

Centre for Studies in Social Sciences, Calcutta

Documentation of rare Assamese books in collaboration with Assam Sahitya Sabha, Jorhat and the Ford Foundation: microfilmed and digitised in October 2006

Record No: 2006/ 109	Language of work: Assamese
Author (s) / Editor (s): Satayendra Nath Sarma	
Title: অসম সাহিত্য সভা পত্রিকা	
Transliterated Title: Asama Saahitaya Sabha Patrakika	
Translated Title: Magazine of Assam Sahitya Sabha	
Place of Publication: Jorhat	Publisher: Assam Sahitya Sabha - Jorhat
Year: 1960 (1882 Sak)	Edition:
Size: 23 1/2 cm 78+84+78+5 pages	Genre: Magazine
Volumes: 19 - 3 issues	Condition of the original: Poille
Remarks: 1st vol. was published in the year 1929 and has been continuing	
Holding institute: Assam Sahitya Sabha, Jorhat	Microfilmed and digitised by: Centre for Studies in Social Sciences, Calcutta, 2006.

Microfilm Roll No:	From gate:	To gate:
--------------------	------------	----------

৭২
৩০/১০/৬৩

অসম সাহিত্য সভা পত্রিকা

ঊনবিংশ বছৰ ॥

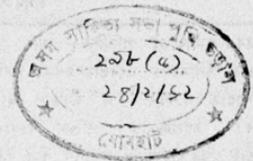
॥ ১ম সংখ্যা

১৮৮২

সম্পাদক : শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা

১। উপনিষদ, ভাৰতীয় দৰ্শনৰ আদি স্ৰোত—শ্ৰীঅন্নীন্দ্র চন্দ্ৰ বৰা	১
২। বগুনাৰ চৌধাৰীৰ বৈৰাগ্যমূলক কবিতা—শ্ৰীধেমঙ্গলুমাৰ শৰ্মা	৭
৩। আচোম ভাষাত অসমৰ ভৌগোলিক নামকৰণ—শ্ৰীলীলা গগৈ	১০
৪। "কান্দে হৰিণা পঁহ—অ আহাৰে অৰণ্যৰে মাছে।"—শ্ৰীশ্ৰীহাস তালুকদাৰ	১৭
৫। হেৰ-বিচাৰৰ গীত—কমল হাজৰিকা	২১
৬। ঐতিহাসিক পৰম্পৰাত বাঙালি—নন্দ তালুকদাৰ	২৬
৭। ব্যাসকৃষ্ণ সাক্ষৰ ইতিবৃত্ত—শ্ৰীৰামমল ঠাকুৰীয়া এম-এ	২৯
৮। গদিকা : বনিতা : বসন্তসেনা—শ্ৰীগগাধৰদেৱ শৰ্মা—এম-এ	৪৮
৯। ভট্টলিৰ বং-বহুটচ—শ্ৰীব্ৰজপতি মহন্ত	৫৩
১০। মেঘনাথ বণ কাণ্ডৰ প্ৰভাৱ—শ্ৰীদ্বিতীক্ৰমাথ গোস্বামী এম-এ, বি-টি	৬০
১১। কাব্য-ভাৰতী বৰ্ণেশ্বৰী দেৱী বৰুৱাণী	৬৬
১২। অসম সাহিত্য সভাৰ কাব্য-নির্দীক্ষিত সভাৰ পঞ্চম অধিবেশন	৬৯
১৩। দ্বিতীয় দিনৰ অধিবেশন	৭৩
১৪। অসম সাহিত্য সভাৰ তৃতীয় অধিবেশন	৭৫
১৫। সাধা সভাৰ বাৰ্ষিক অধিবেশন	৭৭
১৬। পুথি পৰিচয়	৭৯
১৭। সাহিত্য-দৃষ্টি	৮২
১৮। সম্পাদকৰ মন্তব্য	৮৩
১৯। চৰকাৰী অহুদান	৮৬

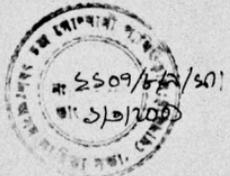

অসম সাহিত্য সভা

পত্ৰিকা

উনবিংশ বছৰ } ১৯৮২ শক, বহাগ-শাওণ } প্ৰথম সংখ্যা

জাননী

কমলা দেৱী ক্লাস পূজিৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত

উদয়াচলৰ সাধু

শ্ৰীলুশ্মেৰ দাইৰ দ্বাৰা ৰচিত উত্তৰ পূব নীমাণ্ড

অঞ্চলৰ বাৰটা সাধু। বেচ ছুটকা

(সভাৰ কাৰণে আধা)

প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা
যোৰহাট

উপনিষদ, ভাৰতীয় দৰ্শনৰ আদি স্ৰোত

অন্নীন্দ্রচন্দ্ৰ বৰা

প্ৰাচ্য আৰু প্ৰতীচাৰ প্ৰথিতগণা পণ্ডিতসকলে উপনিষদক ভাৰতীয় দৰ্শনৰ আদি স্ৰোতৰূপে স্বীকাৰ কৰিছে। ভাৰতীয় দাৰ্শনিক সাহিত্যত এক সুদৃঢ় আৰু সুদীৰ্ঘ পৰম্পৰা আছে। এই পৰম্পৰাৰ গঠন আৰু বিবৰ্দ্ধনত উপনিষদৰ বৰঙণি লেখত লবলগীয়া। সমগ্ৰ ভাৰতীয় সাহিত্যত ঐতিহ্যৰ পৰিক্ৰমাত উপনিষদৰ এক মহত্বপূৰ্ণ স্থান আছে, উপনিষদৰ প্ৰভাৱৰ সোঁত এটা অস্থ:সলিলা ফল্গুৰ দৰে ভাৰতীয় সাহিত্যভূমিৰ প্ৰাণ কেৱল-ইদি বৈ গৈছে। উপনিষদ, প্ৰকৃতাৰ্থত, আধ্যাত্মিক জ্ঞানৰ সেই উৎস য'ৰ পৰা ভিন্ন ভিন্ন জ্ঞান-সৃষ্টি প্ৰবাহিত হৈ বিশ্ববাসীৰ সত্যাদেশ্বৰণৰ পথ প্ৰশস্ত কৰি দিছে। হিন্দু দৰ্শনত বৈদিক ধৰ্মমৰ্গ আৰু চিন্তা-চৰ্চ্ছাদিৰ প্ৰাতি পদে তিনিখন মহান গ্ৰন্থৰ নাম আমি শ্ৰদ্ধাৰে শ্ৰবণ কৰিব পাৰোঁ। এই তিনিখন শ্ৰবণীয় গ্ৰন্থই হৈছে—উপনিষদ, মহাগ্ৰন্থ-দগীতা আৰু বাদৰায়ণ ব্যাসৰ ব্ৰহ্মসূত্ৰ। শ্ৰীমন্তগৰুড়-গীতাক উপনিষদৰূপী মেঘুৰ বংসকণী পাৰ্থৰ কাৰণে ভগৱান গোপালকৃষ্ণৰ দ্বাৰা দোহন কৰা সুধা-সৰোবৰৰ সাৰভূত চ্ৰদ্ধ বুলি কোৱা হৈছে। ব্ৰহ্মসূত্ৰত উপনিষদসমূহৰ আপাতদৃষ্টিত বিবোধী আৰু সামঞ্জস্যবিহীন বুলি প্ৰতীত হোৱা বাক্যসমূহৰ সমন্বয় ব্ৰহ্মত সাধন কৰা হৈছে। এনেভাবে সূক্ষ্ম বিচাৰ কৰি চালে দেখা যায় যে, গীতা আৰু ব্ৰহ্মসূত্ৰ

উপনিষদৰ আধাৰতেই প্রতিষ্ঠিত। যদি সেয়ে হয়, তেন্তে উপনিষদৰ ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মূলধাৰা বুলি কোৱাত সন্দেহৰ কোন অৱকাশ থাকিব নোৱাৰে। বহুজন-মাত্ৰ পণ্ডিত বিশ্বেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্যই কেইআধাৰমান তথ্যপূৰ্ণ কথা কৈছে, “বাহিবৰ আকাৰত ভাৰতীয় ধৰ্মসমূহৰ মত যিমানেই ভিন্ন হওক, ইহঁতৰ সমৰ্থক ধৰ্মশাস্ত্ৰসমূহ সঙ্গত, প্ৰাকৃত বা প্ৰাদেশিক ভাষাসমূহৰ যি কোনোটিতেই লিখিত নহওক সিহঁতৰ মূলতত্ত্বসমূহ পোৱা হৈছে উপনিষদৰ পৰাই। ভাৰতীয় দৰ্শনসমূহৰ অধিকাংশই ক্ষুণ্ণ হৈছে উপনিষদৰ পৰা। সেই কাৰণেই উপনিষদ ভাৰতৰ অথবা কেৱল ভাৰতবৰ্ষেই নহয়, সমগ্ৰ জগতবৰ্ষেই অমূল্য সম্পদ। দেশজাতি-নিৰ্বিশেষে যি ইয়াৰ কথা জীৱনত পালন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব, তেৱেই ইয়াত জয়নৰ আনন্দ আৰু শান্তি লাভ কৰিব পাৰিব।” ডাঃ হৰেশ্বৰমাৰ দে চৌধুৰী ধৰ্মতত্ত্বাচাৰ্য্যই কোৱা “বিভিন্ন যুগৰ মূল দাৰ্শনিক ভাৱধাৰা বিভিন্ন স্ৰোতস্ত প্ৰবাহিত হৈ উপনিষদৰ সাগৰ-সঙ্গমত আহি মিলিছে।” উক্তিস্বাৰত উপনিষদৰ সাৰবত্তা সুন্দৰভাবে প্ৰকাশ পাইছে।

‘উপনিষদ’ শব্দ উপ আৰু নি উপসৰ্গযুক্ত সদ্ ধাতুৰ পৰা সম্পন্ন হৈছে। ‘সদ্’ ধাতুৰ অৰ্থ তিনিটা—(১) বিশপন=নাশ হোৱা (২) গতি=প্ৰাপ্ত হোৱা (৩) সংসাধন=শিথিল কৰা। উপনিষদৰ মূখ্য অৰ্থ অধ্যাত্মবিজ্ঞা বাৰ অধ্যয়ন—অস্থূলনত অবিজ্ঞা নাশ পায়, ব্ৰহ্মপাপ্তি ঘটে আৰু গৰ্ভবাস আদি নানা-প্ৰকাৰ ৰুথ শিথিল হৈ যায়। এনেভাবে উপনিষদৰ এই অৰ্থত সদ্ ধাতুৰ তিনিওটা অৰ্থ সুসঙ্গত হৈ পৰে। উপনিষদৰ

দ্বৌণ অৰ্থ ব্ৰহ্মবিজ্ঞাৰ প্ৰতিপাদক এহ্ন। ‘উপনিষৎ’ শব্দৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ গৈ শব্দৰচাৰ্য্যাই কৈছে যে, যি বিজ্ঞাৰ অস্থূলনত সংসাৰ প্ৰবাহ আৰু তৎকাৰণভূত অবিজ্ঞাৰ নিৰুত্তি সাধন কৰে, সেই ব্ৰহ্মবিজ্ঞাকেই ‘উপনিষদ’ শব্দেৰে অভিহিত কৰা হৈছে।

উপনিষদ বোলে তে আমি বেদৰ অংশবিশেষক বুজোঁ। সংহিতা আৰু ব্ৰাহ্মণ বেদৰ ছটা প্ৰধানতম অংশ। সংহিতাত কেৱল যুজ থাকে আৰু ব্ৰাহ্মণত তাৰ অৰ্থ আৰু আত্মতত্ত্ব কাৰ্য্যাবলীৰ বিবৰণ থাকে। এই ব্ৰাহ্মণতেই এক অংশ জুৰি আধ্যাত্ম থাকে আৰু সংহিতা আৰু ব্ৰাহ্মণত উপনিষদ থাকে। উপনিষদ সকলোতে শেষত থাকে কাৰণে তাক বেদান্তও বোলা হয়। উপনিষদক বেদান্ত বোলাৰ ছটা তাৎপৰ্য্যগত কাৰণ আছে। প্ৰথাঅন্যনাম দাৰ্শনিক হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ ভাষাত “প্ৰথমতে বেদৰ যি চৰম জ্ঞান, চৰম উপদেশ, চৰম শিক্ষা সিয়েই উপনিষদ সমূহত নিবদ্ধ হৈছে। এই কাৰণে উপনিষদক বেদান্ত বোলা অসঙ্গত নহয়। দ্বিতীয়তে উপনিষদ বৈদিক সাহিত্যৰ শেষ অংশ বা চৰম বিভাগ।” এই কাৰণেই প্ৰসিদ্ধ বেদান্ত শাস্ত্ৰও উপনিষদেই। উপনিষদতে অৰ্থাৎ বেদৰ জ্ঞান-কাণ্ডতে বেদৰ অন্ত হৈছে অথবা উপনিষদৰ জ্ঞান লাভ কৰাৰ পিছত সকলো জ্ঞানিলগীয়া বিষয়ৰ অন্ত পৰে, এই ছটা কাৰণেই উপনিষদক বেদান্ত বোলা হয়। সকলো বেদৰ নিৰুত্তিমূলক ধৰ্মৰ শ্ৰেষ্ঠতম ভাগেই উপনিষদ।

উপনিষদ শব্দৰ আৰু এটা অৰ্থ আমি পাওঁ। সেইটো হৈছে বহুশব্দ। “অতি গভীৰ আৰু তুৰ্গম বুলি এই উপনিষদ বা ব্ৰহ্মাবজ্ঞাক সাধাৰণ বিজ্ঞাৰ দৰে য’তে ত’তে সকলোৰে আগত প্ৰকাশ কৰা

(৩) উপনিষদ (হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত)

নহৈছিল কাৰণেই ই আছিল বহুশব্দ। এনে স্থলত ‘উপনিষদ’ আৰু ‘বহুশব্দ’ এই দুটা শব্দ একাৰ্থক হৈ পৰে।”

উপনিষদ শব্দৰ অৰ্থ যিয়েই নহওক, তাৰ বিচাৰ ব্যাখ্যা যিয়ে যি ভাবেই নকৰক, উপনিষদৰ যে ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ দেৱীপামান বহু, সন্দেহ নাই। উপনিষদ গভ্ৰ আৰু পত্ত উভয়তেই বচিত হৈছে। কিন্তু তাৰ ভাৰা সকলো ঠাইতেই কাৰ্য্যময়; সি কাৰ্য্যশূলত সন্তোহেৰে পৰিপূৰ্ণ। বচনাশৈলীৰ ফালৰ পৰা উপনিষদৰ ত্ৰয়ো বিভাগ এইদৰে কৰিব পাৰি—(১) গভ্ৰায়ক (২) পত্তায়ক (৩) গভ্ৰ পত্তায়ক। উপনিষদ সমূহৰ বচনা-কালৰ বিষয়ে আলোচকসকলৰ মাজত যথেষ্ট মতভেদ আছে। একেখন উপনিষদতেই বিভিন্ন আচাৰ্য্যৰ নাম আৰু বিভিন্ন বিচাৰ ধাৰাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। এই কথাই প্ৰমাণ কৰে যে, উপনিষদ এজন আচাৰ্য্যৰ বা এজন ব্যক্তিত্বৰ বচনা নহয়, ই ভাৰতীয় চিন্তানায়কৰ পৰিক্ৰমাৰ সন্মিলিত ফল। ইয়াৰ অন্তৰ্ভালত বা নেপথ্যত বিভিন্ন চিন্তানায়কৰ মনন-আধাৰনৰ সাক্ষৰ জড়ীত হৈ আছে। অচলতে, বিভিন্ন যুগত বিভিন্ন দৰ্শনিক সম্প্ৰদায়ে নিজৰ নিজৰ মতধাৰা পৰিপূৰ্ত্ত কৰিবৰ কাৰণে যি বোৰ চিন্তা-ক্ৰম এৰি থৈ গৈছে, তাৰ আধাৰতেহে উপনিষদৰ প্ৰতিষ্ঠা। হিন্দুসকলৰ বিশ্বাস যে, সকলো উপনিষদ ঋষিৰ প্ৰদত্ত আৰু এই কাৰণেই ই এটি প্ৰকৃত মত প্ৰতিপাদন কৰে। বাদবায়ণে বেদান্তযুজ লিখি এইটো দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰিছে যে, সকলো উপনিষদেই বিশ্বৰ সমস্তাৰ বিষয়ে একমত। আৰ্জিকালিৰ পণ্ডিতসকলে এই বক্তব্য সমৰ্থন কৰিবলৈ টান পায়।

প্ৰকৃত্যৰ্থত, উপনিষদত অনেক প্ৰকাৰ সিদ্ধান্তৰ পোষক বাতা ভবি আছে। এইটোৱেই স্পষ্ট ভাৱে বুজাই দিয়ে যে, উপনিষদ কোনো এক ব্যক্তিবিশেষৰ একচেতীয়া বচনা নহয়। উপনিষদ-সাহিত্যত অনেক আচাৰ্য্যৰ নাম আমি পাওঁ। শাণ্ডিলা, সনতকুমাৰ, বাজ্জবন্ধা, উদ্দালক, অজ্ঞাতশৰ্ক জনক, গাৰ্গী, মেহেয়ী প্ৰভৃতিৰ নাম উপনিষদৰ লগত ওতঃপ্ৰোতঃ ভাবে জড়ীত হৈ আছে। এই বিষয়ে স্বামী বিবেকানন্দই কৈছে, “যদিও ইয়াত আমি অনেক আচাৰ্য্য আৰু বক্তাৰ নাম পাওঁ, তথাপি তেওঁলোকৰ মাজৰ কাৰো বাক্যৰ ওপৰত উপনিষদৰ প্ৰাধাণ্য নিৰ্ভৰ নকৰে। এই সকল আচাৰ্য্য আৰু বক্তা যেন ছায়ামূৰ্ত্তিৰ দৰে বহুমূৰ্ত্তৰ পশ্চাৎভাগত বৈছে, তেওঁলোকক কোনেও যেন স্পষ্ট দেখা পোৱা নাই। কিন্তু প্ৰকৃত শক্তি বৈছে উপনিষদৰ সেই অপূৰ্ণ মতিমায় তেজোময় মন্তব্যেৰ ওপৰত—ব্যক্তিবিশেষৰ লগত তাৰ কোনো সম্পৰ্ক নাই। স্বামীজিৰ উক্তি কেইবাৰ প্ৰাধিকান যোগ্য।

উপনিষদৰ সংখ্যা শতাধিক। এই উপনিষদ-সমূহৰ ভিতৰত সৰ্বমাজ আৰু মহত্বপূৰ্ণ উপনিষদৰ সংখ্যা বৰ বেছি নহয়। ষ্টম, কেন, কঠ, প্ৰাশ, মুণ্ডক, মাণ্ডুক, তৈত্তীৰীয়া, ছান্দোগ্য, সুহৃদাব্যাক্য আৰু শ্বেতাশ্বতৰ এই কেইখনকেই প্ৰধান উপনিষদ বুলি ধৰিব পাৰি। এই উপনিষদ সমূহৰ বচনাকাল সম্বন্ধে মহত্বদৰ অন্ত নাই। কোন ধৰণৰ উপনিষদ কোন ধৰণৰ উপনিষদতকৈ প্ৰাচীন, এই বিষয়ে সৰ্বমাজ মত এটা পাবলৈ টান। অধ্যাপক ডাইসন আদি পণ্ডিতসকলে গজত বচিত হোৱা উপনিষদ

(৪) উপনিষদ (বিষ্ণুশেখৰ ভট্টাচাৰ্য্য)

(১) উপনিষদ (বিষ্ণুশেখৰ ভট্টাচাৰ্য্য)

(২) অমৃত সন্ধান (হৰেশ্বৰমাৰ দে চৌধুৰী)

সমূহকেই অধিক প্ৰাচীন বুলি কব খোজে। কিন্তু এই মতৰ পোৰক কোনো প্ৰমাণ আমাৰ হাতত নাই। বাণাডেই ডাইসনৰ এই মত তেখেতৰ এখন গ্ৰন্থত খণ্ডন কৰিছে^১। বাধাকক্ষনৰ মতে উপনিষদৰ বচনাকাল বৈদিক যুগৰ পাছৰ পৰাই আৰম্ভ হৈ খৃষ্টীয় ষষ্ঠ শতাব্দীলৈকে আন্তৰ্ভাই আহিছে। প্ৰধান উপনিষদসমূহৰ বচনা বুদ্ধৰ আবিৰ্ভাৱৰ বহুত আগতেই যে হৈছিল, এই বিষয়ে বহু পণ্ডিত একমত হৈছে। বুদ্ধদেৱৰ আবিৰ্ভাৱ কাল হ'ল খ্ৰীষ্ট পূৰ্ব ৫৬০-৫৩০। খ্ৰীষ্ট পূৰ্ব ষষ্ঠ আৰু সপ্তম শতিকাৰ যোঁচামোটাভিত্তি উপনিষদৰ বচনা-কাল বুলিলে বোধকৰোঁ তুল নহব। বেলেগ বেলেগ উপনিষদৰ বচনা কাল নিৰ্ণয় কৰা অসম্ভৱ।

ছান্দোগ্য আৰু বৃহদাৰণ্যক সকলো উপনিষদৰ ভিতৰত অধিক প্ৰাচীন আৰু মহত্বপূৰ্ণ উপনিষদৰূপে স্বীকৃত হৈছে। বিয়-বস্ত্ৰৰ কাৰণ পৰাও উপনিষদ-সমূহৰ শ্ৰেণীবিভাগ হব পাৰে। কিছুমান উপনিষদৰ প্ৰতিপাত্ত বিষয় বেদান্ত মত, ব্ৰহ্ম আৰু আত্মাৰ স্বৰূপ আৰু পদাৰ্থাত্মিক সমজ্ঞৰ বিচাৰ হৈছে। কিছুমান যোগ-বিয়ক, কিন্তু উপনিষদৰ বুজন সংখ্যা এটাই বিয়ু, শিৱ আৰু শাক্তৰ উপাসনা-তত্ত্ব প্ৰতিপাদন কৰিছে। এইখিনিতেই এটা কথা কৈ যোৱা বোধকৰোঁ অপ্ৰাসঙ্গিক নহব যে, পৰবৰ্তী বা উত্তৰকালীন উপনিষদত অহৈতুল্যক প্ৰধান উপনিষদসমূহৰ বিশেষ প্ৰভাৱ পৰিছে। প্ৰধান উপনিষদসমূহত যি আধাৰভূত আৰু পৰমতত্ত্বৰ বৰ্ণনা আছে, তাকেই পৰবৰ্তী উপনিষদ সমূহত অধিক সুবোধ আৰু সৰল ৰূপত দাঙি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। পূৰ্ববৰ্তী উপনিষদ

সমূহৰ দাৰ্শনিক মতবাদ আৰু সিদ্ধান্তৰ এটা সমন্বয়াত্মক ৰূপ দিবলৈ ইয়াত চেষ্টা কৰা হৈছে। যি বোৰ বৰ্ণনাত বিভিন্ন দেৱদেৱীক এক নিৰ্দিষ্টৰূপে ব্ৰহ্মৰ স্বৰূপ বোলা হৈছে, সেই বৰ্ণনাবোৰলৈ লক্ষ্য কৰিলেই উত্তৰকালীন উপনিষদসমূহৰ এই সামগ্ৰিক বা সমন্বয়াত্মক প্ৰবৃত্তি জন্মগ্ৰহণ কৰিব পাৰি। অধ্যাপক কে, বি জেল্ছৰ পদকৰে তেখেতৰ এখন গ্ৰন্থত এনে মন্তব্য দিছে^২।

উপনিষদসমূহ কোনো এক শতাব্দীৰ বচনা নহয়, ই অনেক শতাব্দীৰ অন্তৰ্গীৰ্ণ-প্ৰাচ্যেৰ ফল। গতিকে ইয়াত পৰস্পৰবিৰোধী বিভিন্ন সিদ্ধান্ত থকাটো কোনো আচৰিত কথা নহয়। কিন্তু এই বিৰোধ উপক্ৰম। ইয়াৰ নেপথ্যত বা অন্তৰ্ভাগত প্ৰবেশ কৰিলে এনে এক সামগ্ৰিক অৱস্থা পোৱা যায় য'ত এই দুশ্যমান জগতৰ বহুতৰ সম্যক সমাধান আৰু উপলব্ধিৰ পথ নিৰ্দিষ্ট কৰা হৈছে।

উপনিষদৰ আচাৰ্য্যসকল এই নামাংক, সদাপৰিবৰ্তনশীল জগতৰ মূলত বিচ্যমান শাশ্বত পদাৰ্থৰ অহুসন্ধান অভিমুখী হৈছে। বিশ্বৰ তত্ত্ব বা মূলীভূত পদাৰ্থৰ জ্ঞানলাভ উপনিষদৰ স্বৰিসকলৰ সবাতেইক ডাঙৰ অভিলাস। বিশ্ব-সংসাৰৰ এই অগণিত বিভিন্নতা আৰু বিচিত্ৰতাক একতাৰ সূত্ৰত বন্ধা কোনোবাক আছে নে নাই? যদি আছে, তাত উপনীত হোৱাৰ বা তাক জ্ঞানৰ উপায় ক'ত? বিশ্বতত্ত্বক আমি ক'ত অহুসন্ধান কৰিম? বিশ্বৰ বাহু পদাৰ্থৰ প্ৰতি আমাৰ গতি পোনপটীয়ানে (direct) নাই ইন্দ্ৰিয়ৰ মাধ্যমৰেহে সম্ভৱ হৈছে। নিজৰ সত্তাবেহে আমি প্ৰাত্যক্ষৰ অহুতৰ কৰিব পাৰোঁ। এই কাৰণেই বিশ্বতত্ত্বৰ অহুসন্ধান আমি নিজতেই কৰিব লাগিব। উপনিষদৰ স্বৰি

এই নিৰ্ণয়ত উপনীত হ'ল। এই যাত্ৰাত তেওঁ-বিলাকে কেতিয়াবা জল, অগ্নি, আকাশ, অসং-প্ৰাণ আদিত আৰম্ভ হ'ল; কিন্তু তেওঁলোকৰ অনন্ত আহুসন্ধিৎসাই তেওঁলোকক আত্মতত্ত্বৰ অভিমুখে লৈ গ'ল। তেওঁলোকে নিজৰ অন্তৰ সমুদ্র মন্থন কৰি বিশ্বতত্ত্বৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয় কৰিলে। ইয়াৰ পিছত তেওঁলোকে বাহ্যজগতৰ প্ৰতি দৃষ্টিপাত কৰিলে। তেওঁলোকক কৃষ্ণদৰ্শিনী দৃষ্টিৰ সমুখত বাহ্যজগত আৰু অন্তৰজগত, উভয় জগতৰ অন্তৰ্ভাগত লুকাই থকা তত্ত্বৰ ভেদ দেখা নগ'ল। নিজত বিশ্বতত্ত্বৰ আভাস হলেই তাৰ সত্তাত পুত বিচ্যাস স্থাপন সহজ হৈ পৰে। যদি বিশ্বতত্ত্ব মোত বৰ্তমান, তেন্তে তাৰ সত্তাত মই অবিচ্যাস স্থাপন কৰোঁ কেনেকৈ? কাৰণ, নিজৰ সত্তাত সশয় স্থাপন কৰা সম্ভৱ নহয়। সি তত্ত্ব উপনিষদৰ স্বৰিসকলে নিজত দেখিলে, সেই তত্ত্ব তেওঁলোকে বাহ্যজগততো মুঠ হৈ থকা দেখা কলে। তেওঁলোকে দেখিলে, এই আত্ম-তত্ত্ব অমৰ। এই বিষয়ে কটোপনিষদে কৈছে, "ই কেতিয়াও উৎপন্ন নহয়, কেতিয়াও নমৰে। ই চৈতন্যস্বৰূপ, কৰোপবা অজা নাই। ই অজ, নিত্য, শাশ্বত, প্ৰাচীন। শৰীৰৰ ধ্বংস হলেও ইয়াৰ ধ্বংস নাই।" বাহ্যজগতত বিশ্বতত্ত্বৰ অহুসন্ধানৰ সবাতেইক মূন্দৰ উদাহৰণ ছান্দোগ্য উপনিষদত আছে।

উপনিষদৰ স্বৰিয়ে তেওঁবিলাকৰ অহুসন্ধিৎসাৰ পথত সি তত্ত্ব আবিষ্কাৰ কৰিলে, সেই তত্ত্বই হৈছে ব্ৰহ্ম। ব্ৰহ্মতত্ত্ব আৰু ব্ৰহ্মৰ লগত প্ৰতিপাত্ত একই সাধন উপনিষদৰ প্ৰধান আধাৰাত্মক বিষয়। এই কাৰণেই উপনিষদক ব্ৰহ্মবিজ্ঞা নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছে। সকলো উপনিষদেই স্বৰিৰ কথা আত্মাক জ্ঞান, ব্ৰহ্মক জ্ঞান, উপায় জ্ঞানলৈকে সকলো জ্ঞান হয়।

উপনিষদৰ মতে জগতত যি কিছু আছে সকলো ব্ৰহ্মৰ অংশ, দুশ্যমান জগতত যি কিছু সকলো ব্ৰহ্মৰেই ৰূপান্তৰ মাৱ। এই দুশ্যমান জগতৰ মূল কাৰণ ব্ৰহ্ম। এই ব্ৰহ্ম চৈতন্যস্বৰূপ, স্বয়ংপ্ৰকাশ, নিত্য-তত্ত্ব বৃক্ষ-মুক্ত-প্ৰভাৱ সৰ্বজ্ঞ, সৰ্বশক্তিমান। তেওঁৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয় অসম্ভৱ, কাৰণ, তেওঁ ইন্দ্ৰিয়ৰ অগোচৰ, বুদ্ধিৰ অগমা অজ্ঞানসমগোচৰ। এই ব্ৰহ্ম আৰু জীবাৰ্হাৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয়ত উপনিষদৰ স্বৰিয়ে কোনো প্ৰকাৰৰ ভেদবেধা বচনা কৰা নাই। উপনিষদৰ মতে ব্ৰহ্ম আৰু জীবাৰ্হা একেতত্ত্ব। এই অভেদৰ ওপৰত উপনিষদে বিশেষ গুৰুৰ আবেগ কৰিছে। আত্মা নিত্যবস্তু, কেতিয়াও নমৰে বা কেতিয়াবা অৱস্থা আদিৰ কাৰণে কোনো দোষ বা বিকাৰ প্ৰাপ্তও নহয়। ই ইন্দ্ৰিয়ৰ পৰা ভিন্ন আৰু মন, বুদ্ধি আৰু প্ৰাণৰ পৰা পৃথক। উপনিষদৰ মজুল কল্পনাত এই শৰীৰ বধ, বুদ্ধি মাৰ্ঘি মন লেকাম, ইন্দ্ৰিয় বিয়ৰ মাৰ্গত চলা ঘোঁৰা আৰু আত্মা এই বধৰ গৰাকী। এই আত্মা আৰু ব্ৰহ্ম মূলত: একেটা তত্ত্বই। ব্ৰহ্মৰ চুটী ৰূপ সন্তণ আৰু নিষ্ঠণ^৩। সন্তণকপত ই এই জগতক সৃষ্টি কৰে, স্থিতিকালত ইয়াৰ প্ৰাণ ধাৰণ কৰে আৰু প্ৰলয়ত নিজত লীন কৰি লয়। নিষ্ঠণও কপেই তাৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰূপ। এই ব্ৰহ্মতত্ত্বৰ অহুসন্ধান বিভিন্ন উপনিষদত ব্ৰহ্ম-জিজ্ঞাসু স্বৰিসকলে কেনে-ভাবে কৰিছে: উপনিষদৰ বিভিন্ন আখ্যান আৰু শ্ৰুতিবাক্য বোৰৰ পৰা তাক মূন্দৰকৈ বুজিব পাৰি। শিৱ, শাস্ত, অহৈত পৰমব্ৰহ্মৰ স্বৰূপ। বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ অভিব্যক্তি; জীৱ, জীৱৰ কৰ্ম আৰু কৰ্মফল সৃষ্টি, বিদ্যা আৰু অবিদ্যাৰ স্বৰূপ, জীবাৰ্হা পৰমাৰ্হাৰ সমৃদ্ধ, জীৱৰ মোক্ষ সাধনৰ উপায় ইত্যাদি উপনিষদসমূহত মূন্দৰভাবে বৰ্ণিত হৈছে। ব্ৰহ্মৰ

(১) Constructive survey of Upanisadic philosophy—R. D. Ranade.

(২) Neo-Upanisadic Movement—K. B. Gajendragadkar.

প্ৰতিপাদন শব্দৰ দ্বাৰা হব নোৱাৰে। এই কাৰণেই উপনিষদে তাৰ কাৰণে 'নেতি' 'নেতি' শব্দৰ ব্যয়োগ কৰিছে। এই ব্ৰহ্মৰ জ্ঞানোপলব্ধি উপনিষদৰ চৰম লক্ষ্য।

এই ব্ৰহ্মতত্ত্বৰ গুৰ্বাৰ্থব্যঞ্জক বৰ্ণনাৰে ভাব-গধৰ আৰু বসোস্তোৰ্ণ উপনিষদ, ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ উজ্জ্বল সাক্ষৰ, সন্দেহ নাই। এই অমৃতভাণ্ড যিমানহেই মন্থন কৰা যায় সিমানহেই অমৃত-বস নিজৰি ওলায়। ভৰতীয় ত্ৰিকালজ্ঞ মনোযীসকলে প্ৰাতিভজ্ঞান দৃষ্টিৰে জীৱন আৰু জগতৰ সেতুবন্ধনত যি বিশাল শাৰত আধ্যাত্মিক তত্ত্বৰ উদঘাটন কৰিছিল, সেই তত্ত্বৰেই ফল জ্ঞান-মুক্ততাবোৰ উপনিষদসমূহত সঞ্চিত হৈ আছে। উপনিষদৰ ভাষা মধু, মনোহৰ আৰু প্ৰসাদগুণ সম্পন্ন। উপনিষদৰ স্মৃতিসকলৰ বাণী নিৰুপট, অবুজ শিশুৰ মাতৰ দৰেই সৰল, অকৃত্ৰিম। একোটা একোটা বাক্যত, একোটা একোটা শব্দত কেনেকৈ বিৰাট তাৎপৰ্য্য একোটা, বিৰাট ব্যাখ্যা একোটা লুকাই থোৱা হৈছে; ভাবিলে আচৰিত হব লাগে। আজিৰপৰা অনেকদিনৰ আগতে যিসকল বিদেশী বিদ্বানে ভাৰতীয় সাহিত্যৰ মনন-অধ্যয়ন কৰিছিল, তেওঁবিলাকে উপনিষদক মুক্তকণ্ঠে প্ৰশংসা কৰি গৈছে। শতদশ শতিকাত চাহজাহানৰ জ্যেষ্ঠপুত্ৰ ঔৰাজেৱৰ ভাতৃ দাৰাশিকোৱে ফাৰ্চী ভাষাত পঞ্চশতন নিৰ্মাণিত উপনিষদ অনুবাদ কৰে। এই ফাৰ্চী অনুবাদৰ পৰাই লেটিন ভাষালৈ অনুবাদ কৰে এজন ফৰাচী বিদ্বান। এই লেটিন অনুবাদ পঢ়ি জাৰ্মান দাৰ্শনিক গেটে আৰু চোপেনহাৱাৰ অতিশয় মুগ্ধ হয়। শকুন্তলা পঢ়ি মহাকবি গেটে যেনে অভিভূত হৈছিল; উপনিষদ পঢ়ি চোপেনহাৱাৰ তাত্ত্বিক কম অভিভূত হোৱা নাই। চোপেনহাৱাৰে উপনিষদকে মানৱজ্ঞানৰ চৰম

অভিব্যক্তি (first of the highest human knowledge and wisdom) বুলি কৈছে। অৱশ্যে ইয়াতেই তেওঁ দ্বন্দ্বত বন্ধা নাই, তেওঁ প্লেটো, কাট আৰু উপনিষদক একে পৰ্যায়তে পেলাই এই তিনিকেই তেওঁৰ "শুক্ৰত্ৰয়ী" বুলি সৌকাৰ কৰিছে। তেওঁ কৈছে, "পৃথিৱীত উপনিষদ পঢ়াতকৈ আনন্দদায়ক আৰু চিত্ত উন্নয়নকৰ আৰু একো হব নোৱাৰে। ইয়াতেই মই মৈৰ জীৱনৰ সান্ত্বনা পাইছোঁ, মুক্তাৰ সান্ত্বনা নাই। ইয়াতেই পাম।" এখন গ্ৰন্থত মহত্বশূচক উক্তি ইয়াতকৈ আৰু কি হব পাৰে? এই মহত্ব আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ কাৰণেই উপনিষদৰ অনুবাদ নিজৰ নিজৰ ভাষাত কৰি ভাষা-সাহিত্যৰ সেৱকসকলে সাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য্য চৰাইছে। ভাৰতৰ প্ৰায় সকলো ভাষাতেই উপনিষদৰ অনুবাদ হৈছে। ইংৰাজীতো অনেক অনুবাদ আছে। মেয়মুলাৰ, গঙ্গানাথ স্বা আদিৰ অনুবাদ উল্লেখযোগ্য।

একে আধাৰে কবলৈ গলে, উপনিষদ ভাৰতীয় দৰ্শনশাস্ত্ৰসমূহৰ মূলাধাৰ। "উপনিষদসমূহেই ভাৰতীয় দাৰ্শনিক সাহিত্যৰ আদিম গ্ৰন্থ।" উপনিষদ সমূহৰ লগত পৰিচয় নোহোৱাকৈ ভাৰতীয় সাহিত্য, বিশেষ কৈ দাৰ্শনিক সাহিত্যৰ মৰ্দ্দোপলব্ধি অসাৰ্থক। অতীত যুগৰ কথা বাদ দিওঁ, আধুনিক-যুগৰ স্মৃতি অবিন্দ, স্বামী বিবেকানন্দ, লোকমাত্ৰ তিলক, বাধাক্ৰম, ভগৱানদাশ ব্ৰহ্মসেনাথ শীল, স্বৰেপ্ৰসন্ন দাশগুপ্ত, বাণাড়ে, গোপীনাথ কবিবাজ, পদ্মনাথন বাহু, সত্যনাৰায়ণ শৰ্মা প্ৰমুখ্যে

(৭) It is the most satisfying and elevating reading which is possible in the world; it has been the solace of my life and will be the solace of my death".

(৮) ভাৰতদৰ্শনমাৰ (উদ্যেচক্ৰ ভট্টাচাৰ্য)

বিষয়বস্তু দাৰ্শনিক পণ্ডিতসকলে উপনিষদৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰত কি যে এক সুখ-সমৃদ্ধ বিচাৰি পাইছে, তাক তেওঁবিলাকৰ গ্ৰন্থবাজি অধ্যয়ন নকৰাকৈ উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰি। ব্ৰহ্মতত্ত্ব, বহুস্তবাদ, প্ৰতীকবাদ, মনোবিজ্ঞান, মানৱজীৱন আৰু মানৱমনৰ বোধকৰণে এনে কোনো কাল নাই, যাৰ প্ৰতিফলন উপনিষদত নোহোৱা কৈ আছে। আমি বহুস্তবাদৰ বিষয়ে প্ৰায়েই আলোচনা কৰোঁ; কিন্তু এই বহুস্তবাদৰ উৎসও যে উপনিষদেই, সেইকথা হয়তো আমাৰ বহুস্তৰে অজ্ঞাত হৈ আছে। বিবেকানন্দই এনেয়ে কোৱা নাই "উপনিষদসমূহ অনন্ত জ্ঞানৰ সমূহ।.....জগতত ইয়াৰ নিচিনা

অপূৰ্ণ কাব্য আৰু নাই"। "আধুনিক জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ প্ৰতি অতি সচেতন আৰু প্ৰাচীন ঐতিহ্যৰ প্ৰতি পৰাধ্বস্তকলে হয়তো উপনিষদৰ স্বাৰ্থ মূল্যায়ন কৰিবলৈ টান পাব। তেওঁলোকক মাৰ্ঘে। আমি সৰ্ব্বজ্ঞানকাব্য পাশ্চাত্য পণ্ডিত ভিনটাবিনিচৰ উক্তি এখাৰ মনত পেলাই দিওঁ", "হাজাৰ হাজাৰ বছৰৰ বাৱধানতো এতিয়াও উপনিষদৰপৰা আমাৰ অনেক শিকিবলগীয়া আছে"।

(৯) ভাৰত বিবেকানন্দ

>> "Across the space of thousands of years the Upanishads still have much to tell us also".

বঘুনাথ চৌধাৰীৰ বৈবাগ্যমূলক কবিতা

শ্ৰীহেমন্তকুমাৰ শৰ্মা

কুৰি শতিকাৰ আদি ভাগৰ খ্যাতনামা কবি জীৱবঘুনাথ চৌধাৰীদেৱ বিহগী কবি বুলিয়ে বিশেষ-ভাৱে জনাজাত। এই আখ্যাটো আজি এনেভাৱে সুপৰিচিত হৈ উঠিছে যে, বিহগী কবি বুলিলে পোনহে চৌধাৰীদেৱৰ নামটোহে পাঠকৰ মনলৈ আহে। ইয়াৰ দ্বাৰা এনে দাবণা হব পাৰে যে, চৌধাৰীদেৱে কেৱল বিহগী অৰ্থাৎ চৰাইক লৈহে যেন কবিতা লিখিছিল নাইবা চৰাইক লৈ লিখা কবিতাহে তেওঁৰ সহ অৰু বেছি সাৰ্থক। চৌধাৰীদেৱৰ কবিতাৰ ওপৰত যি দুই এটি সমালোচনা ওলাইছে সিও বিশেষকৈ চৰাই নাইবা

প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতাকেইটাক লৈহে। 'কেতেকী' আৰু 'দহিকতৰা' পুথিৰ পাতনিত সন্নিবিষ্ট ডঃ ৩বাণীকান্ত কাকতীদেৱৰ দুটি সাৰ্থক সমালোচনা আছে, কিন্তু তাত কেৱল চৌধাৰীদেৱৰ চৰাই আৰু প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতাকেইটাহে আলোচনা কৰা হৈছে; অইন ভাৱ কবিতাৰ আলোচনা হোৱা নাই।

পৃথিৱীৰ কবি সাহিত্যিকসকলে বিভিন্ন বিষয়ৰ বচনা লিখিলেও সেই বচনাৰ বৈশিষ্ট্য অহুয়াৰীয়ে তেওঁলোকক কোনো এটি বিশেষ উপাধিৰে চুখিত কৰা দেখা যায়। বৰীপ্ৰসন্ন একাধাৰে কবি,

ঔপন্যাসিক, নাট্যকাৰ প্ৰৱন্ধলেখক নাইবা গায়ক হলেও তেওঁ সৈত্ৰিকবি তথা বিশ্বকবি বুলিহে জনাজাত। সেইদৰে কালিদাস প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ কবি, ৱাৰ্ডছৱাৰ্ণ প্ৰকৃতিৰ কবি নাইবা কলবিজ্ঞক অলৌকিকতাৰ কবি বুলি জনায়—যদিও আন ভাৱ আৰু বিষয় বস্তুও তেওঁলোকৰ বচনাত বিজ্ঞমান। কবি চৌধাৰী ডাঙৰীয়াৰ বচনাতো বিভিন্ন ভাৱ আৰু বিষয়-বস্তু পৰিলক্ষিত হয় যদিও এওঁৰ চবাই কবিতাকেইটাই পাঠক সমাজক বিশেষকৈ আকৃষ্ট কৰাত হয়তো পাঠক সমাজেও তেওঁক চবাই কবি, তথা 'বিহঙ্গী কবি' আখ্যা দিলে। চৌধাৰীদেৱক বিহঙ্গী কবি বোলাত আপত্তি নাই, কিন্তু তাৰ পৰা যদি এইটোৱেই ধৰি লোৱা হয় যে, তেওঁ কেৱল চবাইৰ বিষয়েহে কবিতা লিখে বা লিখিছিল, আন বিষয়ে লিখা নাই তেন্তিহে তেওঁৰ কবি প্ৰতিভাক অকল ক্ষুণ্ণ কৰাই নহয়, কবিৰ প্ৰতি ঘেৰি অবিচাৰ কৰাও হব। অৱশ্যে কোনো পাঠকেই সেইটো নকৰিব বুলিয়ে বিধায়।

চৌধাৰী ডাঙৰীয়াৰ চবাই কবিতা কেইটিৰ দৰে আৰু এক শ্ৰেণীৰ উল্লেখযোগ্য কবিতা আছে। যাক 'বৈবাগ্যমূলক' কবিতা বুলি আখ্যা দিব পাৰি। তেওঁৰ প্ৰখ্যাত কবিতা 'পুৰি সাদৰী' আৰু 'দহিকতৰা'ৰ উপৰিও চবাই কবিতাৰ পুথি স্বয়ং কেতেকী বোঠায়ে ঠায়ে কবিৰ সংসাবৰ প্ৰতি জাগি উঠা বিতৃষ্ণা তথা বৈবাগ্যৰ ভাৱ প্ৰকাশ পাইছে। সংসাবখন যে অতি জটিল আৰু ই যোমায়া ভৱন স্বৰূপ, ইয়াত যে কেৱল "আছল পিছল বাট আৰু বহু লট-ঘটি" আছে, ইয়াত যে তীব্ৰ জালা-যন্ত্ৰণাৰ বাহিৰে আন একো পোৱা নাযায়,—চবাইৰ গুণ বৰ্ণোৱাৰ লগতে তাকো কবলে কবিয়ে পাহৰা নাই—

"সংসাবৰ তীব্ৰ জালা যন্ত্ৰণাই
অধিব কবিহে দেখে,
দুখ ভাগবত লাল কাল দিছে।
কিকোপে বেহাৰ্ত্ত বেহা"
কবি সংসাবত বিবন্ধ হৈ কেতেকী চবাইৰ
লগতে অজ্ঞাত সদানন্দ ধামলৈ যাব পুঞ্জিছে, য'ত
প্ৰেম মন্দাকিনী বৈ আছে—
"বাট দেখুৱাই লৈ যা সাদৰী
নাথাকো ই সংসাবত
শতধাৰা হই প্ৰেম মন্দাকিনী
সদায় ব'ইছে য'ত।"

অকল 'কেতেকী' কাব্য বুলিয়ে নহয়, 'পোৱাহে
এবাৰ মোৰ প্ৰিয় বিহঙ্গিনী', 'কেতেকী চবাই',
'দহিকতৰা', 'গিৰি মল্লিকা'—আদি কবিতাৰ মাজতো
কবিৰ অস্থবত উমি উমি জ্বলি থকা বিবহ-বেদনা
নাইবা সংসাবৰ জালা-যন্ত্ৰণা সদৃশ জুইকুৰা একোবাৰ
দৰ্পদপাট জ্বলি উঠা উমান পোৱা যায়।

সংসাবখন যে জালা যন্ত্ৰণাময়, ইয়াত দুখৰ
বাহিৰে যে সুখ নাই, এই ভাৱৰ প্ৰতিফলন চৌধাৰী
ডাঙৰীয়াৰ দৰে অইন কবিৰ বিখ্যাত চবাই
কবিতাতো পোৱা যায়। ইংৰাজ কবি গুৱৰ্ছৱাৰ্ধে
তেওঁৰ 'স্বাইলাৰ্ক'ক সন্দেহ কৰি সুধিছে বোলে
তাঁই দুখ-যন্ত্ৰণাপূৰ্ণ সংসাবখনক ঘৃণা কৰে নেকি ?

"Do not despise the earth where
cares abound ?"

অৱশ্যে দুখ যন্ত্ৰণাপূৰ্ণ জানিও তেওঁৰ স্বাইলাৰ্ক
জনীয়ে ঘৃণা কৰা নাই পৃথিৱীত শান্তি-বাৰি ছটিয়া-
বলৈহে যত্ন কৰিছে; কিন্তু শ্ৰেণীৰ স্বাইলাৰ্ক
দুখ-যন্ত্ৰণাময় পৃথিৱীক ঘৃণাহে কৰিছে—
"Thou scormer of the ground. 'কীটছ'ৰ
"Ode to a Nightingale" কবিতাত দুখ-পূৰ্ণ পৃথিৱী
সখকে থকা ভাৱটো এক প্ৰকট হৈ ওলাইছে

"The weariness, the fever, and the fret
Here, where men sit and hear each
other groan ;
Where palsy shakes a few, sad, last
gray hairs,
Where youth grows pale, and
specture-thin, and dies ;
Where but to think is to be full
of sorrow
And leaden-eyed despairs,
Where beauty cannot keep her
lustrous eyes,
Or new love pine at them beyond
to-morrow."

কিন্তু চৌধাৰী কবিৰ বিশেষকৈ এইখিনিতে
যে, তেওঁ চবাই কবিতাকেইটাত সংসাবখন অকল
দুখ-যন্ত্ৰণাপূৰ্ণ বুলিয়ে কান্ধ থকা নাই, তেওঁ নিজেও
সেই দুখ-বেদনা তীব্ৰভাৱে অনুভৱ কৰিছে আৰু
তাৰ পৰা নিকৃত লাভ কৰি 'মানস মোহিনী'
'জীৱন-তোমিণী' চবাইৰ লগতে চিৰদিন প্ৰেম
মন্দাকিনী বৈ থকা শান্তি বাজালৈ যাবলৈ বিচাৰিছে।
অকল সিমনেই নহয়, শান্তিৰ ভৰাল স্বৰূপ চবাই-
জনীক যেন তেওঁ জনমে জনমে পায়, তাৰো আশা
বাধি লৈছে—

"জন্মজন্মান্তৰে যেন তোমাকেহে পাওঁ" আৰু
"কদাপিত্তে জন্মনব নহব বিচ্ছেদ।"

চৌধাৰীৰ চবাই কবিতাকেইটাৰ উপৰিও আন
যি কেইটা প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতা আছে সেই-
বোৰতো কবিৰ অন্তৰ যে অহিনিশে বেদনাত ছাটি
ফুটি কৰি আছে, তাৰেহে উমান পোৱা যায়। ভাৱ
হয়, সংসাব বিবাগী কৰিয়ে যেন চবাই, গছ-গছনি,
ফুল-ফুলনি আদিৰ যোগেদি নিজৰ বেদনা প্ৰকাশ
কৰি শান্তি লভিবলৈহে বিচাৰিছে। বেদনা প্ৰকাশ,
শান্তি বিচৰণহে যেন কবিতাটিৰ প্ৰধান কথা,—

আনবোৰে গৌন। বিশেষকৈ এই শ্ৰেণীৰ কবিতা-
কিটিৰ শেষৰ কলিত এই ভাৱ সুস্পষ্টভাৱে ওলাই
পৰিছে—

"বিবহৰ চৌ হিয়াত বাগৰি
বোৱালে চিন্তাৰ ধাৰ। (মবমৰ পক্ষী)
....
ফুলিবিনে মোৰ মানস কুঞ্জত
অ' মোৰ দৰদী ফুলাম পাহি, (গোলাপ)
....

প্ৰাণপ্ৰিয়া, আজি মোৰ বিজন কুঞ্জত,
তুলিবানে লয়লাসে হাঁহিৰ তবন্ধ ?
বাধাৰে উপচি পৰা আকুল প্ৰাণত
নিশ্চিন্ত ফুলনি মোৰ হ'ক জ্যোতিৰ্ময়।
(গিৰিমল্লিকা)

কবিয়ে যেন নিজৰ নিঃসঙ্গ আৰু বেদনাপূৰ্ণ
জীৱনৰ বিক্ত হিয়াখনি প্ৰকৃতিৰ ফল-ফুলেৰে
জ্যোতিষ্কাৰ কৰি তুলিব—
"ফুলিল হিয়াত মোৰ লাখে লাখে ফুল
পৰিমল গন্ধে সুবভিত।" (বিভূতি)

প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতাকিটা বাদ দি এতিয়া
চোৱা যাক বৈবাগ্যমূলক কবিতাকেইটিত কবিৰ
ভাৱধাৰা কেনেভাৱে প্ৰকাশ পাইছে। চৌধাৰী-
দেৱৰ 'সাদৰী' আৰু 'দহিকতৰা' ছয়োখন পুথিতেই
এই শ্ৰেণীৰ কবিতা পোৱা যায়। 'মনাইববাগী'
নামৰ অপ্ৰকাশিত পুথি এখনতো এনে ভাৱৰ
কবিতা আছে। গল্প পুথি 'নৱমল্লিকা'তো কবিৰ
নিঃসঙ্গ জীৱনৰ প্ৰভাৱ নপৰাকৈ থকা নাই। ই যি
নৰক, 'সাদৰী' আৰু 'দহিকতৰা'ৰ কবিতালৈহে
এই আলোচনাটি কৰা যাব।

সাদৰীৰ প্ৰথম কবিতা তিন্মাত্তেই বিহঙ্গী কবিৰ
বৈবাগ্যৰ ভাৱ ফুটি ওলাইছে। জীৱনৰ আগ-
ডোৰৰত আনৰ দৰে কবিতো হয়তো নানা আশা

আকাঙ্ক্ষা আছিল। সংসারত "আশা-সুখ শাস্তি প্রেম, বাসনা তৃপ্তি", ব্যক্তপদ সম্মান পৌৰবসকলো পাবলৈকে হয়তো এদিন কবিয়ে হাবাথুৰি খাই ফুৰিছিল, কিন্তু নিফল হ'ল। মায়া মৰীচিকাময় সংসারত সেইবোৰ বিচাৰোতে কবিয়ে হুহৰ উপৰি দুখেহে পালে, আৰু তেওঁৰ হিয়া হ'ল দহু। সেইহে কবিয়ে পিশাচিনী কামনাক আঁতৰাই হুহ-দৈয়াকে ভগৱানৰ দান বুলি লব খুজিছে আৰু বিচাৰিছে শিলৰ বেখাৰ দৰে ভগৱানৰ ওপৰত যেন অচল অটল বিশ্বাস থাকে। সংসার সম্পৰ্কে এনে ধাৰণা আৰু জীৱনৰ তীব্ৰ বেদনাবোধ সাধৱীৰ 'বৰ্ণিত্ব কথা' 'নিবাশ', 'বিবাদ', 'বিবহৰ উক্তি', 'সম্ভাৰ' আদি কবিতাত অতি কৰুণ ভাৱে প্ৰকাশ পাইছে। সংসারখন যে এখন বৰ্ণিত্ব ঠাই য'ত লাভক চাওঁতে মূল্যো হেৰুৱাব লাগে, এই চিন্তাৰে ভাৱটো কবিয়ে 'বৰ্ণিত্ব কথা' কবিতাত স্পষ্টভাৱে প্ৰকাশ কৰিছে। এই কবিতাটো দেহ বিচাৰৰ গীতৰ ভাৱৰ লগৰীয়া। মাহুহৰ জীৱন ক্ষত্বকীয়া, 'কালি যাক দেখিছিলো নাচি বাগি ফুৰা, আজি তাৰ ধূলিত শয়ন'। মাহুহ জন্মিলে মৰিবই লাগিব, কিন্তু থাকি যায় তাৰ স্মৃতি (গছৰ পাত)। স্মৃতিৰ লগতো কবিয়ে বিজ্ঞাই চাই কৈছে যে, শৰতত শেৱালি ফুলে বাৰিষা সৰি পৰে,—তাৰ পিছত আকৌ আহে শৰত আৰু ফুলে শেৱালি। কিন্তু কবির জীৱনলৈ এবাৰহে শৰত আহিল; গতিকে তেতিয়া তেওঁৰ অন্তৰতো যি আনন্দৰ শেৱালি ফুলিছিল, সি হুনাই আৰু হুফুলে (বিবাদ) এইদৰে মাহুহৰ জীৱনলৈ এবাৰহে আনন্দ আহে। সেই দৰে 'নিবাশ' কবিতাতো কবির জীৱনতে হঠাতে দেখা দি নাইকীয়া হোৱা উষা গ্ৰীতমাৰ বেদনাদায়ক স্মৃতিয়ে কবির অন্তৰলৈ নিবাশা আনিছে। কবিয়ে সংসার-মৰীচিকাত

আচ্ছলী হৰিবীৰ দৰে ঘূৰি ফুৰি এতিয়া যে, শৰতক চৰাইৰ দৰে পৰি আছে তাকেই "বিবহৰ উক্তি" প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁ দেখিছে যে, এই সংসারত প্ৰকৃত সুখ নাই—আছে কেৱল বিভীষিকা, গৰিহণা, পৰিহাস, শোক, অহু, হাতাকাৰ-হুমুনিয়াহ আদিহে (সম্ভাৰ)। সংসার তাপত কৰি ইমান তাপিত যে ফল নৈব গুণ গৰিমা কবিলৈ গৈও অৱশেষত ফলুতেই আশ্ৰয় বিচাৰিছে—

"তোমাৰ অমৃত কোলা শাস্তি সুখ ধাম;
দিবানে আশ্ৰয় স্থান পানী অধমক ?
সংসার তপন তাপে জৰ্জৰিত তহু,
নাপালে শাস্তিৰ ছায় মৰু জীৱনত।
গতিকে তেওঁ জীৱনত শাস্তি লভিবলৈ সংসারৰ পৰা আঁতৰিবলৈ বিচাৰিছে, জাগতিক সম্পদ, যশস্বা, প্ৰাণৰ লগৰী সকলো ক্ষত্বকীয়া; যত্নায়েহে যেন চিৰ সঙ্গী—যি সংসারৰ দুখ পাহৰাই প্ৰকৃত শাস্তি আনি দিব পাৰে। সেইহে মৰণ দেৱতাক আহ্বান জনাই কবিয়ে কৈছে—

"আহা মোৰ চিৰ সঙ্গী আহা প্ৰিয় সখা
তোমাৰ মুখলৈ চাই হুখ পাহৰিম,
সিৰূপ ধৰি তুমি দিবা মোক দেখা
মিদিনা চিত্তক মই সাৱটি ধৰিম।
সিদিনাহে দুখ হব সংসারৰ যাতনা,
সিদিনাহে প্ৰাণে মোৰ লভিব সাহুনা।"
এই একে স্মৃতি বৰীশ্ৰমাৰেও কৈছিল—

"মৰণ বে, তুহঁ মম শ্ৰাম সমান
• • •
তুহঁ মম তাপ ফুটাব।
মৰণ তু আও বে আও।"
'দহিকতৰা'ত কবির জীৱনৰ তীব্ৰ বেদনা-

বোধ তথা সংসারৰ প্ৰতি ওপজা বৈৰাগ্যৰ ভাৱ অতি গভীৰভাৱে প্ৰকাশ পাইছে। 'সাধৱী'ৰ সংসার বিৰাগী কবিয়ে 'দহিকতৰা'ত আৰু এখোপ আশ্ৰয়ই গৈ ভগৱানক পাবলৈ ব্যাকুল হৈ উঠিছে, আৰু ভগৱানৰ পৰা অহুগ্ৰহ পাবলৈ প্ৰাণৰ আৰুতী জনাইছে। প্ৰেমিকাই প্ৰেমিকক নাইবা নেয়ে প্ৰিয়তম—সাগৰক বিচাৰি হাবাথুৰি খোৱাৰ দৰে কবিয়েও যেন প্ৰিয়তমক পাবলৈ হাবাথুৰি খাইছে আৰু তেওঁক জনমে জনমে পাবলৈ প্ৰাণৰ আকাঙ্ক্ষা জনাইছে,—যিহেতু 'তেওঁ বিনে আন গতি নাই।'—

"জনমে জনমে যেন
পাওঁ স্বামী তোমাহে
হুহুলিবা অভাগীক এয়ে মোৰ বাণী।"

(জ্ঞানলৈ)
যুগযুগান্তৰৰ সাঁচি খোৱা বেদনাবোৰে যেন অন্তৰ আকুল কৰি তুলিছে। তেওঁৰ প্ৰাণৰ চুৰাৰ বন্ধ আৰু তেওঁৰ যেন অজ্ঞানতাৰ ঘোৰ এধাৰত বুৰ গৈ আছে। গতিকে কবিয়ে আশা কৰিছে যাতে অন্তৰৰ বিস্তৃত জ্ঞান-জ্যোতিৰ যোগেদি "ভৱ অক্ষুণ্ণ" পাব হৈ সদানন্দ ধামত "সত্য-শিৱ-সুন্দৰ"ৰূপ দেখিবলৈ পায় (পুৱতি তৰা); কিন্তু যি কেইদিন জীয়াই থাকে সেই কেইদিনৰ কাৰণে যেন ভগৱানে তেওঁৰ 'বস-ৰূপ গীত' ভৰা বিপুল সম্পদ বাশিৰ এটি হলেও কণিকা দি কবির ব্যথিত অন্তৰত প্ৰেম-সৌন্দৰ্যৰ অহুহুতি জগাই তোলে (বিভূতি)। আজি এই প্ৰেম-সৌন্দৰ্যৰ কাৰণেই কবি হৈ পৰিছে সৌন্দৰ্য সাধক, সংসার বিৰাগী—
—যিৰ কৌমাৰ্য্যৱতী। সংসারৰ সুখ-সন্তোষ ত্যাগ কৰা কঠিন যদিও তাকো হেলাবণ্ডে কবিয়ে ত্যাগকৰি নিজে সৌন্দৰ্যৰ উপাসক হৈ

নিজেই এখন মুকীয়া প্ৰেম সুন্দৰৰ বাজা সৃষ্টি কৰিছে আৰু তাত দেখিবলৈ পাইছে তেওঁৰ প্ৰাণ পুতলিৰ ৰূপ। গতিকে কবির সন্দেহ হৈছে যে, জীৱনৰ বিয়লি বেলাত কাবনো ৰূপ সাগৰত মজি তেওঁ খৰুপ জ্ঞান লাভ কৰিব ?

আনহাতে কবি নিঃসঙ্গ যদিও ৰূপ-বসে ভৰা প্ৰকৃতিৰ উদাত্ত সুৰ শুনি তেওঁৰ কাষলৈ যেন মানসী প্ৰিয়া অন্তিসাৰৰ কাৰণে আহিছে আৰু ইয়াকে কল্পনা কৰি কবিয়ে আনন্দ লভিছে। লগতে প্ৰকৃতিৰ বুকুত সৌন্দৰ্যৰ মহামেলাৰ মাৰুত কবিয়ে সুন্দৰ 'বিশ্বমেলা প্ৰেমানন্দ ৰূপ' দেখিবলৈ পাইছে। সেই মহান ৰূপটি চায়ে যেন কবিয়ে শাস্তি লাভ কৰিব। (বিশ্বৰূপ)

কবিয়ে সংসারত পালে কেৱল দুখ যত্নগৰে। কিন্তু সংসারত যি বিচাৰিছিল তাক নাপালে; আনকি তেওঁক কল্পনা প্ৰিয়ায়ো সুৰ দাঙি নেচালে। ইয়েই যেন কবির বাৰ্ষতাময় জীৱনৰ বেদনা আৰু বেছি গাঢ় কৰি তুলিছে; আৰু কবিয়ে যেন চাবিওফালে শূন্যতাহে দেখিছে—

"জগতৰ যত সৌন্দৰ্য্য সুখমা
অনবন্ধ ৰূপ অতি মনোবৰমা
গইছে সকলো বুকু উদি কৰি
গইছা যিদিনা তুমি সাধৰি।"

(কবিত্ৰিয়া)
সেয়েহে তেওঁ নিজকে ভাগ্যহীন বুলি বেজাৰ কৰি কৈছে—

"বিফল জীৱন মোৰ বিফল সকলো আশা
ভাগ্যহীন আজি মই হিয়া মোৰ কৰ্মনাশ।"

(মধুলিহ)
কবির ব্যক্তিগত জীৱনৰ পিনে মন কৰিলেও তেওঁৰ জীৱন নিঃসঙ্গ বেদনাময় বুলিয়ে কব লাগিব। নিচেই কেচুৱাতে ভৰি হুহন ভাঙি

তেওঁ আজন্ম নিশ্চক্ৰীয়া হ'ল। ল'ৰালিতে 'ফুলশয্যা' কবিতাত। কবিয়ে বেদনাত আত্ম হৈ অস্তৰ দেৱতাক সৃষ্টিছে—
আক নো কিমান দিয়া বেদনাৰ বোজা
হে মোৰ হৃদয় দেৱতা ?
কৰুণ বোদন তুলি ভাঙি দিলা কিয়
প্ৰাণৰ নিরিঙ নীৰৱতা
কোন কাহানিয়ে তুমি হৰি নিছা মোৰ
প্ৰীতি ভবা প্ৰণয়ৰ লাক,
অহুৰ্দহা বারণ চিতা জুই কুৰা
কোন দিনা হুমাবনো আক ?
অনন্দৰ পূৰ্ণ পাত্ৰ শূন্য আজি মোৰ
কেউপিনে দেখো হাতাকাৰ ...”

“ভাৰ্যা পুত্ৰ ধন জন দিলো মই বিসৰ্জন
মিতিৰ কুটুম কেও নাই লগৰীয়া
আশা পৰী উৰি গ'ল শূন্য হিয়া পৰি ব'ল
সংসাবত আজি মই অকলশৰীয়া।”
(বৈবাগ্যৰ কথা)

কবিৰ সাংসাবিক জীৱনৰ অসাব্যতা আৰু তাৰ পৰা ওপজা নৈবাশ্ৰব ভাৱ চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়াৱাৰ কবিতাতো স্পষ্ট হৈছে—যিটোৰ মূল সুৰ দেহবিচাৰৰ গীতত বৈ থকা যেন লাগে—‘ভাৰ্যা পুত্ৰ ধন সবে অকাৰণ হৰিনাম গলতে বাজা।

এইটোও মন কৰিবলগীয়া যে, কবিয়ে বিভিন্ন কবিতাত নিজকে অবাধ মানৱ, হতভাগ্য, অভাগ্য, দুৰ্ভাগ্য, ভাগ্যহীন, পাপী অধম, পাপী সন্ধান নাইবা মাজ পথাৰত অকলে পৰি থকা ‘পত্ৰ-পুপ-ফলহীন তৰু’ৰ দৰে অতি মিনিকন বুলি কৈছে। এইবোৰৰ পৰা সহজেই ধৰি লব পাৰি যে, কবি সংসাৰ যাত্ৰাত একেবাৰেই বিফল হৈছে। পদ্মশ্ৰী জীমতী নলিনীবালা দেৱীৰ ভাষাত কবিয়ে যেন বিফলতা লৈয়ে জীৱনৰ গীত বচনা কৰিছে। আজি তেওঁৰ ‘মৰ্মহত ব্যথাহত হৰ্ষ জীৱন’ ব্যথাৰ অজ্ঞপ্তা আৰু ‘বাৰ্ণতাৰ গ্লানিৰ উপচি পৰিছে। কবিৰ এই বাৰ্ণতা আৰু তীব্ৰভাৱে মুটি ওলাইছে

কবিয়ে চাৰিওফালে বিৰাট শূন্যতা দেখিছে,
আৰু তেওঁ জানে যে, এই জীৱনত তেওঁৰ বেদনাৰ
শেষ নহয়, বারণৰ চিতা-জুইৰ দৰে সি আজীৱন
অহমিশে জ্বলিয়ে থাকিব। কবিয়ে এইবোৰক
ভগৱানৰ অৱদান বুলি সাৱটি লৈ অস্তিম কালাত
সাম্ভাৰ্ণা লভিবলৈ বিচাৰিছে। কবিয়ে যেন
মৰণ দেৱতাৰ দপ্পদপকৈ জ্বলি থকা চিতাতহে
প্ৰকৃত শান্তি পাব। আৰু গিয়েই যেন হব
নব দপ্পতীৰ ফুল শয্যাৰ দৰে সুখৰ ঠাই—
“সেয়ে মোৰ ফুল শয্যা বন্ধ কমলৰ
লম তাতো অনন্ত শয়ন।”

সাদৰীৰ ‘মৰণ’ কবিতাৰ দৰে দহিকতবাবো
‘ফুলশয্যা’ত সংসাৰ বিবাগী কবিয়ে একে
ইচ্ছাকে প্ৰকাশ কৰিছে; আৰু ই যেন বিহগী
কবিৰ একমাত্ৰ কামনা।

এইবোৰ চাই বিহগী কবি বহুনাথ চৌধাৰী-
দেৱক সংসাৰ বিবাগী কবি বুলিহে আখ্যা দিব
পাৰি।

আহোম ভাষাত অসমৰ ভৌগোলিক নামকৰণ

শ্ৰীলীলা গগৈ

প্ৰব্ৰজন পৃথিবীৰ মানৱ-ইতিহাসৰ চিব-লগৰীয়া। কি হুবাব দক্ষিণ-চীন আৰু উত্তৰ ব্ৰহ্মব টাইসকলে সমগ্ৰ ভূত জীৱিকাৰ সন্ধান বিচাৰি, পৰাজয় স্বীকাৰ কৰি নতুবা বিজয়ৰ বিপুল লিপ্যা লৈ একো একোটা জাতিয়ে প্ৰব্ৰজনৰ আশ্ৰয় কৰে। এই প্ৰব্ৰজনৰ ফলত ‘সাগৰত নগৰ হয়; নগৰত শাণৰ হয়।’ বাঘ-ঘোঙেৰে ভবা অটবা হাবিত বাজনগৰ স্থাপন হয়; গাৰ্ঠ-জুই গঢ় লৈ উঠে। এইদৰে নতুনকৈ অহা জাতিটোৰ স্বভাৱ আৰু আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ অহুকুলে ভৌগোলিক পৰিবেশবো সৃষ্টি হয়। তাৰপিছত সেই ঠাইখন, তাৰ নৈ, পৰ্বত, গাৰ্ঠ-জুই আদিবো নতুন নামকৰণ হয়। এই নামবোৰ কেতিয়াবা পুৰণি নামৰ মুকলি অহুবাদ হয় আৰু কেতিয়াবা সেই ঠাইৰ উপলক্ষ বৈশিষ্ট্য আৰু লোক-বিশ্বাস অহুয়াৰী নাম কৰা হয়। নতুন নামটো বহুতো সময়তে সোণকালে জনপ্ৰিয় হৈ উঠা দেখা যায়।

অসমৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰব্ৰজনৰ বুৰঞ্জী ব্যাপক আৰু বহুত পুৰণি। বহুতো হেজাৰ বছৰৰ আগতে অটিকসকলৰ প্ৰব্ৰজনে অসমত সাংস্কৃতিক বৰঙণি দি থৈ গৈছিল। সেই দিন ধৰি অসমলৈ প্ৰব্ৰজনৰ সোঁত বন্ধ হোৱা নাই। সংখ্যা গণিত ভাবে অনাৰ্থ্য অধ্যুগিত অসমৰ ভূগোলত মঙ্গোলীয়, অটিক, আৰ্য আদি আটাইবোৰ গোষ্ঠীয়েই শৰু সোমাইছে।

১২২২ চনত মঙ্গোলীয় গোষ্ঠীৰ আহোম সকল স্থায়ীভাৱে বসবাস কৰাৰ আচনি লৈ মাতত পাটকাই পাব হৈ আৰ্হি লুইতৰ পাৰেব

ব্ৰহ্মগুৰু উপত্যকাত বিজয় অভিমান চলাইছিল যদিও সি স্থায়ী হোৱা নাছিল কিন্তু চুকাফাৰ বিজয় অভিযানে এখন সাম্ৰাজ্যৰ আধাৰ-শিলা স্থাপন কৰি থৈ গল। নিজৰ ভাষা, সংস্কৃতি, ধৰ্ম সকলো লুইতপৰীয়া সংস্কৃতিৰ সমৃদ্ধিৰ বাবে উচৰ্গা কৰি দিলে যদিও নিজৰ বৈশিষ্ট্য পূৰ্ণ ভাষা-সংস্কৃতিৰ একো একোটা চাপ অসমীয়া ভাষা-সংস্কৃতিৰ বুকুত বৈ গল। অসমীয়া ভাষালৈ কিছুমান শৰু অৱদান দিয়াৰ উপৰিও অসমৰ ঠাই, নৈ, পৰ্বত আদিবো কিছুমান নাম দি থৈ গল। এনেকুৱা শৰু বহুতেই অসমীয়া ভাষাৰ শৰুৰ লগত একেবাৰে নিহৰনিপানী হৈ মিলি গল; বাহি উলিয়াবৰ উপায় নাই। তেনেকৈ দিয়া কিছুমান নাম মাথোন বুৰঞ্জী আৰু আহোম-পৃথিবীবোৰত চিবসুজ হৈ থাকিল। আহোমসকলে দিয়া ভৌগোলিক নামবোৰৰ কিছুমান বৰাহী, কছাৰী, চুতীয়া, অটিক আদি ভাষাৰ মুকলি অহুবাদ আৰু কিছুমান উক্ত ঠাই বা নৈ বিশেষৰ বৈশিষ্ট্যৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি দিয়া হৈছিল।

‘মু-তুপ-চূপ-খাম’ এষ্ট শৰুটোৱেই বোধকৰে। অসমৰ ভৌগোলিক নামকৰণৰ প্ৰথম শৰু। ইয়াৰ অৰ্থ সোণৰ গছ বনৰেই উপচি থকা দেশ। (চূপ=দেশ; খাম=সোণ) ১২২৯ চনৰ আখোণ মাতত পাটকাই পাব হৈ আৰ্হি লুইতৰ পাৰেব

সাক্ষাৎ পৰ্যায়বোধত আহোমসকলে সোণালী হৈ থকা পকা ধাননি, মাজুলী চাপবিত ফুলি বমক-অমক হৈ থকা সবিয়েহৰ ফুলবোৰ দেখিয়েই হয়তো এই দেশখনৰ নাম 'চূপ-খাম' দিছিল। সৰ্টাকৈয়ে দেশখন 'স্বৰ্ণীয়া সসু' বা, সোণৰ দেশ। আহোম সকলে চৰাইদেওত ৰাজধানী পাতি ৰাজ্যৰ সীমা বহলাই নিয়াৰ লগে লগে ইটো-টিয়া বস্তুৰ আহোম নামকৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে। দেওধাই বুৰঞ্জীত আছে—“তিপাম, নামৰূপ, উত্তৰ দক্ষিণ ৰাজ চাই ফুৰি যাব যেনে ভাৱ তেনে নাও (নাম) থয়।” ইয়াৰপৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে ভৌগোলিক বস্তু বিশেষৰ নাম নিৰ্ণয়ে তাৰ বিশেষ্যৰ প্ৰতি চকু দিয়া হৈছিল। 'চটক' আৰু 'চাৰি' শব্দ দুটা এই ক্ষেত্ৰতে আঙুলিয়াব পাৰি। চটক (চাম্=চুই; টক=তোলা) শব্দটোৰ পূৰ্বণি নাম শিলপানী। লুইতৰ পানীতকৈ ইয়াৰ পানীৰ গন্ধন দুগুণো অধিক গন্ধৰ পাই এই নাম দিলে। বুৰঞ্জীত আছে—“এই জানি দিম্বোৱেদি উজাই আৰি চংকত পালেহি। চংকতৰ পানী জুখি চাই দোতোলা চাব পাই তাতে থাকি চুকাফা ৰাজ্যলৈ চুখামফা বজাব ঠাইলৈ কটকী পঠালে।” সেইদৰে পানী ৰঙা দেখি 'নামডাৰ' (নাম=পানী; ডে=ৰঙা) তিনিহেজাৰ পানী-থোৱা ঘাট দেখি 'চাৰি' (চাম্=তিনি; বি=হেজাৰ) নাম দিলে। এইদৰে ইটো সিটোকে আহোম ভাষাৰে নাম দিবলৈ ধৰিলে আৰু সি প্ৰজাসাধাৰণৰ মাজতো জনপ্ৰিয় হৈ উঠিল। আহোমসকলে অসমত অধুপ্ৰৱেশ কৰাৰ দ্ৰুশ বছৰমান পিছলৈকে আহোম ভাষা কৈ আছিল বুলি অনুমান হয়, গতিকে এই দ্ৰুশ বছৰৰ ভিতৰতেই অসমৰ ভূগোলত আহোম

ভাষাৰ শব্দৰ চাপ পৰে। তেওঁবিলাকে অসমীয়া ভাষা গ্ৰহণ কৰাৰ পিছত আহোম ভাষাৰে সুকীয়া নাম দিয়াটো সেবেঙা হৈ আহিবলৈ ধৰে আৰু সেই বাবেই নামনি অসমৰ ভূগোলত আহোম ভাষাৰ শব্দ পোৱা নেযায়।

আহোম ভাষাত পোৱা অসমৰ ভূগোলৰ শব্দবোৰ কেইবাটাও ভাগত ভাগ কৰা পাৰি। কিছুমান সম্পূৰ্ণ নতুনকৈ দিয়া, কিছুমান পূৰ্বণি শব্দৰ মুকলি অম্বুবাদ বা সমার্থক শব্দ আৰু কিছুমান অপভ্ৰংশ? 'ভোগবাৰী' এইটো দেখে দেখে অসমীয়া শব্দ। ইয়াৰ আহোম সমার্থক হল 'ভক্-বা-বি' অৰ্থাৎ ভোগবাৰীৰ উচ্চাৰণগত অপভ্ৰংশ। আহোম ভাষাত 'গ' আখৰটো নাই, গতিকে উচ্চাৰণৰ বিকৃতি ঘটি 'ভোগ' টো 'ভ'ক' হৈছে। কছাৰী, বৰাহী আদি ভাষাৰ ভৌগোলিক শব্দবোৰ এনেকুৱা অপভ্ৰংশ শব্দ-মাছে।

ডাঃ কাকতিয়ে তেখেতৰ 'অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ আৰু বিৱৰ্তন' পুথিত আহোম ভাষাৰ শব্দৰ মূল আলাচনা কৰোঁতে গোটাচোৰেক শব্দ উল্লেখ কৰিছে। এই ক্ষেত্ৰতে তেখেতে তিপাম, টিয়ক, নামটিনা, নামতি আৰু টিৰাপ এই শব্দ কেইটা অষ্ট্ৰিক মূলৰ বুলি ঠাৱৰ কৰিছে কিন্তু সেই জাতীয় আটাইবোৰ শব্দ বিলুপ্ত কৰি চালে এইবোৰ শব্দক আহোম ভাষাৰ শব্দ বুলি কবলৈ ধল আছে। বিশেষকৈ উজনি অসমত 'টি' যুক্ত ভালেমান ঠাই আছে, যেনে:— তিপাম, টিয়ক টিসুক, টিম'ন, টিৰাপ, টিঙালিৰাম, তিক, নামতি। এই ঠাইবোৰৰ আহোম অৰ্থমতে খাপখোৱা ভৌগোলিক বিশেষ্য আৰু বিজ্ঞান। তিপাম (টি=ঠাই; পম=টিলা) বাম ঠাই টিয়ক (টি=ঠাই; য়ক=ঘিউ) ঘিউ আৰু গাখীৰ যোগানীয়া ঠাই।

টিফুক (টি=ঠাই; ফুক=বগা) বালীয়া ঠাই
টিম'ন (টি=ঠাই; ম'ন=বনপলু) মুগাপোহা ঠাই
টিৰাপ (টি=ঠাই; ৰাপ=লগলগা) আহোম
ৰাজ্য আৰু নৰাৰাজা লগলগোৱা ঠাই
টিঙালি বাম (টি=ঠাই; ঙা=তিল; লি=সক)
তিল হোৱা বাম ঠাই
তিক (টেউ=লো পনা; ক=গাঁত) লো পগোৱা
ঠাই
নামতি (নাম=দ, চাপব, পানী; তি=ঠাই)
দ-আলতীয়া ঠাই
ঠাইৰ বিশেষ্য বা ভৌগোলিক অৱস্থানক লৈ হোৱা
শব্দ আৰু ভালেমান আছে, যেনে:—দৰিকা,
তাওকাক, চফাই, নামচাং, নামচাই, টিংখাং,
গুমটাই, টিংবাং, চৰাইদেও, চৈয়াং, ককাং
জুংখাং, বাইচা,
দৰিকা (ডয়=পৰ্ৱত; বিক্=মুক্: আ=বহল)
বহল পৰ্ৱতীয়া নৈ
তাও কাক (টাংকাক) টাং=বাট্, কাক=মুগাচোং
মুগাচোঙলৈ যোৱা বাট।
নাম চাং (নাম=নামনি; চাং=নগাপাৰ্শ্ব) নামনি
নগা পাৰ্শ্ব
নাম ছাই (নাম=পানী, নৈ; ছাই=বালি)
বালীয়া নৈ
টিংখাং (টিং=বাম; খাং=বহল) দিহিতৰ পাবৰ
বহল বহল-ঠাই
গুমটাই (বুম্=পুখুৰী; ঠাই=আহোম)
আহোমে থনা পুখুৰী
টিংবাং (টিং=এখ, বাম, বাই=জিলিকি ধকা)
দূৰপৰা জিলিকি থকা টিং।
চৰাইদেও (ছে=বাই-ডয়) (ছে=নগৰ;
বাট্=জিলিকি ধকা, ডয়=পৰ্ৱত) পৰ্ৱত ত
জিলিকি ধকা নগৰ।

চৈয়াং (ছে=নগৰ; আচ্=বাপতিসাহোম)
বাপতীয়া নগৰ
ককাং (কক্=কাকৰীহ; আং=বাৰী) কাকৰীহৰ
বাৰী।
জুংখাং (জুং=পথাৰ, ৰাজ্য; খাং=সমান) পৰ্ৱত
নামনিৰ সমান পথাৰ।
বামটুং (বাম=দেৱতা; জুং=পথাৰ) দেৱান্তৰ
পথাৰ।
বামকক (বাম=গাৰ্শ্ব; কক=ছয়) ছয় গাৰ্শ্ব
বাইচা (কই=ভৈয়াম; চা=বলাবমা) ভৈয়ামৰ
খলাবমা ঠাই।
ঠাইবোৰখনে নৈবোৰৰ নামো কোনো কোনো
খলত অনুবাদ বা সমার্থ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে আৰু
কেইটিয়া নতুন নাম দিয়া হৈছে। অম্বুবাদৰ
ভিতৰত টেঙাপানী, জাঁজী, শামুকজান, চেচা,
সোণাই নৈৰ সমার্থক আহোম প্ৰতিশব্দ কৰা
হৈছে আৰু তেনেদৰেই বুৰঞ্জী আদিতো ব্যৱহাৰ
কৰা দেখা যায়।
টেঙাপানী=নাম-চোম (নাম=পানী; চুম্=টেঙা)
জাঁজী=খে-নাম-জৈং (খে=নৈ; নাম=পানী;
জৈং=জাঁজী)
শামুকজান=নাম-হয়-খে (নাম=পানী; হয়=
শামুক; খে=নৈ, জান)
চেচা=নাম-জিন্ (নাম=পানী, নৈ; জিন্=চেঁচা)
সোণাই=খে-নাম-খাম (খে=নৈ; নাম=পানী;
খাম=সোণ)
কিছুমান নৈৰ নাম কিন্তু নৈখনৰ গুণ বা বিশেষ্য
অম্বুযায়ী দিয়া হৈছে, যেনে, কপিলী দিলীহ,
নামতা ইত্যাদি।
কপিলী=খে-নাম-কিউ (খে=নৈ; নাম=পানী;
কিউ=কোবাৰ, বেঞ্জী)
দিলিহ=নাম-খাল (নাম=নৈ; খুল্=বোকা)

গাবও পাবি, ইয়াক নোৱাৰি। এনে ধৰণৰ
বাখ্যা দিব লগীয়া গীত আৰু আছে নে নাই
নাছানো, থাকিলে সংগ্ৰহ কৰোৱা আৱশ্যক।

কামৰূপ অঞ্চলৰ বহু ঠাইতে গৰম কালি ৰাতি
চোতালত জুৰ লওঁতে বয়সীয়া লোকে এই
গীতটি গায়। ঠায়ে ঠায়ে ইয়াৰ ভাষা কিছু
বেলেগ, ভাৱ আৰু শব্দ কিন্তু একেটা। ইয়াৰ
শব্দ অতি কৰুণ। বুজন লোকৰ কথাই নকওঁ
এই গীত গালে কণ কণ লৰা ছোৱালীৰোবেও
কণ পাতি শুনি থাকে; কান্দি থকা লৰা
ছোৱালী কান্ধিলে এৰি দি নিতাল নিস্তক হয়।

সত্য ধৰ্ম প্ৰচাৰেই এই গীতৰ মুখ্য উদ্দেশ্য।
ৰজা হৰিশ্চন্দ্ৰ, ৰামচন্দ্ৰ প্ৰভৃতিৰ দৰে ইতৰ
প্ৰাণীয়েও যে সত্য ৰক্ষাৰ কাৰণে নিজৰ জীৱনৰ
মমতা এৰিব পাৰে, ৰূপক ভাৱে হলেও এই
কাৰণেই গীতটি সকলোৰে মনোগ্ৰাহী হৈ পৰিছে।
আৰু এই কাৰণেই ইয়াক কেৱল গীত মন্থুলি
গীতি উপাখ্যান বুলি কোৱাৰে উচিত হব
য়েন লাগে।

হৰিপা পত্নী স্বভাৱতে নিৰ্দ্ধ। বনৰ খাঁহ,
নিজৰাৰ পানী—ইমানেই তাৰ বাছ। কাবোবাৰ
কিবা অতি চিন্তা কৰা তাৰ সভাৰ বিদ্ধ।
এনে শাস্ত্ৰ শিষ্ট কাৰণেই তাৰ তেজ-মত্ত নিৰোগী
আৰু বিস্তৃত। সি কাবো একো অপকাৰ নকৰে,
কাবো প্ৰতি বৈবীভাৱ নৰাখে; তথাপি সি
সকলোৰে বৈবী। তাৰ শব্দ অলপ।

“অৰোধ হৰিপ শিশু জনমত হলো পত্নী

কিয়বা কৰিলা মোক সকলোৰে বৈবী,
কাবো একো অপকাৰ কৰা নাই জগতৰ
ধাপদ প্ৰাণীৰ আৰু নৰদেহ ধাৰী।”

(চৌধাৰী)

এনে নিৰীহ প্ৰাণীটিয়ে দেখি নিৰ্ভয়ে বাইলৈ,

থাকিব নোৱাৰে। প্ৰতি মুহূৰ্ত্তে সি মুহূৰ
বিভীকিকাৰে দেখে। ভগৱানৰ সৃষ্টিত কি যে
বৈষম্য। এনে নিৰীহ সকলৰ কাৰণে কিয় যে
ভগৱানে ৰক্ষা-কৰ্ত্ত ৰখা নাই সৰ্টাকৈয়ে
জাবিলগীয়া কথা!

হৰিপা চিকাৰীসকলে কব মুহূৰ সময়ত
হৰিপাৰ কৰুণ বিননিৰ কথা, সৰুৰুপ চাৱনিৰ
কথা। সৰু-সৰুকৈ বাগৰি পৰা দু-ছাৰি চকুলোৱে
কি যে বেদনা প্ৰকাশ নকৰে। তেনে বৃদ্ধ দেখিও
মানৱৰ পাত্ৰ্য হৃদয় নগলে, লেলিহান জিভাৰ
লোভ সঞ্চৰণ নহয়, বাসন-প্ৰীতিত এটোপ
চোঁচো-পানী নপৰে।

“কি যে স্বৰ্ণপৰ হিয়া দয়া মায়া নাইকিয়া
জীৱৰ প্ৰধান বুলি কৰে অভিমান,
বিলাস-সন্তোষ-তৃপ্তি ক্ষন্তেকীয়া সুখ অতি
জানিও ত্যাগ হয়। বধে মোৰ প্ৰাণ।”

(চৌধাৰী)

গীতৰ আখ্যান ভাগ।

এজনী হৰিপা পত্নী। লগত পোৱালী এটি।
কেদিনমানহে হৈছে পোৱালীটি জগিব।
পোৱালীটি এটাইত এৰি তাই ঘাই বিচাৰি
গৈছিল। পোৱালীৰ ভোক! সিদিনা অৰুণ
দুবলৈকে গ’ল। মাটিত আঁৰ কৰি এখন কুৰু-ফান্দ
পাত খোৱা আছিল, তলকিবই নোৱাৰিলে,
ফান্দত বান্ধ খালে তাই।

“ৰাখে থৈছিল কুৰু-ফান্দ পাত মাটি আৱল কৰি।
নেদেখিলা হৰিপী তাৰ মাজে দিলা ভৰি।”

ফান্দত পৰি,—ভয়াবহ পৰিণতিলৈ লক্ষ্য কৰি
তাইৰ যেন জীৱনৰ প্ৰতি মমতা আগতকৈ
বহুগুণে বাঢ়িল। পোৱালীটিলে মনত পেলাই
তাই পাৰে মানে কান্দিলে। দোষেই ছৰৰ
কাৰণ। কি দোষত তাইৰ এনে অৱস্থা হ’ল।

তাইতো মৰিবই, অৰোধ শিশুটিও যে তাইৰ
কাৰণে মৰিব। ভাৰিৰ নোৱাৰা হৈ পৰে তাই।

“কান্দে পৰি হৰিপীয়ে কান্দে হায় হায়!

কিবা দোষে ছৰ দিছে ঈশ্বৰ গোঁসাই প?”

বিপদত পৰিলেহে ভগৱানৰ নাম মনলৈ
আহে; বিশেষকৈ যেতিয়া তৰিবৰ কোনো উপায়
নাথাকে। পোৱালীটি নাথাকিলে হৰিপীৰ
জীৱনলৈ মমতা হয়তো কমেই থাকিলেহেঁতেন।
পোৱালীটিৰ কাৰণেই তাই বাচি থাকিব লাগে—
তাৰ কাৰণেই তাই ভগবানক তুতি-মিনতি কৰিবলৈ
ধৰিলে।

ভক্তৰ দাস ভগৱান। হৰিপীৰ তুতি-ভক্তিত
সন্তুষ্ট হৈ ঈশ্বৰ-গোঁসাইয়ে হৰিপীৰ আগত দেখা
দিলে। মুকলি কৰি দিবলৈ তাই কিমান যে
খাটিলে ভগৱানক!

“এৰি দিয়া প্ৰভু মোক বাচাৰ কাৰণে যাওঁ।

তোমাৰ প্ৰসাদে প্ৰভু বাচাক পিয়াওঁ।”

ভগবানে তাইক বুজালে—“তই বাহৰ ফান্দত
বন্দী, মই তোক মুকলি কৰোঁ কোনটো সাহেবে প
তোক এৰি দিলে বাধে মোক শুদাই এৰিবনে প?”
তাই কিন্তু সহজে এৰা ভক্ত নহয়। অৱশেষত
তাই কলে—“একবাৰে নোৱাৰে যদি অশ্বত্থ; এবাৰ
এথন্তেকৰ কাৰণে হলেও মোক মুকলি কৰি দিয়ক,
মই পোৱালীক পিয়াই আহোঁ। ওৰে দিনটো
বেচোৰাই হোপা এটি মাৰিবলৈ পোৱা নাই;—
ভোক-পিয়াহত কিছানি লালা-কাল দি কৰবাত
মুৰ্টি পেলাই পৰি আছে।”

হৰিপীৰ মনো-বেদনাত গোঁসাইৰ যেন মন
কুমলিল, তেওঁ কলে—

“এৰি দিব পাৰোঁ মই ধৰ্ম পত্নী চাই।

তই হলি বনৰ পত্নী মাহিলে দোষ নাই।”

“তোক অশ্বত্থ; এবাৰ খন্তেকলৈ মুকলি কৰি দিব

পাৰোঁ। তই বনৰ পত্নী। তোক মই বিশ্বাস
কৰোঁ কেনেকৈ? তই যদি ঘূৰি নাহ? মই
হে ভাৱ বাবে জৰা-দিহি কৰিব লাগিব।”

গোঁসাইৰ কথা শুনি হৰিপীয়ে তিনি সূত
খালে। তাই তাইৰ প্ৰতিজ্ঞা ৰাখিবই। নহলে
তাই কুৰুফান্দতে পৰি মৰিব।

“এক সত্য খালে। প্ৰভু হুই সত্য খালে।

তিনি সত্য খালে। প্ৰভু কুৰুফান্দতে পৰোঁ।”

“—মোক বিশ্বাস কৰক প্ৰভু। মই বনৰ পত্নী
সচাঁ; কিন্তু তিনি সূত খালে,—মই মোৰ প্ৰতিজ্ঞা
ৰক্ষা কৰিমই।”

হৰিপীৰ প্ৰতিজ্ঞাত পতিয়ন গৈ গোঁসাইয়ে তাইক
খন্তেকৰ কাৰণে মুকলি কৰি দিলে—

“বিলম্ব নকৰা বাছা সোৱা। বাছাৰ পাশ।

ব্যাধে আহি নেদেখিলে হব সৰ্বনাশ।”

—“যা বাছা, সোণকালে যা সোণকালে
আহিবি, ফান্দত হৰিপা পৰা চিনি আছে। ব্যাধে
আহি নেদেখিলে মহা বিপদ হব।”

আনন্দমনে হৰিপী পোৱালীৰ গুৰলৈ ঢাপলি
মেলিলে। সিফালে ভোক-পিয়াহে কাতৰ হৈ
পোৱালীটিয়ে ইনাই-বিনাই কান্দি আছে।

“অহু দিনা মাৱ আহে সোণকাল কৰিয়া।

আজি দেখোঁ মাৱ নাহে বেগি ভাঙি দিয়া।”

—“অহু দিনা মা ঘনাই মোৰ গুৰলৈ আহে;
গাখীৰ খুৱায়, গা-চেলেকি মৰম কৰে, আজি বেলি-
ভাটি দিলেহি এবাৰকে অহা নাই। কি বা
বিপদ হল প?” এনেকৈ কান্দি-কাটি, ভাৰি-গুণি
থাকোঁতেই হৰিপী আহি উপস্থিত। “কিয় পলম
হল প?” “কালৈ গৈছিলো মা প?” ইত্যাদি নানা প্ৰশ্ন
কৰিবলৈ ধৰিলে পোৱালীটিয়ে। মাকে কলে—
“কি কোৱা বুৰৰ বাছা ফান্দত দিলে। ভৰি।
ক্ষণিকৰ কাৰণে আইলো গোঁসাই সাক্ষী কৰি।”

—“খাঁহ বিচাৰি বিচাৰি কিছুদূৰ বাৰ্ভতে তলত যে কান্দ পতা আছে নেদেখিলে।” মই কান্দত বন্দী হৈ পৰিলে।। ভগবানক অশেষ কাকুতি-মিনতি কৰিহে তোমাৰ গুৰুলৈ আহিছো। গোঁসায়ীয়ে এৰি নিদিয়, মই নেৰোঁ—মই ঘূৰি যাম বুলি তিনি সইত খাইহে গোঁসাইৰ মনত বিধাস জন্মাইছিল। কংস্কৰক কাৰণে মই আহিছো— অকল্যে গুৰি যাম, তুমি গাখাৰ খোৱা বাছা। পলম নকৰিবা।”

“বিলম্ব নকৰা বাছা শীঘ্ৰে দুহুৰ খোৱা।”

কিন্তু কি আচৰিত। ভোকে পিয়াহে আকুল হৈ হৈ থকা পোৱালীটিয়ে তৎক্ষণাৎ “গাখীৰ নাখাওঁ” বুলি, মন ডাঠ কৰি পেলালে।

“নাখাওঁ মা তোমাৰ দুহুৰ, দুহুৰ পেছে চুৰা।”

হাবণা পোৱালীটিয়ে হয়তো ভাবিলে—‘মা বন্দী। মৰ মুত্থা অৱশ্যন্তাৱী, লগে লগে মোবো। মৰিব যদি লাগিবই জীয়াই থকাৰ হাবিয়াস কৰি লাভ কি?’ হয়তো মাকক কলে— “তুমি মা মুত্থা-পথৰ যাত্ৰী, তোমাৰ দুহুৰ আজিৰ বাবে খাই কি লাভ? তোমাৰ অবিহনে মোবো মুত্থা অৱশ্যন্তাৱী। গতিকে তুমি য’তে মৰা ময়ো ত’তে মৰিম। তোমাৰ পাছে পাছে মইও যাম।”

এনে অৱস্থাত মাকৰ মনৰ গতি কেনে হব পাৰে সহজে অনুমান কৰিব পাৰি। শোকে-ধুখে ছেঁচামাৰি ধৰিলে তাইক; চকুৰ পানী সৰসবকৈ পৰিবলৈ ধৰিলে। পোৱালীটি মৰিব পাৰে বুলি তাই ভাবিবই নোহোৱে। তাইৰ খেদ—

“লালিতে পাইহো প্ৰভু পালিতে নপাইলোঁ।

ভুৱাৰ ছত্ৰাল সম বালিতে এৰিলোঁ।।

—“জন্ম হে দিলোঁ, তুলি-তালি ডাঙৰ-দীঘল কৰিবলৈ নোৱাৰিলোঁ। ভুৱা কাছই যেনেকৈ কণা-পাৰি বালিত এৰি থৈ যায়, সেই কণীৰ পৰা

পোৱালী হৈ মাকৰ অবিহনে আখানি—আখানি হৈ ঘূৰি ফুৰে, মোবো চেনেহৰ পোনটিৰ তেনে অৱস্থাই হব। ভগৱান। তুমি কি গতি কৰিলা?”

পোৱালীক পিয়াৰ নোৱাৰিলে যদিও, মনৰ দুখ বেজাৰ খেদ অত্যন্ত বেছি হ’ল যদিও প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা তাই পাহাৰ নাই। লাছে ধোঁবে কান্দৰ গুৰু পালেগৈ; পাছে পাছে তাইৰ পোৱালীটিও।

“মাৱ গৈলা আগে আগে চান্দা গৈলা পাছে।

মা-বাছা লগ হৈয়া গৈলা কান্দৰ কাছে।।”

বনৰ পশুৰো সত্যৰ প্ৰতি এনে আগ্ৰহ দেখি ভগৱান সন্তুষ্ট হ’ল আৰু মাক-পোৱালী উভয়কে সশৰীৰে বৈকুণ্ঠলৈ লৈ গ’ল।

“গোঁসাই দেখি কয় বোলে—পহু মহা শুণী।

সশৰীৰে বৈকুণ্ঠক লৈ গৈলা আপুনি।।”

আখানি ভাগ ইয়াতেই শেষ। গীতৰো শেষ হয়তো।

এই গীতটিয়ে এহাতেদি সত্যৰ মাছাছা প্ৰকাশ কৰি এটি মহৎ আদৰ্শ দাঙি ধৰিছে আনহাতেদি আছা-পৰমাছা বিষয়ক পাৰমাৰ্থিক নিযুক্ত তথ্য এটিও প্ৰকাশ কৰিছে।

আমাৰ শাস্ত্ৰই কয় কৰ্মফল অনুযায়ী জীৱাছাই বাব বাব জন্ম গ্ৰহণ কৰে। সু-কৰ্মৰ ফলত জীৱাছাই পুণ্যলাভ কৰে, তাৰে ফলত উৎকৃষ্ট যোনি প্ৰাপ্ত হয়; তেনে পুণ্যাছাই শেষত মোক্ষ লাভ কৰে অৰ্থাৎ পৰমাছাত লীন হৈ জন্মগ্ৰহণ কৰা দুখ-কষ্টৰ হাত সাৰে। দুষ্কৰ্মৰ ফল পাপ সঞ্চয়, তাৰে ফল নিকষ্টযোনি প্ৰাপ্তি। জীৱাছাৰ জন্মগ্ৰহণ কৰাৰ লেখ নাই। এনেবোৰ আছাই স্নিগ্ধ পোক আদি হৈ জঘণ্য জীৱন প্ৰাপ্ত হয়।

জীৱাছাৰ উৎকৃষ্ট জন্ম মানৱ জন্ম। যি জন্ম

দেৱতাই কামনা কৰে—“দেৱে নাহি পায় মানৱী ছুইবাৰ”... যি জন্ম “কত তপসাই নৰতহু পাই...” যি জন্মত জীৱাছাই পৰমাছাৰ গুৰু চাপিবলৈ সুবিধা পায়, সেয়ে মানৱ জন্ম।

পণ্ডিত সকলে মানৱাছাৰ গুণ, কৰ্ম আৰু আকৃতি অসুসৰি দহোটা ৰূপ কল্পনা কৰে। তাকেই দশাৱতাৰ বোলা হয়। সেই দশাৱতাৰ মংস, স্কন্ধ, নবসিংহ, বৰাহ আৰু বামন অৱতাৰ। মাতৃগৰ্ভতে হয়, বাকী পাচোটা অৱতাৰ হয় সন্তানৰূপে তুমিহঁত হোৱাৰ পাছৰ-জীৱনৰ পৰা অন্তিম সময়লৈকে। কোনো কোনোৱে তুমিহঁত হোৱাৰ পৰাহে মংস কুৰ্ম আদি অৱতাৰ কল্পনা কৰিব খোজে। জীৱ-বিজ্ঞানবিদ, পণ্ডিত সকলে আকৌ জীৱ সৃষ্টিৰ আদিৰ পৰাহে দশাৱতাৰ কল্পনা কৰে। যি সি কি নহওক মাতৃগৰ্ভত থাকোঁতে মানৱাছাই যে দুৰ্ধৰোঁৰ তপ-সান্না কৰে এই কথাট বহুতৰ একমত। দাক্ষণ-জন্ম-কষ্টৰ হাত সাৰিবৰ কাৰণেই

জীৱাছাই পৰমাছাক আকুল মিনতি জনায়। ওপৰৰ গীতটিত হৰিশী-জীৱাছা, গোঁসাই ঈশ্বৰ-পৰমাছা। কান্দত বান্ধ খোৱা হৰিশী মাতৃগৰ্ভত আৱদ্ধ হৈ পৰা জীৱাছা মাথোন। সিহো পৰমাছাৰ গুৰুত কৰা প্ৰতিজ্ঞা বাবে বাবে ভঙ্গ কৰি বাবে বাবে জন্ম-কষ্ট ভোগ কৰিব লাগিছে। এইবাৰ তিনি সইত খাই কৈছে যে—এৰাবলৈ মুক্তি দিলে তেওঁ নিশ্চয় নিশ্চয় প্ৰতিজ্ঞা ৰক্ষা কৰিবই। যদি প্ৰতিজ্ঞা বাধিব নোৱাৰে তেন্তিয়া হলে তেওঁ পুনৰ জু-ব-কান্দত পৰি মৰিব অৰ্থাৎ গৰ্ভকষ্ট ভোগ কৰিব। হৰিশীয়ে নিজ গৰ্ভৰো কৰি প্ৰতিজ্ঞা বাধি পুনৰ গোঁসাইৰ গুৰুত উপস্থিত হোৱাত গোঁসায়ীয়ে তাইক স-শৰীৰে বৈকুণ্ঠলৈ লৈ গ’ল, লগতে নিলে তাইৰ পোৱালীটিক। পোৱালীটি হৈছে সুকাৰ্য্যৰ ফল পুণ্য! পাপ পুণ্যৰ ফল ভোগ কৰাৰ পাছতহে জীৱাছা পৰমাছাত লীন হয়।

দেহ-বিচাৰৰ গীত

কমল হাজৰিকা

অসমৰ ভকতীয়া সমাজত প্ৰচলিত দেহ-বিচাৰৰ গীতসমূহ অসমীয়া লোক সাহিত্যৰ এটি বিশেষ অঙ্গ। ধৰ্ম্মমূলক লোক-গীতবোৰৰ ভিতৰত দেহ-বিচাৰ গীতৰ এটি বেলেগ স্থান আছে। ভকতীয়া কৰবা, যোজন্য আদিত যিদৰে ব্যাপক-অৰ্থ নিহিত থাকে, সেইদৰে এই গীতবোৰতো একোটা ভাৱ-গভীৰ ব্যাপক অৰ্থ নিহিত থাকে। বহুত সময়ত ইয়াৰ দাৰ্শনিক তত্ত্ব উন্মোচন কৰাই কঠিন হৈ পৰে। দেহ-তত্ত্বৰ একোটি বহুসময় প্ৰেহেলিকা এই গীত-

বোৰত প্ৰকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হয়। সাধাৰণ মাছুৰ কাৰণে এই গীতবোৰৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বুজি পোৱা সহজ নহয়। ওপৰে ওপৰে চালে ইয়াৰ যিকোনো অৰ্থ হব পাৰে, দাৰ্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীত ইয়াৰ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থ বেলেগ হয়। গতিকে একোফাকি গীতত ছটাকৈ অৰ্থ জৰিত থাকে। যেনে—

“নাও শালকাঠি কৰালি মধুৰ।

শিলাভৰা দিলে তাত।”

ইয়াত “শালকাঠি নাও”ৰ প্ৰকৃত অৰ্থ দেহ আৰু “শিলা ভৰা”ই দেহৰ লগত বা জীৱনৰ লগত জৰিত থকা মায়া-মোহ আদিৰ লগত বুজোৱা হৈছে। কিন্তু সাধাৰণ লোকৰ দৃষ্টিত তেনে অৰ্থ সহজ নপৰে।

দেহ-বিচাৰৰ গীত, অসমৰ ভক্তসকলৰ লগত পোৱা যায়। এই গীতবোৰ তেওঁলোকে বাৰিষত প্ৰচাৰ হ’ব নোৱাৰাকৈ খুব সঘনো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সেই কাৰণেই এনে বিঘৰ গীত বৰ বেছি উজ্জ্বল হোৱা নাই। এতিয়াও বহুতো গীত গোপন অৱস্থাত আছে।

গীতবোৰৰ বচনা আৰু গোপনীয়তাৰ বিষয়ে থকা বহুশ বিশেষ আমোদজনক। এই প্ৰৱন্ধত কেইটামান গীত উল্লেখ কৰাৰ উপৰিও এইবোৰৰ বচনা সম্পৰ্কে থকা আমোদজনক বহুশ আৰু গোপনীয়তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

অসমৰ কেই শ্ৰেণী ভক্তৰ মাজত এই সম্পৰ্কীয় গীত পোৱা যায়। কিন্তু বাতিখোৱা বা অৰীতীয়া সম্প্ৰদায়ৰ মাজতেহে এইবোৰৰ প্ৰৱল প্ৰচাৰ। বাতিখোৱাসকলৰ এইবোৰ নিজা গীত বুলি কোৱা হয়। এই বাতিখোৱা সম্প্ৰদায়ৰ সৃষ্টিও বহুশ-জনক।

এই সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলে নিজকে শঙ্কৰী বৈষ্ণৱী পন্থাৰ বুলি চিনাকি দিবলৈ চেষ্টা কৰে। কিন্তু তেওঁলোকৰ গীত-মাত আৰু কাৰ্য্য প্ৰণালী শঙ্কৰী বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ লগত নিমিলে। তেওঁলোকৰ গীত মাত আৰু কাৰ্য্যপ্ৰণালীৰ পৰা নিঃসন্দেহে বৌদ্ধপ্ৰভাৱ পৰা বুলিহে ক’ব পাৰি। কাৰণ বৌদ্ধ চৰ্যা-পদ বা দোহা আদিৰ লগত দেহ-বিচাৰৰ গীতৰ মূল ভাৱ প্ৰায় একে। দেহ-বিচাৰৰ গীতৰ শেষত মাত্ৰ “দাস শ্ৰীৰামে গায়” নিতে মাধৱদেৱে গায়” আদি মহাপুৰুষ সকলৰ নামৰ উল্লেখ কৰি গীতৰ সামৰণি দিয়া হয়। অৰ্থাৎ এই গীতবোৰ

শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ, বামচৰণ ঠাকুৰ, গোপাল আদি বিৰচিত বুলি কোৱা হয়। বৰ্তমান ভক্ত সকলে সেই কাৰণেই এইবোৰক খুব সমাদৰ কৰে আৰু সেইমতেই বিশ্বাস কৰে। তেওঁলোকে এইবোৰ অতি পবিত্ৰ বুলি ভাৱে। ইয়াৰ মৰ্যাদা হানি হয় বুলি তেওঁলোকে এইবোৰ বাহিৰত প্ৰকাশ আৰু প্ৰচাৰ হ’ব নিমিয়াকৈ বাখে। কিন্তু শঙ্কৰী বৈষ্ণৱ মতবাদৰ লগত মিল নথকা এই গীতবোৰত দেহ বা আত্মক কেন্দ্ৰ কৰি বচিত হোৱা বৌদ্ধ দোহা বা চৰ্যা-পদৰ লগত কেনে মিল আছে তাক ক’বলৈয়াই নাচায়। তত্পৰি শঙ্কৰী বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ এটি পাৰমাৰ্শিক লক্ষ্য আছে। এইবোৰত তেনে কোনো ইঙ্গিত পোৱা নোযায়।

দেহ বিচাৰৰ গীতবোৰত থকা বৌদ্ধ প্ৰভাৱৰ পৰা অসমত বৌদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ, প্ৰচাৰ আৰু বিসৃষ্টি আদিৰ বিষয়ে বিচাৰ কৰিব লগীয়া হয়। শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ আবিৰ্ভাৱৰ পূৰ্ণ কালছোৱাত বা সমসাময়িক কালতো বৌদ্ধ প্ৰভাৱ অসমত আছিল। পূৰ্ব-কাল ছোৱাত অসমীয়া সমাজত বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰায় কেউটা পন্থেৰে প্ৰভাৱ আছিল। শ্ৰীশঙ্কৰ-দেৱৰ দিনত বা কিছু বছৰ আগৰ পৰা তাত্ত্বিক বৌদ্ধসকলৰহে প্ৰভাৱ বেছি হয়।

অসমৰ বাতিখোৱা সম্প্ৰদায় বা অৰীতীয়া ভক্তসকল মহাযানী বৌদ্ধৰে সৃষ্টি আৰু ৰূপায়ণ। মহাযানীসকলৰ প্ৰভাৱ অসমত কম নাছিল। ধীতিকাৰে এজন বৌদ্ধ সন্ন্যাসীয়ে অসমত প্ৰথম মহাযানী বৌদ্ধমত প্ৰচাৰ কৰে। ইয়াৰ আগতে অসমৰ (কামৰূপৰ) মাহুৰবিলাকে সুৰ্য্যক উপাসনা কৰিছিল। ধীতিকে প্ৰচাৰ কৰা বৌদ্ধমত প্ৰাণ কৰি মাহুৰবিলাকৰ প্ৰায়ে সুৰ্য্যাদি দেৱতাসকলৰ পূজা এৰি দিয়ে। অৱশ্যে কিছুমানে দেৱ-দেৱীৰ

পূজা কৰা ভাৱে হলেও তেতিয়াও চলাই আছিল। এইবোৰত পূজাৰী সকলে কেতিয়াবা নিজৰ মাহাত্ম্য দেখুৱাবলৈ তাত্ত্বিক পদ্ধতিও অৱলম্বন কৰিছিল, সাধাৰণ মানুহে যাতে ভীত হৈ পূজা-পাতলৰ আশ্ৰয় লয় আৰু বৌদ্ধ প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত হয়। এনে অৱস্থাত বৌদ্ধসকলেও তাত্ত্বিক উপায় অৱলম্বন কৰিবলগীয়া হৈছিল আৰু কৰিছিল। বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰৰ কাৰণে তাত্ত্বিক উপায় অৱলম্বন কৰাৰ এটি প্ৰমাণ—ডাঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা দেৱৰ “অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি” নামৰ পুথিৰ পৰা তুলি দিলো—

“অনুভৱে কামৰূপত ধৰ্ম-বিস্তাৰ সম্পৰ্কে কাহিনী এটাত এইদৰে কোৱা আছে যে, এদিনাখন তেওঁ শিষ্যসকলৰ লগত ধৰ্ম-বিষয়ৰ আলোচনা কৰি থাকোঁতে কৰবাৰ পৰা বিয়াক্ত সাপ এটা ওলাই চাৰিওপনে তোলাপাৰ লগালে। সাপটোৱে কেবাজন শিষ্যক গুটিলে আৰু তেওঁলোকে তেতিয়াই মৰিল, কিন্তু গাত মগ্নপুত পানী চৰ্তিয়াই দিয়া মাকে আটাই কেইজন আকৌ উঠি বহিল। (পৃঃ ২৪৬)

বৌদ্ধধৰ্মৰ মূল অনুষ্ঠান ছুটি। মহাযান আৰু হীনযান। কিন্তু সপ্তম শতিকাত বৌদ্ধধৰ্মই মোট সলায় আৰু এই ধৰ্মৰ মাজত মন্ত্ৰযান, বজ্ৰযান, তন্ত্ৰযান আদি বিভিন্ন পন্থাৰ সৃষ্টি হয়। ইয়াৰ এই বজ্ৰযান পন্থই অসমত বিতাপি লয়। এই বজ্ৰযানেই ওপৰত উল্লেখকৰি অহা তাত্ত্বিকভাবে সানমিহাৰি পন্থাৰ নতুন ৰূপ।

সি যিয়েই নহওক—অসমত যে এসময়ত বৌদ্ধ ধৰ্মৰ পূৰ্ণ পৰ্যায়ৰ আছিল সেইটোত সকলো একমত। শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ আবিৰ্ভাৱৰ লগে লগে বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱ ইয়াত কমি আহিল আৰু তেওঁৰ দিনতেই অসম বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱ-মুক্ত হয় বুলি ক’ব পাৰি। গুৰুজনাৰ দিনতেই অসমত বৌদ্ধসকলৰ

পাৰকূল নোহোৱা অৱস্থা। তেওঁলোকৰ স্থান ইয়াত নাইকিয়া হ’ল, এনেকি তেওঁলোকৰ পেট প্ৰৱৰ্তনৰ উপায় নোহোৱা হ’ল। এনেদৰে তেওঁ মতবাদী সকলে হীনযান অৱলম্বন কৰিবলৈ ধৰিলে। তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰৰ যোগেদি অসুখ কাৰ্য্য কলাপ প্ৰদৰ্শন কৰি সাধাৰণ মানুহক ভয় দেখুৱাই নীচ উপায়েৰে চাউল উলিয়াই খাব লগা হ’ল। বৌদ্ধসকলে গোপনে এনে কাৰ্য্য প্ৰণালী চলাই প্ৰৱৰ্ত্তি থকাৰ কথা চৰিত পুথিবোৰত পোৱা যায়।

কথা গুৰুচৰিতত আছে যে, যেতিয়া শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ শিষ্যসকল—বামবাম গুৰু, বামদাস, বুঢ়াগা, কেতাৰি বা জয়হৰি আদিৰে মলৱালৰ আটৰি পৰা লুইত পাৰহৈ বেলে গুলি ধুৱাইহাটত থাকিবলৈ লয়, তাতে ছটা বৌদ্ধ টাটকীয়াই কেনেকৈ মানুহহোৱাৰ পৰা প্ৰৱৰ্ত্তি আছিল আৰু গুৰু-জনাই কেনেকৈ সিহঁতক খেদিলে চাওক—

“সেই গ্ৰামে ছটা বৌদ্ধ মতীয়া টাটকীয়া আছিল। এটা হয় ব্যাধি, এটা হয় বৈদ্য। হৈ জাৰে ফুকে সজ হয়। বজ্ৰ, টকা, ধান, উপাধি দি এ যায়। সেইমতে পৱৰ্ত্তি আছে। গুৰু শুনি পানও মৰ্দনৰ কীৰ্তন কৰি দিলে। ভকতে গায় ফুৰে। বৰ নপাৰি গল গুচি দাতিলে।” (কথা-গুৰু চৰিত পৃষ্ঠা: ৪২)।

বৌদ্ধসকলে শঙ্কৰী-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱত ঠাৱৰি নোৱাৰি উল্লেখিত ঘটনাৰ দৰে স্থানীয় কাম কৰিছিল। বৌদ্ধধৰ্মৰ বাহিৰেও আন ধৰ্মৰ পোহৰো অসমত শঙ্কৰ-সুৰ্য্যৰ উজ্জল কিৰণত মান হৈ গ’ল। কিন্তু সেইবোৰৰ মান পোহৰৰ চকা-চমকা ৰূপ থাকি গ’ল যিবোৰে গুৰুজনাৰ পৰৱৰ্তী কালত সমাজক বিশুদ্ধল অৱস্থালৈ লৈ যোৱাত ইন্ধন যোগাইছিল।

বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰতি অসমীয়া মানুহ আকৃষ্ট হোৱাৰ

কাবণ কেইটাও। শ্রীশঙ্করদেৱে কেৱল বৈষ্ণৱ-শব্দৰ মতক গ্ৰহণ কৰা নাছিল। এই মত স্বাৰী প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ আন উপায়ে লৈছিল যিবোৰে অসমীয়া সংস্কৃতিৰ এটি নতুন ৰূপ দি গ'ল। নৃত্য-গীত, অভিনয় আদি অস্থানসমূহ বিভিন্ন ঠাইত অস্থিত কৰি সাধাৰণ মানুহৰ মন একেবাৰে মুহি পেলাইছিল। অসমৰ পৰ্বত উচ্চায় আদি সকলো ঠাইৰ মানুহে তেওঁৰ এইবিলাক পবিত্ৰ অস্থান দেখিছিল বা এই বিষয়ে শুনিছিল আৰু পৱিত্ৰ বৈষ্ণৱ মতবাদ গ্ৰহণ কৰিছিল। বহুতো শাক্ত পন্থী লোকে পূজা পাতেল এৰি এই মত গ্ৰহণ কৰে আৰু বেলেগ ঠাইত এইমত প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ধৰে। কিন্তু বহুতো বৌদ্ধই তেতিয়াও নিজৰ মত নেৰি তাকে উদ্ধাৰ দি সাধাৰণ লোকৰ মাজত স্বীকৃতি দি চলিছিল। তেওঁলোকে গোপনে তেওঁলোকৰ মত শব্দৰ-মাধৱৰ আলম লৈ সমাজত বিলাইছিল আৰু বোজগাব আদায় কৰিছিল। তেওঁলোকে এনে কিছুমান গীত ৰচনা কৰি ললে যিবোৰৰ শেষত “শব্দৰে ভণে”, “নিত্যে মাধৱদেৱে পায়” আদি সংযোগ থাকে আৰু সাধাৰণ লোকে সেইবোৰ বৈষ্ণৱ-মতবাদী গীত বুলি ভাবিব পাৰে। সেইবোৰকে তেওঁলোকে বাতি বাতি গাই ফুৰে আৰু নিজকে শব্দৰ মাধৱৰ শিষ্য বুলি চিনাকি দিয়ে। অসমৰ বাতি-খোৱা সম্প্ৰদায়ৰ এইদৰেই সৃষ্টি হ'ল আৰু তেওঁলোকৰ মাজত পৰম্পৰা চলি অহা গীতবোৰেই আমাৰ আলোচ্য দেহ বিচাৰৰ গীত। এই গীত বোৰৰ কিছুমান চৰ্যাপদৰ লগত আচৰিত ভাৱে মিল দেখা যায়। এই বাতি-খোৱা বা বীতীয়া ভকত সকলে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ পৰিবেশ দি কেৱল তাত্ত্বিক কাৰ্য্য কলাপ চলায় যিবোৰ আগতে উদ্ধাকিয়াই অহা বৌদ্ধ সকলৰ পূৰ্ণ প্ৰভাৱ।

বাতি-খোৱা সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰৱৰ্ত্তক গোপাল বুলি

তেওঁলোকে কয়। কিন্তু কোন গোপাল সেইটো জনা নাযায়। বশী গোপালৰ নামো গোপাল আছিল। বাঁহী বজাই ফুৰাৰ কাৰণে তেওঁৰ নাম বশী গোপাল হ'ল। এইজন্য ধৰ্ম্মাচাৰ্য্যক বৌদ্ধ সকলে হত্যাৰূপৰ গোপন যত্ন কৰিছিল। কিন্তু এই কথা প্ৰকাশ পোৱাত যত্ন ব্যৰ্থ হয়। এই জন্য ধৰ্ম্মশঙ্কৰ প্ৰভাৱ খুৰ বেছি আছিল। সাধাৰণ লোকৰ পৰা সম্ভ্ৰান্ত লোকলৈকে তেওঁৰ অশুভ প্ৰভাৱ আছিল। বৌদ্ধসকলে যত্নমত ব্যৰ্থ হৈ জন সমাজত গোপালৰ মতবাদী আৰু তেওঁৰ শিষ্য বুলি চিনাকি দি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। বোধহয় বাতি-খোৱা সম্প্ৰদায়ৰ কথিত জন্মদাতা এই গোপালেই। এনেকৈয়ে তেওঁক টোটাটাই ৰখা হৈছে।

দেহ বিচাৰৰ গীত সম্পৰ্কে বৰ বেছি আলোচনা নকৰি তলত কেইটিমান গীত তুলি দিলো।

“কি কৈ তৰি যামে আত।

অপাৰ সাগৰ টোৱে জোৱাৰ

উঠে উঠে ঘনে ঘনে পাক

ন,ওঁ শাল কাঠি কৰালি মথুৰা

শিলা ভৰা দিলে তাত।

ধুলুকি ধুলুকি নৌকাই পানী খালে

তিলে পৰিমাণ কাহ।

আৱেলি বেলিকা বা বৰষুণে

সাতো সাগৰৰ বেৱা

পাবোকি নোৱাৰো ভৰবা কৰিছো

স্তথাপি মাৰিছো খোৱা।

বেলিগৈ আছোঁ এই চাৰি ডা'ৰ

বায় আছোঁ খাগৰি বাৰি।

* বাতিখোৱা সম্প্ৰদায়ৰ পোষকলৈ কিছু “পূৰ্ণ গোপাল” ৰূপে ৰয়। কোনো কোনোৱে ভৱানী-পুৰীয়া গোপাল আতাক “পূৰ্ণ-গোপাল” বুলি কৰ খোজে, কিন্তু ভৱানীপুৰীয়া গোপাল নাইবা বংশগোপাল কোনো এই পদৰ প্ৰৱৰ্ত্তক নহয়। (সম্পাদক)

ধলং পলং কৰি কাষৰি চালিচো
লৈবা চৰণত আৰি।

শব্দৰক সেৱা কৰে মাধৱ দেৱে
নিজ্জন ধামত পায়।

নিজ্জন ধামৰ নিবমল ভকতি
দাস শ্ৰীৰামে গায়।

আন এটি গীত—

(২)

দেহৰ বিচাৰ জীৱৰ নিজ্জাৰ
জানিবা নিশ্চয় কৰি।

ষিষ্ঠীয়াতে ফল ভুঞ্জিয়া থাকয়
বিষ্ণু মায়া ৰূপ ধৰি।

তৃতীয়াত খোল চতুৰ্থতে মূল
পঞ্চমত পঞ্চদাৰ।

ষষ্ঠত কষ্ট সপ্তমত স্তম্ভ
অষ্টমত অষ্ট পাৰ।

নবমত ন বিধ ভক্তিক দেখয়
দশমত দশৰস।

এতি দশৰস দেহাতে বৃজ্জিবা
পৰম পুৰুষ যশ।

বাব স্বৰূপে বাৰ তেৰ স্বৰূপে সাৰ
মাৰিকৰ পোতাৰ পায়।

শ্ৰীমন্ত গুৰুত পাৰ্শ্বনা কাৰিয়া
সিটো উপদেশ পায়।

উক্ত গীতটো কিছুমান ভকতৰ লগত থকা “আত্মাসাৰ” নামৰ পুথিৰ পৰা অনা হৈছে। এই পুথিখন এতিয়াও অহঙ্কাৰ অৱস্থাত আছে। আত্মা বা দেহৰ বিচাৰ সম্পৰ্কীয় গীতৰ সমষ্টি—এই পুথিখন উদ্ধাৰ কৰি প্ৰকাশ কৰিব পাৰিলে অসমীয়া লোক-সাহিত্যৰ এটি বৰমূলীয়া সম্পদ বাটে। তলত আৰু এটি গীত দিলো—

(৩)

কি মোৰ চিয়িলা হিত।

কালৰ ব্যায়ে পায় ধৰি লৈয়া যায়
কি লৈছা পৰলৈ ৰিত।

হাইলা কোন কাম হাইবা কোন ধানে
তাব ধানথিত নাই।

শ্বৰূপ পাৰছিলো জীৱন্তে মৰিলোঁ।
বাসনাৰ বনে সোমায়।

বাসনাৰ বনতে অনেক বিধিনি
এবাইতে নপাইলো সন্ধি।

তৰ্কিৰ নোৱাৰি হলো আশাধাৰী
হলো মায়াজালত বন্দী।

মিছা বেছা যত চোৰে ডকা দিয়া
দু-কথাই কৰ্ত্ত বিদ্ধে।

ইহাৰ বিয়োগে মন নাতি থিব
প্ৰাণ কোন দিনে চূটে।

ইহাৰ পৰম ধন সন্তৰ চৰণ
আত পৰে গতি নাই।

আত্মা ঈশ্বৰক ভৰবা কৰিয়া
নিত্যে মাধৱ দেৱে গায়।

গীতবোৰৰ বিশাৰ ব্যাখ্যা নিদি মাত্ৰ ইয়াকে কওঁ যে এতিয়া ধৰণৰ ধৰ্ম্মসম্পৰ্কীয় গীত-যিবোৰ আমাৰ ভকতীয়া সমাজত গোপন অৱস্থাত আছে—সেইবোৰ সংগ্ৰহ কৰিবৰ সময় আহিছে। সকলোৱে এই বিষয়ে চেষ্টা কৰাৰ প্ৰয়োজন। যেই ধৰ্ম্মবেই হওক—বৌদ্ধধৰ্ম্ম সম্পৰ্কীয় হওক বা বৈষ্ণৱ-ধৰ্ম্মীয় হওক বা শাক্তই হওক—সেইবোৰলৈ লক্ষ্য নাৰাখি, তাৰ বিচাৰ নকৰি গীতবোৰ উদ্ধাৰ কৰি আমাৰ জনসাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰিব লাগে। ভকতসকলেও এই ক্ষেত্ৰত ৰূপশালি নকৰি গীতবোৰ প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে তেওঁলোককো অমুখোৰ কৰিছোঁ।

ঐতিহাসিক পৰম্পৰাত বাজাচিপ

নন্দ তালুকদাৰ

বাজাচিপ : উকা চকুৰে চালে এটি ডাঙৰ গুৰু উই হাফলু, আধ্যাত্মিক দৃষ্টিৰে নিৰীক্ষণ কৰিলে ঐশ্বৰিক শক্তিসম্পন্ন দৌল। গৰখীয়া লৰাৰ মনত এটি বেগুণগা টিপ, বুঢ়ী আইতাৰ মতে কালিকা লগা হাঁট। সেয়েহে বাজাচিপৰ কাহেৰে যাব লগা হলে কোলাৰ কেচুৱাৰ সৈতে নেদেখা জনব উদ্দেশ্যে এটি প্ৰথম জনায় যায়। সৰ্কমঞ্জলৰ উদ্দেশ্যে বাজাচিপৰ শাগ চোতালৰ মাটি এচিকতা নিজৰ কপালাত লয়, লৰা জোৱালীৰ মূৰতাতা দিয়ে। যুগে যুগে এনেদৰেই বাজা চিপ নমস্ক হৈ আহিছে। কবি প্ৰাণে বাজাচিপক লৈ কল্পনাৰ হেতুল হুইতালেৰে আকাশলজী ভাৱবাজাত বিচলন কৰিব পাৰিলেহেহেতেন। সি যিয়েই নহওক বাজাচিপৰ বুকুত যে অতীত ইতিহাসৰ বহুতো কাহিনী ধূপ খাই আছে সি অনস্বীকাৰ্য।

বাজাচিপৰ অৱস্থিত বুৰঞ্জী গৌৰৱ মণ্ডিত বনগৰৰ প্ৰায় সোমাজাত। সেই ঠাইখিনি বনগৰ চাৰ্কেলৰ দক্ষিণ গণকগাৰী গাওঁৰ গুজাপাৰা নামৰ চুবা এটিৰ ভিতৰত। সবভোগ বেলচেন্দ্ৰনৰ পৰা প্ৰায় চুমাটল দক্ষিণে আৰু চক্চকাৰ পৰা প্ৰায় আৰা মাইল পূব দিশে ঠিক গোসাইকমল আলিৰ কাষত বাজাচিপ।

বাজাচিপ গুথই পায় ৮১০ ফুট মান হব। বেৰাটো ৮১০ জন মুনিহে আকোৱালী নোপোৱা। অলপ আতৰতে এশাৰি বাঁহৰ জেওৰা আছিল। তাৰ কাষে কাষে এশাৰি জৰা ফুল। যেতিয়া এই বগা জৰা ফুল খিনি ফুলি থাকে তেতিয়া সেই ঠাই

ডোহখবত থিয় হৈ গাত এক বগীয় ভাৱৰ সিঁহঁৰণ জাগে। আবেলি দুবৰিৰ পৰা বৈ অহা মুহূৰ্ত্তত জাকে শৰীৰ পুলকিত কৰে। সন্ধিয়া কামৰ ছবিৰ দৰাত বহি অন্তঃচলগামী বুকুৰ শেষ শোভা চাবলৈ অতি অল্পমত হৈ পৰে। বুকুৰ শেষ সোণালী কিৰণকণে বাজাচিপৰ সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণনা নেৱাৰা কৰি তোলে। অকণমান এটি বাট। এজন মানুহ গলোৱা সোমোৱা কৰি পাবে। দুবৰ পৰাই দেখিলেই ভাব হয় সেয়া টিপ মৰিশালীৰ এই হালু নহয়, তাৰ বুকুত সন্নিহিত হৈ আছে অতীত ইতিহাসৰ অলেখ কাহিনী।

আজি গণতন্ত্ৰৰ যুগত বাঁহৰ জেওৰা ভাঙি তাৰ ঠাঠত ইটাৰ পাৰি দেৱাল সাজি দিছে, জৰা ফুলৰ শাৰিও ক্ৰমে পাতল হৈ আহিব ধৰিছে, টিপৰ মাতিকো ছুই এচপৰাকৈ বহি আহিব ধৰিছে লগে লগে বাজাচিপৰ প্ৰতিক গভা মাজুৰণ গভীৰ নিষ্ঠাও কমি অছাটো স্বাৰ্থবিহ।

বুজুবাৰ ঐতিহ্য বচনকাৰী বাজাচিপ অকল বুজুজী-গৌৰব-মণ্ডিত ঠাইয়েই নহয়—বুজুজীয়ে চুকি নোপোৱা পুৰাণ-ভাগৱতৰ দিনবেপৰা এই ঠাইৰ অনেক কাহিনী চলি আহিছে। বিদৰ্ভ বজাৰ কণ্ঠা কল্প বীৰৰ ভনী কল্পিণাৰ আকুল আহ্বানত বেদনিধি বাণু গৈছিল হাবকা নগৰলৈ। শ্ৰীকৃষ্ণক কল্পিণীৰ প্ৰাৰ্থন কৰা নিবেদন কৰি বোলাই আনিবলৈ। মৰকপী নাৰায়ণ শ্ৰীকৃষ্ণই পানীত্বৰ জয়মাল্য লবলৈ বেদনিধিৰ সতে লবি আহিছিল কুণ্ডল নগৰৰ কল্পিণীৰ কাষলৈ। কল্পবীৰ শিশুপালক আদি কবি বীৰ

বিলাকক পৰাস্ত কৰি শ্ৰীকৃষ্ণক লাভ কৰিলে। হাতত থকা শেল পাত জোৰেৰে বাজাচিপৰ কাষলৈ বিজয়ী শ্ৰীকৃষ্ণই জয়মাল্যসত অধীৰ হৈ যব লৰা ঘৰলৈ বুলি বথ গলোটােলে। আকাশী বথ বায়ুবেগে চলিবলৈ ধৰিলে। যুজ কৰি কৰি শ্ৰীকৃষ্ণ অলপ ভাগৰি পৰিছিল। সেয়েহে বাজাচিপৰ কাষ পোৱাৰ লগে লগে যোঁবাব লোকাম অলপ টানি ধৰিছিল। বহুতৰ মতে ইয়াতে শ্ৰীকৃষ্ণ-কল্পিণীয়ে সোমো বথ বাণি অলপ জিৰাই লৈছিল। তাৰেই সোমো বথী হিচাপে আজিও বাজাচিপৰ কাষেৰে দৰা-কইনা যাৰ লগা হলে অলপ বৈ তামোল চলি এযোৰ অলপচটী সেৱা এটি কৰি যোৱা প্ৰথা চলি আছে। বাজাচিপ তেতিয়াৰে পৰা পুণ্য স্থান।

এসময়ত কোচবংশৰ বজাই কোচবাজাৰ চাৰি সীমা নিকপকণীয়াকৈ হুপিছিল। নবনবাৰণ এই কালৰ এগৰাকী প্ৰতাপী আৰু বিজ্ঞোংসাহী বজা আছিল। বনগৰ খনো সেই সময়ত নবনবাৰণৰ বাজাৰ ভিতৰুৱা আছিল। নবনবাৰণৰ বাজুৰ শেখছোৱাত ততিকাৰ বহুবায়ু বনগৰত বাজুত কৰিছিল। বৰ্তমান ভেৰাভনী গাঁৱৰ অন্তৰ্গত কোঠৰবৰি নামৰ চুবা এটিত তেওঁৰ এটি কোঠ আছিল। কোচ বংশৰে আন এজন কৌঁৱৰ লক্ষ্মী-নাৰায়ণ আৰু বহুবায়ব মাজত এই বনগৰখন লৈ প্ৰায়ে বিবাদ লাগি আছিল। এই কথাত নবনবাৰণ বজাই বৰ অশান্তি বোধ কৰিছিল। তেওঁ ভালদৰে জানিছিল এই গৃহকন্দলসমূহেই অধ্যাত্মনৰ বাঁহ কাণ। সেইবাবে তেওঁ নিজেই বনগৰলৈ আহি বিবাদৰ গুৰ পেলোবলৈ যত্ন কৰিছিল।

যুক্তিৰে আৰু শাস্তিৰ বুজনি পানীৰে বিবাদ গুৰ পেলোবলৈ চেষ্টা কৰি ৰুতকাৰ্য্যৰ কোনো লক্ষণ নেদেখিলে। নবনবাৰণ শাস্তিত হল, সেইখিনি নিৰাশ নহল। বাজা আজাৰে বিবাদৰ গুৰ পেলোৱাৰ বাহিৰে আৰু দ্বিতীয় উপায় নাপালে। সেয়েহে হাতত থকা শেল পাত জোৰেৰে বাজাচিপৰ কাষলৈ মাৰি পঠিয়াই বজকঠোৰ দৰেৰে বাজাআজা গুলালে—“বহুবায়, লক্ষ্মীনাৰায়ণ, আজিৰ পৰা এই চিপেই তোমালোক জয়গেৰে বাজাৰ সীমা। ইয়াৰ পূবে বহুবায় আৰু পশ্চিমে লক্ষ্মীনাৰায়ণে বাজুত কৰিবা।” তেনেদৰে বাজাচিপকে সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি নবনবাৰণ বজাই বাজাআজাৰে বিবাদ মিমাংসা কৰিলে। তেতিয়াৰে পৰা বাজাচিপৰ প্ৰাৰম্ভ বাঢ়ি আহিল।

নবনবাৰণ বজাৰ আদৰ্শ ডায়েক গোসাইক কমলে কোচবেহাৰৰ পৰা শদিয়ালৈ এটি দীঘলীয়া আলিবাট বান্ধিবলৈ উঠি পৰি মাৰিছিল। এই আলিকে গোসাইকমল আলি বোলে। এতিয়া উত্তৰ ষ্ট্ৰাছবাড নামেৰে জনাজাত।

গোসাইকমলে কোচবেহাৰৰ পৰা আলিবন্ধা কাম আৰম্ভ কৰি আহি বনগৰ পালেহি। বাজা চিপৰ কাষতে বাহৰ সাজি আলিবন্ধা কাম চলাইছিল। বহুৱালিলিকে গুৰে দিনটো কাম কৰি কৰি নিশা হলে ভাগৰি পৰে। ধৰ্ম্মপ্ৰাণ হিন্দু মানুহে জীৱনৰ যিকোনো অৱস্থাতে ভগৱানক পাহৰি থাকিব সোৱাৰে। সেয়েহে গোসাইকমলৰ নিৰ্দেশ মতে নিজেই সন্ধিয়া বাজাচিপৰ কাষতে নাম প্ৰসঙ্গ কৰি হৰি নাম স্মৰণ কৰিবলৈ ঠিৰ কৰিলে। বহুৱালিলিকে লগতই প্ৰতিজনে একো আৰুদী মাটি দি এই বাজাচিপটো সজালে। তাৰ পিচত নিজেই সন্ধিয়া নাম প্ৰসঙ্গ চলিবলৈ ধৰিলে। বাজাআজা গোসাইকমলেও হেনো এই বাজাচিপতে গুৰুসেৱা কৰিছিলে। তাকে দেখি লগৰ আন বহুৱালিলিকেও এই বাজা চিপতেই গুৰুসেৱা কৰিলে। তেনেদৰে গোসাইকমলৰ উত্তোগতে বাজা চিপৰ প্ৰথম নিৰ্দ্ধাৰণ কাৰ্য্য সমাধা হল।

তেজিয়াবৈ পৰা শ শ বছৰ ধৰি বাজাটিপে
পূজা এভাগ খাই আহিবলৈ ধৰিলে।

বজাঘৰীয়া খামখেয়ালি আৰু গৃহবিবাদৰ
ধাম-ধুমিয়াত অসমৰ স্বাধীনতা ৰবি মৰ গল।
পাটকাইৰ সিপাৰৰ মানসেনাৰ অত্যাচাৰত অসমৰ
বুকুৱেদি তেজৰ নৈ বৈ গল। মানসেনা ভটিয়াই
আহি বৰনগৰ পালেহি। সেই সময়ৰ বৰনগৰৰ
বন্ধৱা চণ্ডিবন্ধৱা আৰু লক্ষ্মীকান্তই মানব বিকছে
এবুকু সাহসেৰে ফেৰ পাতি থিয় দিলে। আহোম
বাজশক্তিৰে পৰাভব কৰিব নোৱাৰা মানসেনাক
চণ্ডীবন্ধৱাৰ দৰে এজন নিশক্ৰীয়া বন্ধৱাই পৰাভব
কৰা সম্ভৱ নহয় কিন্তু মানসেনাক এশিকনি দিলে।
মানব অত্যাচাৰত বজা প্ৰজা জুকলা হল। কিন্তু
বজাটিপৰ গাত একো খতি কুণ লগাব নোৱাৰিলে।

ইয়াগাবু সন্ধিৰ চৰ্তত অসমৰ চাৰি সীমা ইংৰাজৰ
খাচ দখললৈ আহিল। বগা বঙালে অসম দেশত
নিগাজিকৈ চৌ বুটি মাৰিবলৈ উঠিপৰি লাগিল।
দাৰা চাহাবৰ নেতৃত্বত জৰিপৰ কাম আৰম্ভ হল।
দাৰা চাহাবে জৰিপৰ কাম কৰি বজাটিপৰ
কাম পালে। গন্ধা বাইছে বজাটিপৰ কথা এক
ভাত একো ক্ষতি-কুণ নকৰিবলৈ চাহাবক নিবেদন
জনালে। কিন্তু দাৰা চাহাবৰ ফিৰিত্ৰিমন সেই
কাকুতিত ক্ষান্ত নহল। বজাটিপৰ মাহাত্ম্য চাবলৈ
পূব পিনৰ এটি সৰু টিপ কাটবলৈ আদেশ দিলে।
চাহাবৰ আদেশ মতে পালি প্ৰহৰীয়াই টিপৰ ওপৰ
ভাগ কাটি দিয়াৰ লগে লগে এডাল প্ৰকাণ্ড বজা
ফেট সাপ ফেট তুলি ওলাই আহিল। লগুৱা
লিকুটো সহ দাৰা চাহাব তৰা নৰা চিতি দৌব দিলে।
ফেট সাপ পুনৰ ভিত্তৰ সোমাল। সেইদিন ধৰি
কোনোৱে তাৰ কাম চাপিবলৈ সাহস নকৰিলে।

পৃথিৱী বিয়পা দ্বিতীয় মহাসমৰণ চৌ অসম
তথা বৰনগৰতো বিয়পি পৰিল। বাজাটিপৰ আশে
পাশে যুদ্ধৰ সাজ সজ্জাবে ভৰি পৰিল। বাজাটিপ
“দে মহিষ্ট্ৰিকপে” অক্ষত হৈয়ে বল। আজিও আছে
—ভৱিগ্নতলৈও থাকিব।

বাজাটিপৰ কাহত কোনো দৌল দেৱালয় নাই।
পূজা পাতলৰ কোনো নিৰ্দ্ধাৰিত কাৰ্য্যপুটীও নাই।
কিন্তু সকলোৱে ভক্তিভাবে মূৰ দোৱায়। সকলো-
নিকামে শৰাই এখন আগ বঢ়ায়, চাকি এগছ
জলায়।

বাজাটিপত আনহাতে শক্তি পূজাবো প্ৰাৰ্ছা
নাই তাত্ৰিক পূজাবো কোনো প্ৰাৰ্ছা নাই।
হাঁহ পাৰ বলি-বিধান দিয়াৰ নিয়ম নাই। অৱশ্যে
ৰোগ শোকত দুই এজনে ছই এডাল ডিমা মালা
যাচে। যেহেতু অসমীয়া মাথুছে খালে প্ৰতি যথিনী
আৰু ঘৰে প্ৰতি শাখিনী দেখে।

গৰখীয়া গোসাইৰ ধান বৰনগৰৰ মুগ মুগ ধৰি
অৰ্ধও জ্যোতিৰে চলি অহা এশনি সজ্জ। দৌল
উৎসৱ ইয়াৰ প্ৰধান উৎসৱ। বছৰেকৰ মূৰত
গৰখীয়া গোসাই এৰাৰ বাজাটিপলৈ ফুৰিবলৈ
আছে। সাধাৰণতে জেঠ-মাহাৰ মাহত আহে।
সিদিনা বাইজ গোট খাই বাজাটিপত নাম প্ৰসঙ্গ
কৰি প্ৰসাদ খায়। বোৰ হয় শ্ৰীকৃষ্ণ কৰ্ম্মী জিৰণি
লোৱা ঠাই হিচাপেই ইয়াৰ প্ৰাৰ্ছাও বেচি।
সোয়েহে গৰখীয়া গোসাই অহা প্ৰথাটো চলি
আছে।

বাজা টিপৰ কাহত আৰু বজতো বুৰঞ্জীৰ সমল
থুপ খাই আছে। সময়ত সেইবিলাক পোহৰলৈ
আনিব পৰা হলে ইতিহাসৰ আহিলা আৰু পোৱা
যাৰ।

ব্യാসকুছি সত্ৰৰ ইতিবৃত্ত

শ্ৰীৰামমল ঠাকুৰীয়া এম. এ.

শ্ৰীশ্ৰী৩দামোদৰদেৱে নবতম পৰিত্যাগ কৰাৰ
আগে আগে তেওঁৰ শ্ৰিয়তম ভক্ত, ভট্টদেৱক
পাটবাউসী সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতি থৈ যায়।
সত্ৰাধিকাৰ হিচাবে ভট্টদেৱে বহুত দিন পাটবাউসী
সত্ৰত থাকে। তাৰ পিছত হঠাতে তেওঁ পাটবাউসী
সত্ৰ পৰিত্যাগ কৰি বৃটী লুইতেৰে উজাই আহি
ব্യാসকুছ গাঁৱত নতুনকৈ সত্ৰ স্থাপন কৰি বৈষ্ণৱ
ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰে আৰু জীৱনৰ অৱশিষ্ট কালখিনি
ব্য়াসকুছিত কটায়। ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰি
ব্য়াসকুছিলৈ কিয় আহিছিল সেইবিষয়ে সঠিক
একো জনা নাযায়। কথা-গীতাৰ পাতনিত ধৰা
ভট্টদেৱৰ জীৱনীত লিখিছে।

“এই দৰে আনন্দ মনোৰে তেওঁ পাটবাউসীত
হৰিতক্ৰি প্ৰচাৰ কৰি থাকোতে দামোদৰ পাটোৱাৰী
নামে এটা খৰুৱা মাথুছে, পাটবাউসী সত্ৰৰ ভক্ত
বিলাকক নানা বকমে পয়মাল কৰিবলৈ ধৰিলে।
ভট্টদেৱে এই মাথুহটোৰ বাৱহাৰত বৰ ক্ষমন্ত হৈ
পাটবাউসী সত্ৰ এৰি বৃটী লুইতৰ দাঁতিত ব্য়াসকুছি
নামে এখন নতুন সত্ৰ স্থাপন কৰি তাতে
থাকিল গৈ।”

এই কাৰণটো সচা বুলি মানি লবলৈ টান
লাগে। দামোদৰ পাটোৱাৰী দৰে এটা ক্ষুদ্ৰ
নাথুহৰ প্ৰকোপত পৰি ভট্টদেৱৰ দৰে এজন মহান
পুৰুষে পাটবাউসী সত্ৰ এৰি অহা কথাটো কেতিয়াও
সম্ভৱ হব নোৱাৰে। কাৰণ ভট্টদেৱে পাটবাউসী
সত্ৰ এৰি আহোতে তেওঁৰ নাতিয়েকক (বমাকান্তৰ
বংশধৰ) সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতি সুন্দৰমতে সত্ৰ এৰি

আহিছিল। এই নাতিয়েক জনৰ নামৰ বিষয়ে
অলপমান সন্দেহ আছে। কথা-গীতাৰ পাতনিৰ
ভট্টদেৱৰ জীৱনীত কৈছে, “বাসুদেৱৰ পুত্ৰ ভাৰুদেৱ
বিজ্ঞাৰিশাবদক পাটবাউসী আৰু বিয়াহকুছি দুয়ো
সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতি তেওঁ (ভট্টদেৱে) নবতম
পৰিত্যাগ কৰে।” কিন্তু বদুপতি ৰচিত ধৰ্ম্মদেৱ
চৰিত্ৰত আছে :

ভট্টদেৱৰ নাতিৰ নাম বাম চক্ৰৱৰ্ত্তী।
সদায় কৰম্ভ তেস্তে হৰিত ভক্তি ॥

তান শিৰে মালা দিয়া সত্ৰে থাপি থৈলা
বিজ্ঞাৰিশাবদ সমে পূৰ্ণ দিশে গৈলা ॥

এইমতে ভট্টদেৱে বাম চক্ৰৱৰ্ত্তীকহে
পাটবাউসীৰ সত্ৰাধিকাৰ পাতি বিজ্ঞাৰিশাবদক
লগতলৈ ব্য়াসকুছিলৈ আছে, আৰু বিজ্ঞাৰিশাবদক
ব্য়াসকুছি সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতি তেওঁ নবতম
পৰিত্যাগ কৰে। বাম চক্ৰৱৰ্ত্তী হ'ল বাসুদেৱৰ
কনিষ্ঠ ভাতৃ মনোভৱ বা গঙ্গাধৰৰ পুত্ৰ। কথা-
গীতাৰ সম্পাদকে ভুল কৰি ভাৰুদেৱ বিজ্ঞাৰিশাবদকে
ভট্টদেৱে পাটবাউসী আৰু ব্য়াসকুছি দুয়ো সত্ৰৰে
অধিকাৰ পাতি থৈ যোৱা বুলি লিখিছে।

সেইবোৰ যি নহক; ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰি
আহিবৰ সময়ত নাতিয়েক বাম চক্ৰৱৰ্ত্তী বা বামদেৱক
সুন্দৰ মতে পাটবাউসী সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতি,
অপৰ নাতিয়েক বিজ্ঞাৰিশাবদক লগত লৈ
ব্য়াসকুছিলৈ আহিছিল। গতিকে ভট্টদেৱে সম্পূৰ্ণ
স্বপৰিকল্পিত ভাবে ব্য়াসকুছিলৈ অহা যেন লাগে ;

কোনো অশ্রীতকৰ ঘটনাব্যাপ্ত পৰি অহা যেন নালাগে। উছপৰি দামোদৰ পাটোৱাৰীয়ে উষ্ট্ৰগালি কৰণে ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰি আহিবলগীয়া হলে ভট্টদেৱৰ পিছত বাম চক্ৰৱৰ্তীয়ে কেনেকৈ পাটবাউসী সৱত্ৰ তিষ্ঠিলে? তেতিয়া দামোদৰ পাটোৱাৰী ক'লৈ গ'ল? বাম চক্ৰৱৰ্তীৰ ব্যক্তিগত ভট্টদেৱতকৈ নিশ্চয় নিয়ম খাপৰ আছিল। গতিকে যি দামোদৰ পাটোৱাৰীয়ে ভট্টদেৱৰ দৰে পুৰুষক সৱত্ৰৰ পৰা উচ্ছেদ কৰিব পাৰে, তাৰ আগত বাম চক্ৰৱৰ্তী আকৌ কোন কৃতী? অথচ বাম চক্ৰৱৰ্তীয়ে বহুদিন পাটবাউসীত নিৰ্বিয়ে সৱত্ৰাধিকাৰ হৈ থাকে। গতিকে দেখা যায় দামোদৰ পাটোৱাৰীৰ প্ৰাৰম্ভিক ভিত্তিত নোৱাৰি ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰি অহা কথাটো মিছা। হয়তো দামোদৰ নামৰ মানুহ ভট্টদেৱক ভট্টদেৱক বিশ্ৰাম দিগৰাৰি দিছিল। সেইবুলি তাৰ কাৰণেই ভট্টদেৱে মনৰ বিৰক্তিত পাটবাউসী সৱত্ৰ পৰিত্যাগ কৰি ব্যাসকুচিলৈ অহা নাছিল।

শ্ৰীশ্ৰী৩দামোদৰদেৱে ভট্টদেৱক পাটবাউসী সৱত্ৰৰ অধিকাৰ পদত নিযুক্ত কৰাত দামোদৰদেৱৰ ভিত্তিকাক কৃষ্ণদেৱে মনৰ বেজাৰতে পাটবাউসী সৱত্ৰ এৰি পোমাৰা নদীৰ পাৰত পোমাৰা সৱত্ৰ পাতি থাকে। কিছুমানে কব খোজে যে এই কৃষ্ণদেৱ আৰু অজ্ঞাত দামোদৰৰ বংশধৰসকলক হিংসাত ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰিবলৈ বাধ্য হয়। এই কথাটোও সঠি হ'ব নালাগে। কাৰণ দামোদৰৰ বংশধৰসকলে সৱত্ৰাধিকাৰ কাৰণেই ক্ষেদ কৰি ভট্টদেৱক খেদা হলে ভট্টদেৱৰ পাছত দামোদৰদেৱৰ বংশই পাটবাউসীৰ সৱত্ৰাধিকাৰ হ'লহেতেন। কিন্তু পাটবাউসী সৱত্ৰৰ বৰ্ত্তমানলৈ ভট্টদেৱৰ ভায়েক বমাকান্তৰ বংশই হৈ একাদিক্ৰমে সৱত্ৰাধিকাৰ হৈ আহিছে।

গতিকে দেখা যায় ভট্টদেৱে কিবা বেলেগ কাৰণত পাটবাউসী সৱত্ৰ এৰি ব্যাসকুচিলৈ আহিছিল।

প্ৰকৃততে পাটবাউসী সৱত্ৰখন আছিল দামোদৰদেৱৰ। ভট্টদেৱে তাত সৱত্ৰাধিকাৰ বা বৰ্ণীয়া হৈ আছিল। গতিকে ভট্টদেৱে পাটবাউসী সৱত্ৰত গোটেই জীৱন অতিবাহিত কৰা হলে ভট্টদেৱৰ নিজা ব্যক্তিগত খুব কমেই প্ৰকাশ হ'লহেতেন। সাধাৰণতে মহাপুৰুষবোৰৰ জীৱনৰ এটা বৈশিষ্ট্য এয়ে যে তেওঁলোকে আনৰ চ'ৰাত বহি ভাল মানুহ নোবোলায়। তেওঁলোকে নিজাকৈ বস্ত্ৰ সৃষ্টি কৰি থৈ যায়। পাটবাউসী সৱত্ৰ বহুদিন আগৰ পৰাই সুশাসনভাৱে পৰিচালিত হৈ আছিল। ভট্টদেৱে তাত তেওঁৰ নিজা বৰঙনি মুঠেই দান কৰিবপৰা নাছিল। সেই কাৰণেই হয়তো পাটবাউসী সৱত্ৰত থাকি ভট্টদেৱে মুঠেই পৰিগাষ্টি লাভ কৰিব পৰা নাছিল। ভট্টদেৱে হয়তো বহুদিন আগতেই পাটবাউসী এৰি আহিলহেতেন। কিন্তু উপযুক্ত পাত্ৰৰ অভাৱত পাটবাউসী সৱত্ৰৰ ভাৰ এৰি আহিব পৰা নাছিল। যেতিয়াই বমাকান্তৰ নাতি আৰু মনোহৰ বা গন্ধাধৰৰ পুত্ৰ বামদেৱ বা বাম চক্ৰৱৰ্তী প্ৰাৰম্ভিক হ'ল আৰু তেওঁৰ প্ৰত্যেক কণ্ঠত দক্ষতাৰ চিন সূচি উঠিল, তেতিয়াই ভট্টদেৱে তেওঁৰ মূৰ পাটবাউসী সৱত্ৰৰ মালা আৰোপ কৰি, বাসুদেৱ বিজ্ঞানবাসৰ পুত্ৰ ভাসুদেৱ বিজ্ঞানবিশাৰদক লগত লৈ ব্যাসকুচিলৈ আহিল আৰু ব্যাসকুচিত নিজাকৈ সৱত্ৰ স্থাপন কৰি তেওঁৰ নিজা ব্যক্তিগত পৰিচয় দিলে।

ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰি অহাৰ আন এটা কাৰণ হ'ব পাৰে ধৰ্ম্মৰ সম্প্ৰসাৰণ। পাটবাউসী সৱত্ৰৰ পৰিবেশটো গভাৰ্ণমেণ্টক হৈ সৈছিল, গতিকে তেওঁ ব্যাসকুচিত আহি নতুন ঠাইত নতুন কৈ সৱ

পাতি ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰত নতুন উজম প্ৰয়োগ কৰিছিল।

সেইবোৰ যি কি নহক, ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰি ব্যাসকুচিলৈ আহি নতুনকৈ সৱত্ৰ স্থাপন কৰিছিল। ভট্টদেৱৰ ব্যক্তিগত পৰিচয়ৰ কাৰণে পাটবাউসীতকৈ ব্যাসকুচি সৱত্ৰ গুৰুত্ব বেছি। কাৰণ নামে, সৱত্ৰই ব্যাসকুচি ভট্টদেৱৰ নিজা সৃষ্টি।

নামৰ উৎপত্তি

ব্যাসকুচি নামটোৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে ছটা চলিত জনমত আছে। এটাৰ মতে স্বয়ং ব্যাসদেৱৰ পৰা ব্যাসকুচি নামৰ উৎপত্তি হয়। ব্যাসকান্দী স্থাপনত বাৰ্ষ মনোমত হৈ ব্যাসদেৱে কোটিলিঙ্গ স্থাপনৰ উদ্দেশ্যে কামাখ্যালৈ আহে। কিন্তু সেই চেষ্টাতো কৃতকাৰ্য্যতা লাভ কৰিব নোৱাৰি তেওঁ পশ্চিমলৈ যায়। বাটতে তেওঁ বুঢ়ী লুইতৰ পাৰৰ এঠাইত কিছুদিনৰ কাৰণে থাকি যায়। তেতিয়াৰ পৰাই পৰাই সেই ঠাইখিনি ব্যাসকুচি নামে জনাজাত হয়।

আনটো মতে, ব্যাসকুচি নামৰ উৎপত্তি হয় ভট্টদেৱৰ পৰা। ভট্টদেৱ আছিল বিদগ্ধ পণ্ডিত। তেওঁৰ পাণ্ডিত্য পূৰ্ণভাৱে প্ৰতিভাত হৈছিল বিশেষকৈ ভাগৱত ব্যাখ্যানত। ভট্টদেৱৰ প্ৰকৃত নাম আছিল বৈকুণ্ঠনাথ। ভট্টদেৱটো তেওঁৰ উপাধিহে। বৈকুণ্ঠ নাথে শ্ৰীশ্ৰী৩দামোদৰ দেৱেৰে শিষ্য হৈ বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰাৰ আগতেই তেওঁৰ পাণ্ডিত্যই চৌদ্দিশ বিঘি পৰে। তেওঁৰ পাণ্ডিত্যৰ কথা শুনি বনগণৰ ভ্ৰাক্ষণসমাজে তেওঁক ভাগৱত পাঠ কৰিবলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰে। বৈকুণ্ঠনাথৰ ভাগৱত ব্যাখ্যানত পৰম সজ্ঞ হৈ উক্ত ভ্ৰাক্ষণসমাজে তেওঁক ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্য বা ভট্টদেৱ উপাধি দান কৰে। পিছলৈ মানুহে তেওঁৰ আচল নামটো পাচৰি গ'ল

আৰু ভট্টদেৱ নামটোৰেহে তেওঁক চিনি পাবলৈ ধৰিলে। ভট্টদেৱে যেনে সুন্দৰকৈ ভাগৱত পাঠ কৰিব পাৰিছিল, তেনেকৈ স্বয়ং ব্যাসদেৱেও পাৰিছিল নে নাই সেই বিষয়ে মানুহৰ সন্দেহ। গতিকে মানুহে তেওঁক কেবল ভট্টদেৱ বুলিয়েই সজ্ঞত থকা নাছিল, মাজে সময়ে ব্যাসদেৱ বুলিও তেওঁক অভিহিত কৰিছিল। শ্ৰীশ্ৰী৩দামোদৰদেৱে নিজেই কৈ গৈছে:

শুন্য কবিৰ তুমি ব্যাস সমসৰ।

তুমি মোৰ অপৰ বান্ধৱ দামোদৰ।

গুৰু চৰিত - নীলকণ্ঠ দাস।

নামে কবিৰ মহা সাধু একজন।

গুণিলক্ষ তেহে আশি আশি নাৰায়ণ।

ভাগৱত ব্যাসৰ সমান হেন জানি।

ধৰ্ম্মদেৱৰ চৰিত - বসুপতি

গতিকে সেই ভাগৱতজ্ঞ ব্যাসদেৱ যি ঠাইত আছিল, সেই ঠাইখিনিৰ নাম ব্যাসকুচি হোৱাটো একেবাৰে স্বাভাৱিক।

যুক্তিৰ কাৰণ পৰা চালে ব্যাসকুচি নামৰ বিষয়ে দ্বিতীয় কথাটোহে বেছি সম্ভৱপৰ। কাৰণ ব্যাসকুচি সৱত্ৰ স্থাপন কৰে ভট্টদেৱে - ব্যাসকুচি গাওঁ স্থাপন কৰে ভট্টদেৱে, পিছত কালাবায় বক্ৰাই সেই গাঁৱৰ কলেৱৰ বৃদ্ধি কৰে। গতিকে ভট্টদেৱৰ নামেৰেই তেওঁ স্থাপন কৰা সৱত্ৰ বা গাঁৱৰ নাম হোৱাটোহে বেছি সত্য।

সৱত্ৰৰ আভিভূমি

ব্যাসকুচি নামটোৰ দৰে, ব্যাসকুচি সৱত্ৰ স্থাপনৰ বিষয়েও ছটা মত প্ৰচলিত আছে। কিছুমান মতে যেতিয়া শ্ৰীশ্ৰী৩দামোদৰদেৱে নগাঁৱৰ পৰা পাটবাউসীলৈ বুঢ়ী লুইতৰে ভটিয়াই যায়, সেই সময়তে তেওঁ বৰকপলা। এৰি গৈ নদীৰ পাৰত

বেঙে সাপ ধৰা এটা আশ্চৰ্য্য কথা দেখি তাতে তেওঁ পাবৰ বাৰ্ষ পাবত উঠে, আৰু তাতে এটা খুটি পুতি তেওঁৰ লগৰ ১২ জন ভক্তক এৰি যায়। পিতৃত ভট্টদেৱে আহি সেই ঠাইতে সত্ৰ পাতে।

আনটো মতে, বহুদিন ধৰি পাটবাউসী সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ হৈ থকাৰ পিছত ভট্টদেৱে বিশেষ কাৰ্যত পাটবাউসী সত্ৰ পৰিত্যাগ কৰি বুঢ়ী লুইতেবে অনিচ্ছিতভাৱে উজ্জাই আহে। নদীৰ পাৰত উক্ত বেঙে সাপধৰা অপূৰ্ণ দৃশ্যটো দেখি ভট্টদেৱে নাৱৰ খৰাই পাৰত উঠে আৰু সেই ঠাইতে খুটি মাৰি, ঠাইখিনিৰ অৱস্থিতি অতি মনোৰম দেখি তাতে সত্ৰ পতাৰ সিদ্ধান্ত কৰে। হঠাতে গভীৰ বননিৰ মাজৰপৰা কুকুৰৰ ভেট ভেট শব্দ অহা শুনি ভট্টদেৱে টিৰা কৰিলে সে নিশ্চয় বননিৰ মাজত জনবসতি আছে। মাহুহ নাথাকিলে কুকুৰ থাকিব কেনেকৈ? ভট্টদেৱে লগৰ আত্মসকলক আহ্বান কৰিলে বননিৰ মাজৰ কুকুৰৰ শব্দক অল্পসৰণ কৰিবলৈ। ভক্তসকলে বননি ফালি গৈ গৈ হাবিতে মাহুত ১২ ঘৰ মাহুহ লগ পায়। সেই ১২ ঘৰ মাহুহক সঞ্চল কৰি লৈ ভট্টদেৱে ব্যাসকুছি সত্ৰ স্থাপন কৰে।

গতিকৈ ব্যাসকুছি সত্ৰ স্থাপনৰ বিষয়ে দামোদৰ-দেৱত কৈয়ো ভট্টদেৱৰ কথাটোহে বেছি সম্ভৱপৰ। দামোদৰদেৱে ব্যাসকুছিৰ কাষেৰেই বুঢ়ী লুইতেবে পাটবাউসীলৈ ভটিয়াই গৈছিল। কিন্তু তেওঁ বেঙে সাপ ধৰা দৃশ্য দেখা নাছিল; আৰু দেখিছিল যদিও তাত তেওঁ খুটি মাৰি সত্ৰ নাপাতি ১২ জন ভক্তক এৰি যোৱাৰ কোনো কাৰণ নাছিল। দামোদৰদেৱে ব্যাসকুছিত তেনেকৈ ১২ জন ভক্তক এৰি যোৱা হলে ভট্টদেৱে মনুৱনকৈ বেঙে সাপ ধৰা দৃশ্য দেখি, পুনৰ খুটি মাৰি, কুকুৰৰ ভুকি শুনি হাবি ফালি ১২ ঘৰ মাহুহ আবিষ্কাৰ কৰাৰ প্ৰয়োজন

নহলেহেঁতেন। গতিকে ব্যাসকুছি সত্ৰ স্থাপন-সম্পৰ্কত দামোদৰদেৱৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক নাই। ব্যাসকুছিসত্ৰৰ স্থাপনকৰ্ত্তা অবিষাখীভাৱে ভট্টদেৱ।

ব্যাসকুছিৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধন—কালাবায় বন্ধা

চলিত আছে যে ভট্টদেৱে আহি হাবি ফালি উজ্জাব কৰা সেই ১২ ঘৰ মাহুহ থকা ঠাইখিনিৰ নাম আছিল বিয়া-পাৰা। সেই ১২ ঘৰ মাহুহকলৈ ভট্টদেৱে যেতিয়া সত্ৰ স্থাপন কৰি তাত থাকিবলৈ ললে, তেতিয়াৰ পৰা ঠাইখিনিৰ নাম হ'ল ব্যাস-পাৰা। এই ব্যাস-পাৰাই পিছলৈ কেনেকৈ ব্যাস-কুছিত পৰিণত হ'ল সেই বিষয়েও এটা প্ৰচলিত জনমত আছে।

ভট্টদেৱে সত্ৰ স্থাপন কৰাৰ পাছত তেওঁ আবিষ্কাৰ কৰা সেই ১২ ঘৰ মাহুহৰ প্ৰত্যেক ঘৰকে সত্ৰৰ যাৱতীয় কৰ্মৰ নিচ্ছিত বিষয়ৰ বাৰ গটাই দিছিল। সেই ১২ ঘৰৰ ভিতৰৰ গায়ন-বায়নৰ ঘৰৰ সেই কালত বিশেষ প্ৰতিপত্তি আছিল। গায়ন-বায়নৰ ব্যাতি শুনি আহোম বজাই তেওঁৰ ঠাইলৈ গায়ন-বায়নক নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। গায়ন-বায়ন বজাৰ ওচৰলৈ গ'ল আৰু অপূৰ্ণ দক্ষতাৰে গান-বাজনা দেখুৱাই বজাক পৰম সম্ভ্ৰ কৰিলে। বজাই গায়ন-বায়নৰ কাৰ্যকুশলতাত আপ্যায়িত হৈ তেওঁলোকক যথাৰ্চিত পুৰস্কাৰ দিয়াৰ উদ্দেশ্যে তেওঁলোক সুস্থিলে কি লাগে বুলি?

সেই সময়ত বজাৰ বন্দীশালত বন্দী হৈ আছিল চান্দকুছিৰ কালাবায় বন্ধা নামে মাহুহ এজন। কালাবায় বন্ধা কিবা গুৰু অপৰাধত বন্দী হৈছিল। গতিকে তেওঁৰ কাৰণে চকু কাটা, বা আঁৰ খিলা কাটা ইত্যাদি কঠোৰ আহোম-দণ্ডনীতিৰ কিবা এটাই বাটচাই আছিল। সৌভাগ্যক্ৰমে সেই কালাবায় বন্ধাৰ গায়ন-বায়নৰ মুখায়ালজনৰ লগত দেখা-

লাক্ষ্য হয়। কালাবায় বন্ধা আছিল চকুৰ লোক। তেওঁ বায়নক খাটনি ধৰিলে যে যদি তেওঁলোকে তেওঁক আহোম-বন্ধাৰ কবলৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি নিব পাৰে তেনেহলে তেওঁ তাৰ বিনিময়ত সকলো জাতিৰ মাহুহেৰে ব্যাসপাৰাক ব্যাসকুছিত পৰিণত কৰিব। বায়নৰ মনটো আছিল মহান আৰু অতি উল্ৰাৰ। কালাবায় বন্ধাৰ খাটনিত আৰু নিছৰ গাওঁ ক্ৰম-বৰ্দ্ধন হোৱাৰ আশাত তেওঁ কালাবায় বন্ধাক মুক্ত কৰিবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হ'ল আৰু বজাৰ ওচৰত জনালে যে যদি বজাই তেওঁক পুৰস্কাৰ দিব বুজিছে তেওঁ বন্দী কালাবায় বন্ধাক তেওঁক দিয়ক। বহুদিনৰ পৰা তেওঁৰ এটা চৌ-ভাৰীৰ বৰ প্ৰয়োজন হৈ আছিল। এতিয়া কালাবায় বন্ধাক বজাই মুক্ত কৰি দিলে তেওঁক চৌ-ভাৰীৰ কামত নিয়োগ কৰিব পাৰে। বায়নৰ কথাত বজাই প্ৰথমতে চিন্তাৰ্হিত হৈছিল যদিও বায়নৰ প্ৰাৰ্থনা অপূৰণ বাধিব নোৱাৰিলে। বায়নৰ কথামতে কালাবায় বন্ধাক মুক্ত কৰি দিলে।

গায়ন-বায়নৰ লগতে কালাবায় বন্ধা ব্যাস-পাৰালৈ আহিল আৰু তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা সুঁৱৰি ব্যাস-পাৰাৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধন কৰিবলৈ লাগি গ'ল। সেই কামত তেওঁ বহুত নিৰাশ্ৰয় মাহুহকো মাতি আনি আশ্ৰয় দি ব্যাস-পাৰাত সংস্থাপন কৰিলে। অনেক মাটিহীনক মাটি দি পাতিলে। তেনেকৈ তেওঁ অশেষ চেষ্টাৰ মূৰত অনতি পলমে ব্যাস-পাৰাত আটাইবোৰ জাতিৰ মাহুহ আনি বহুৱালে। লগে লগে ব্যাস-পাৰাই গৈ এখন ডাঙৰ গাওঁত পৰিণত হ'ল আৰু তাৰ নাম হ'ল গৈ ব্যাস-কুছি।

ব্যাসকুছি নামৰ লগত উক্ত কালাবায় বন্ধাক কাহিনীটো সঁচাবুলি বুলি মানিবৰ যথেষ্ট যুক্তি আছে। কালাবায় বন্ধাৰ কাৰ্যৰ সঁৱৰণি হিচাবে

এতিয়াও ব্যাসকুছিত প্ৰায় আটাইবোৰ অসমীয়া জাতি মাহুহেই বৰ্তমান। অৱশ্যে এইটো সঠিককৈ জনা নাযায় ব্যাস-পাৰাৰ গায়ন-বায়নক নিমন্ত্ৰণ কৰা আৰু কালাবায় বন্ধাক বন্দী কৰা আহোম-বজাজন আছিল কোন, আৰু তেওঁৰ বাজধানী আছিল কত? সি যি নহওঁক, ব্যাস-পাৰাৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধনৰ প্ৰতিবে হ'ল কালাবায় বন্ধা। বৰ্তমানে অৱশ্যে ব্যাসকুছিত কালাবায় বন্ধাৰ বাসধৰ কোনো নাই। তাৰ পৰা এইটো অহমান কৰিব পাৰি যে কালাবায় বন্ধাই তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰণৰ পাছত, অৰ্থাৎ ব্যাস-পাৰা গৈ ব্যাস কুছিত পৰিণত হোৱাৰ পাছত তেওঁৰ জন্মভূমি চান্দকুছিলৈ ঘূৰি আহিছিল। তথাপি ব্যাসকুছি গাওঁৰ অৱস্থিতি থাকে মানে কালাবায় বন্ধাৰ নামটোও জিৰিকি থাকিব। চাউলখোৱা নদীৰ বিষয়ে:

প্ৰাচীন ব্যাসকুছি সত্ৰ পৰিবৰ্দ্ধিত হৈ উঠিছিল চাউলখোৱা নদীৰ পাৰত। এতিয়াও ব্যাসকুছিৰ প্ৰায় চৌদিশ আগুৰি থকা মূত চাউলখোৱা নদীৰ চিন স্পষ্টভাৱে জিলিকি আছে। পুৰণি কালত চাউল-খোৱা নদীটো বৰ প্ৰবল আছিল। তাৰ পুৰণি নাম আছিল বুঢ়ী লুইত। অতীতত চাউলখোৱা নদীৰ ত্ৰক্ষপুত্ৰৰ লগত সংযোগ আছিল কাৰণে মাহুহে তাক ত্ৰক্ষপুত্ৰৰ সূতী বুলি ভাবিছিল, আৰু সেই কাৰণেই তাৰ নাম দিছিল বুঢ়ী লুইত। কিন্তু কালক্ৰমত ত্ৰক্ষপুত্ৰৰ লগত চাউলখোৱা নদীৰ সম্বন্ধ বিচ্ছিন্ন হৈ পৰে। তেতিয়া সি বৰলয়া নদীৰ এটা অংশ হৈ পৰে।

অসমীয়া বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মীসকলৰ কাৰণে বুঢ়ী লুইত প্ৰধান উল্লেখযোগ্য নদী আছিল। সেই নদীৰেই মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে নৰীয়াৰ পৰা পাটবাউসীলৈ

ভটিয়াই গৈছিল। সেই বুঢ়ীলুইতৰ পাৰেৰে বৰ-কাপলাত শঙ্কৰদেৱে ভ্ৰমাহ আছিল। সেই বৰ-কাপলাতে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ বুঢ়ীমাক খেবৰুৱা স্বৰ্গগামী হোৱা বুলি কথিত আছে। সেই বুঢ়ী লুইতদিয়ে জীৱী৩০ দামোদৰদেৱেও নগাঁৱৰ পৰা পাটবাউসীলৈ ভটিয়াই গৈছিল। সেই বুঢ়ী লুইতেদিয়ে পাটবাউসীৰ পৰা উজাই আহি ভট্টদেৱে ব্যাসকুছি সত্ৰ স্থাপন কৰিছিল। ভট্টদেৱৰ সময়ত জীৱী৩০ মনোহৰদেৱে বৰকাপলাত বাস কৰিছিল আৰু ভট্টদেৱৰ লগত ব্যাসকুছি সত্ৰত প্ৰসঙ্গ কৰিবলৈ বুঢ়ী লুইতেৰে দিনে অহাযোৱা কৰিছিল। প্ৰবাদ আছে যে বনৰীয়া ম'হৰ উৎপাতত মনোহৰদেৱৰ অহা-যোৱা কৰাত বিশেষ দিগদাৰি হোৱা দেখি ভট্টদেৱে তেওঁক বৰকাপলাতেই নিজাকৈ সত্ৰ পৰিচালনৈ অহুমতি দিয়ে। ভট্টদেৱৰ আদেশ অহুসৰি জীৱী৩০ মনোহৰদেৱে বৰকাপলাতেই নিজাকৈ সত্ৰ স্থাপন কৰে। সেই সত্ৰৰ ভেটিটো এতিয়াও বৰকাপলা বিলৰ পাৰত বুকু উদিয়াই পৰি আছে।

বুঢ়ী লুইত নদীয়ে কেতিয়া চাউলখোৱা নাম পায় সেই বিষয়ে সঠিক একো জনা নাযায়। কেবল নামৰ সাল-সলনিৰ বিষয়ে এটা জনমত প্ৰচলিত আছে। সেই বুঢ়ী লুইতৰ পাৰতে বাকৰি কুছি নামে গাৱঁ ভূঞাৰে ঘৰ বুলি এখন মানুহ আছিল। সেই ভূঞাৰে ঘৰৰ কোনোবা এগৰাকী মহিলাই এদিন হাতত এক খৰাঠি চাউললৈ চাউল ধুবলৈ নদীৰ পানীত নামে। নদীৰ কোবাল সোঁতে বুঢ়ীৰ হাতৰ চাউলৰ খৰাঠিটো উটাই নিয়ে আৰু নিজৰ বুকুত সামৰি লয়। সেই দিন ধৰি সেই নদীৰ নাম বুঢ়ীলুইত গুচি চাউলখোৱা হয়।

উক্ত প্ৰবাদৰ কাৰণেই হওক বা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ লগত মঞ্চ বিজিৱ হোৱাৰ কাৰণেই হওক, বুঢ়ীলুইত

পিছত গৈ চাউলখোৱা নদী নাম পায়। ব্যাসকুছিৰ ওচৰত বুঢ়ীলুইতৰ গতি বৰ ক্ৰম হৈ পৰিছিল। বৰকাপলা আৰু ব্যাসকুছি বুঢ়ীলুইতৰ একেটা পাৰতে অৱস্থিত আছিল। ব্যাসকুছিৰ উত্তৰ পিনে বৰকাপলা। বৰ্তমান এই দুখন গাঁৱৰ দুৰৰ ডেৰ মাইলৰ অলপ বেছি। কিন্তু বুঢ়ী লুইতেদি ব্যাসকুছিৰ পৰা বৰকাপলালৈ সম্পূৰ্ণ এদিনৰ বাট আছিল। ব্যাসকুছি আৰু বৰকাপলাৰ মাজত অলপমান পূবেল বুঢ়ীলুইতৰ ছটা সোঁতৰ দুৰৰ এক ফালগুৰো কম আছিল। সেই ঠাইতে ব্যাসকুছিৰ পোঙ্গায়ে কুঠিয়াৰ খেতি কৰিছিল। বাৰিষা কালত কুঁহিয়াৰ তলিৰ লোবেৰ বৰ বেগেৰে পানীবাগৰি প্ৰথমে এটা জানৰ নিচিনা হয়। পিছত সেই জানটোৱে নদীত পৰিণত হ'ল আৰু বৰকাপলাৰ পৰা নদীৰ তীবীৰ কাষেৰে ব্যাসকুছিলৈ পুকা বুঢ়ী লুইতৰ কেৰুবিটো লাহে লাহে মাব যায়। সেই জানটো আজিও চুৰীয়া জান নামে জনাজাত হৈ আছে। পিছত ১৮২৭ চনৰ ভূমিকম্পত চাউলখোৱা নদীৰ সোঁত বন্ধ হৈ যায়।

সত্ৰৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধন—ভট্টদেৱ

চলিত প্ৰবাদ মতে জনা যায় যে ভট্টদেৱে আহি পোনপ্ৰথমে ১২ ঘৰ মানুহ ব্যাসকুছিত লগ পাই। সেই ১২ ঘৰ মানুহৰ বংশধৰ ব্যাসকুছিত এতিয়াও বৰ্তমান। কিন্তু সেই মানুহ কেইগিৰিৰ ভট্টদেৱে আহি পোৱাৰ আগৰ সৰ্বশেষ বাতৰি পোৱা নাযায়। যিবলিকে ভাবে যে জীৱী৩০ দামোদৰদেৱে বুঢ়ী লুইতেৰে ভটিয়াই আহোতে বেঙে সাপ ধৰা দৃশ্য দেখি তাতে খুটি মাৰি ১২ জন ভক্তত থৈ গৈছিল, অৰ্থাৎ পৰাক্ৰমভাৱে দামোদৰদেৱেই ব্যাসকুছি সত্ৰৰ আধাৰ শিলা স্থাপন কৰিছিল, তেওঁলোকে কব খোজে যে ভট্টদেৱে

পিছত আহি লগ পোৱা ১২ ঘৰ মানুহ দামোদৰে এৰি যোৱা সেই ১২ জন ভক্তৰে ঘৰ। পিছে, আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে ব্যাসকুছিত দামোদৰদেৱে সত্ৰৰ খুটি মাৰি ১২ জন ভক্ত এৰি যোৱাটো সম্ভৱপৰ নহয়। গতিকে সেই ১২ ঘৰ মানুহো সেই ১২ জন ভক্তৰে ঘৰ নহয়। তেওঁলোক ব্যাসকুছিৰে অতি প্ৰাচীন অধিবাসী আছিল, যাৰ বিষয়ে সৰ্বশেষ এতিয়া একো জনা নাযায়। সেইবোৰ নিকি নহওক, সেই ১২ ঘৰ মানুহক হাতত লৈয়ে ভট্টদেৱে বুঢ়ী লুইতৰ পাৰত ব্যাসকুছি সত্ৰৰ আধাৰশিলা স্থাপন কৰে।

ভট্টদেৱ আছিল অপূৰ্ণ পুৰুষ, বিদগ্ধ পণ্ডিত—অষ্টট ক্ষমতাশালী লোক। অনতিপলমে তেওঁৰ ককাে চৌদিশে বিয়পি পৰিল। চাৰিওফালৰ পৰা লোকে জাকৈ মানুহ আহি ভট্টদেৱৰ ওচৰত শৰণ লবলৈ ধৰিলে। আগতে উল্লেখ কৰি অহা কালাৰায় বৰুৱাৰ চেত্তাতেই হ'ক বা ভট্টদেৱৰ মধ্বত হওক, ভট্টদেৱ উপস্থিত হোৱাৰ কিছুদিন পিছতেই ক্ষুদ্ৰ ব্যাসপাৰা প্ৰকাণ্ড ব্যাসকুছিত পৰিণত হ'ল।

“ভট্টদেৱে ব্ৰাহ্মসুৰুতে উঠি প্ৰাতঃস্নান কৰি, সন্ধ্যা বন্দনাদি শেষ কৰি পুৱাৰ প্ৰসঙ্গত বহে গৈ। প্ৰসঙ্গ শেষ হলে নিজে ভাগৱত ব্যাখ্যা কৰে। ভাগৱতৰ শেষত পদ-পুৰিৰ পাঠ শুনে, তেতিয়া প্ৰায় হুপৰ হয়গৈ আৰু তেতিয়া হুপৰৰ প্ৰসঙ্গত বহে। হুপুীয়া প্ৰসঙ্গৰ পাছত নামধৰা হয় আৰু নামৰ পাছত নটুৱা নাচে। তাৰ পাছত তেওঁ ঘৰলৈ গৈ আকৌ স্নান কৰি নিত্য পূজা কৰে। নিত্য পূজাৰ শেষত দিনেওঁৰ অধ্যায় শীতা মুখেৰে আৱৃত্তি কৰে। বিস্ৰামৰ পাছত ছাত্ৰৰ শালীলৈ গৈ ছাত্ৰ পঢ়ুৱায় গৈ; বিয়লিৰ প্ৰসঙ্গৰ নাম ডাকিলে, তেওঁ ছাত্ৰবশালীৰ পৰা গৈ প্ৰসঙ্গত

যোগ দিয়ে গৈ। প্ৰসঙ্গ শেষ হলে আকৌ ভাগৱত ব্যাখ্যা কৰে। এই দৰে বহুবেকত বাৰেক ভাগৱতৰ ছুবাৰ ব্যাখ্যা শেষ কৰে। শূৰ্য্য অস্তৰ সময়ত ঘৰলৈ গৈ সায়াসন্ধ্যা শেষ কৰি আহি আকৌ ভাটীৰ প্ৰসঙ্গত বহি, প্ৰসঙ্গ শেষ হলে ঘৰলৈ গৈ ভোজন কৰি দৈনিক কাম শেষ কৰে।”

এই দৰে দৈনন্দিন জীৱন যাপন কৰি ভট্টদেৱে ব্যাসকুছি সত্ৰৰ কিমান দিন আছিল সেই বিষয়ে সঠিক একোজনো নাযায়। জীৱী৩০দামোদৰদেৱে বৈকুণ্ঠগামী হয় ১৫০ শকত। দামোদৰদেৱৰ মহাপ্ৰয়াণৰ পাছত ভট্টদেৱে বহুকাল ধৰি পাটবাউসী সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ হৈ থাকে। গতিকে তেওঁ অহুমান ১৫০ শক বা তাৰ আগতে পাটবাউসী এৰি ব্যাসকুছিত উপনীত হয়। যদি ভট্টদেৱৰ আগমনিয়েই ব্যাসকুছি গাৱঁৰো আৰম্ভণ, তেনেহলে ব্যাসকুছিৰ বৰ্তমান বয়স হয় গৈ প্ৰায় ৩৫০ বছৰ।

১৫০ শকত ভট্টদেৱে নবতহু পৰিত্যাগ কৰে। বুঢ়ী লুইতৰ পাতিৰ, সত্ৰৰ পৰা প্ৰায় ৬ ফালং মান আঁতৰত, খেবৰ তীবী নামে ঠাইত ভট্টদেৱৰ নৰন দেহ অগ্নিত উৰ্দ্ধগী কৰা হয়।

ভট্টদেৱৰ জীৱনকালতে তেওঁৰ একমাত্ৰ পুত্ৰ গদাধৰদেৱে কবিৰাজ ছাত্ৰাচাৰ্য ব্যাধিৰ কবলত পৰি ইহলীলা সম্বৰণ কৰাৰ পাছত, ভট্টদেৱৰ কোনো সতি-সন্ততি নাথাকিল। গতিকে তেওঁৰ ককায়েক বমাকাছ বা জয়সৰস্বতীৰ সতি-সন্ততিবিলাকে ব্যাসকুছি আৰু পাটবাউসীত সত্ৰৰ অধিকাৰ হৈ পৰিল। আজিও ভট্টদেৱৰ জিবোধান তিথিবিনা বমাকাছৰ বংশধৰসকলে পিণ্ডদান কৰে।

ভট্টদেবৰ পাছত :

ভট্টদেৱে মৃত্যুৰ আগতে বিজ্ঞানিবাসৰ বৰপুত্ৰ, বমাকান্তৰ বৰ নাতি, ভাষ্কৰদেৱ বিজ্ঞানবিশাৰদৰ মূৰ্ত সত্ৰৰ মালা অৰ্পণ কৰি যায় :

বিজ্ঞান বিশাৰদ মাথে মালা ধাপি থৈলা ।

নৰচেতা দেখাই বৈকুণ্ঠক চলি গৈলা ॥

এই বিজ্ঞানবিশাৰদক লগত লৈয়ে ভট্টদেৱে পাটবাউসী এৰি ব্যাসকুছিৰে আহিছিল :

বিজ্ঞানবিশাৰদ সমে পুৰ্ণদিশে গৈলা ॥

বাব ভক্ত সমে ব্যাসকুছি আসি পাইলা ।

পুণ্য ভীৰ্ষ দেখি তথা সত্ৰক বান্ধিলা ॥

বিজ্ঞানবিশাৰদে তেওঁৰ পুত্ৰ জয়দেৱৰ মূৰ্ত সত্ৰৰ মালা অৰ্পণ কৰি পৰলোক গমন কৰে । কিন্তু জয়দেৱে ব্যাসকুছি সত্ৰত থাকি বৰ ভাল নাপালে । কাৰণ

ব্যাসকুছি সত্ৰ ৰাজপন্থ সমীপৰ ।

অনেক জঞ্জাল দেখিযোক কেনমত ॥

জয়দেৱৰ দিনত ব্যাসকুছিৰ গুচবেদি কি ৰাজপন্থ আছিল, ক'ব পৰা কঠিল আছিল, সেইবিধয়ে সৰ্বিশেষ বাতৰি পোৱা নাযায় ॥

শুনা যায় সে পলাতক অৱস্থাত গদাধৰ সিংহই এৰাতিব কাৰণে পল্লাব বাণীশদেৱৰ ঘৰত আশ্ৰয় লৈছিল । সেই নিশাৰ অতিথ্যৰ প্ৰতিদান স্বৰূপে গদাধৰ সিংহই বজা হোৱাৰ পিছত বাণীশদেৱক বহুত মাটি-পুঠি দান কৰে আৰু বস্ত্ৰাঘৰ পৰা পল্লাব মাজেৰে বৰপেটালৈ এটা বৰ আলিবাট বন্ধাই দিয়ে । সেই বাস্তাটো ব্যাসকুছি সত্ৰৰ কাষেৰে যাব পাৰে । সেই ৰাজপন্থটো তৈয়াৰ হৈছিল গদাধৰ সিংহৰ ৰাজৰকালত—অৰ্থাৎ ১৬৮১ বৰ পৰা ১৬৯৬ চনৰ ভিতৰত । গতিকে অসুমান কৰিব পাৰি জয়দেৱে ব্যাসকুছি সত্ৰ এৰি পাটবাউসীলৈ গৈছিল সোতৰ শ শতিকাৰ শেষ বা গুঠৈ শ শতিকাৰ আগভাগত ।

আনফালে, ভট্টদেৱৰ দিনৰ পৰাই ব্যাসকুছি সত্ৰ প্ৰসিদ্ধ হৈ উঠিছিল । দিনে অগণন লোক ব্যাসকুছি সত্ৰলৈ অহা-যোৱা কৰিছিল তাবোপৰি ব্যাসকুছি আৰু পাটবাউসী সত্ৰৰ মাজত আছিল অবিচ্ছেদ্য সখা । গতিকে এই দুই সত্ৰৰ মাজতো অনেক লোকৰ আহ-যাও হৈছিল । আনহাতে, দামোদৰী পন্থৰ পাটবাউসী সত্ৰই কেৱলস্থলি আছিল যদিও ভট্টদেৱৰ লগে লগে পাটবাউসীৰ প্ৰাধিক্ৰান্ত ব্যাসকুছিৰে স্থানান্তৰিত হৈছিল । ভট্টদেৱৰ কালত আটাইবোৰ দামোদৰী সত্ৰ পৰিচালিত হৈছিল ব্যাসকুছিৰ সমাহে । সেই ফালৰ পৰাও ব্যাসকুছি সত্ৰত অগণন লোকৰ সমাবেশ হোৱা কথাটো অনস্বীকাৰ্য্য ।

জয়দেৱ আছিল শান্তিপ্ৰিয় পুৰুষ । মাহুঘৰ হাই-উকমিৰ মাজত থাকি তেওঁ ভাল নাপাইছিল । গতিকে ।

মাকুসমে জয়দেৱ বৰপেটা গৈলা ।

শত বছৰেক ভক্ত সত্ৰক পালিলা ॥

জয়দেৱে মাকুৰ সৈতে যোৱা ঠাইখন বৰপেটা নহয়, পাটবাউসীহে । 'বাউসী'ৰ আগত 'শ্ৰীপাট' যোগ হৈ পাটবাউসী শব্দটো গঠিত হোৱা বুলি জনা যায় । বাউসী নামে কোনো এখন নিৰ্দিষ্ট ঠাইক বুজায় । আন্ধিকালি বৰপেটাৰ পূবৰ সমগ্ৰ অঞ্চলটোক বাউসী বুলি কোৱা হয় । সম্ভৱত এই 'বাউসী'ৰ লগত শ্ৰীপাট যোগহৈ শ্ৰীপাটবাউসী হয় । উচ্চাৰণৰ স্ফুলৰ কাৰণে কালত শ্ৰীটো লোপ পাই কেবল বাউসী শব্দ বয় গৈ । গতিকে বৰ্ত্তমানে পাটবাউসী নামে নিৰ্দিষ্ট ঠাইক বুজায়, আগতে তাৰ নাম পাটবাউসী আছিল । হেঁস্তাৰ দিনত সেই আটাইটিনি অঞ্চল বৰপেটা নামে জনাজাত আছিল ।

ব্যাসকুছি সত্ৰ এৰি জয়দেৱে মাকুৰ সৈতে কেবল বজাবাসী বজালীলোকক বুজোৱা বৰপেটা বা পাটবাউসীত বাম চক্ৰবৰ্তীৰ আশ্ৰয়ত থাকেগৈ । জয়দেৱৰ অল্পপন্থিত ব্যাসকুছি সত্ৰ বহুদিনলৈ অধিকাৰহীন হৈ আছিল । ভকতসকলেহে সত্ৰখন চলাই আছিল । অৱশ্যে পদত উন্নিৰিত মতে ব্যাসকুছি সত্ৰ একশ বছৰলৈ সত্ৰাধিকাৰবিহীন হৈ থকা কথাটো সম্ভৱপৰ নহয় । জয়দেৱ বাপু বৰপেটাত থাকোতে এটা আছকালে আহি ব্যাসকুছি সত্ৰক লগ পায় :

জয়দেৱ বাপু বৈলা বৰ যে পেটাত ।

সেহি কালে আসি পাইলা পিয়ল জনাজাত ॥

আহোম ৰজা প্ৰমত্ত সিংহৰ দিনত ১৭৪৪ চনত গোটেই অসম পিয়ল কৰা হৈছিল : "Then m Lakli, Khutchen (i. e. in 1745 A. D.) on the day Taongi of the month of Diuching (Aghon), the whole country was surveyed. On a Hindu auspicious day, census of the people of the country was taken"—*Ahom Buranji*—by G. C. Barua.

পিয়লৰ বাতৰি পাই ব্যাসকুছি সত্ৰ ভকতসকল চিন্তাভিত্ত হ'ল :

জয়দেৱ বাপু গাই আউৰ নাসিলন্ত ॥

বঙ্গালৰ কথা তাক বুজিছে নপাৰি ।

বুলিব ইখান সত্ৰে নাহি অধিকাৰী ॥

ভক্ত গুচাই পাইক জানো লেখয় আমাক ।

এহি আলোচিয়া গৈলা গোসাই আনিবাক ॥

পুথিত উল্লিখিত 'বঙ্গাল' শব্দই কাক বুজাইছে বৰা টান । আগৰ কালত বঙ্গাল শব্দই

কেবল বজাবাসী বজালীলোকক বুজোৱা নাছিল । অসমৰ বাহিৰৰ সকলো বিদেশী লোককে অসমীয়াই বজাল বুলি কৈছিল । গতিকে তেতিয়া বজাল শব্দৰ অৰ্থ আছিল বহিৰগত । বিশেষ কৈ ব্ৰটিছক অসমীয়াই বঙ্গাল বুলি কৈছিল । গতিকে গুপত উল্লিখিত বঙ্গাল শব্দই ব্ৰটিছক বুজোৱা যেনেই লাগে । কিন্তু জয়দেৱৰ সময়ত ইংৰাজে আহি অসমৰ শাসন ভাৰ গ্ৰহণ কৰা কথাটো সম্ভৱপৰ নহয় । কাৰণ আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে অসমৰ মাটি আৰু মাহুঘ পিয়ল হয় আহোম ৰজা প্ৰমত্ত সিংহৰ দিনত ১৭৪৪ চনত । কিন্তু ব্ৰটিছে অসমৰ শাসনভাৰ গ্ৰহণ কৰে ১৮২৬ চনত হৈ পিয়লৰ ৮১ বছৰ পাছত । গতিকে গুপতৰ পাত্ত উল্লিখিত বঙ্গাল শব্দই ব্ৰটিছক বুজোৱা নাই । ধৰ্ম্মদেৱৰ চৰিত্ৰকাৰে ভুলকৰি আহোমৰ সলনি বঙ্গাল শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে ।

আহোম ৰজাৰ কঠোৰ নিয়ম আছিল যে উপযুক্ত সত্ৰাধিকাৰ নোহোৱাকৈ কোনো সত্ৰ থাকিব নোৱাৰে । গতিকে সেই সত্ৰত কোনো ভকতে থাকিব নোৱাৰে । সত্ৰাধিকাৰহীন সত্ৰৰ ভকত সকলক পাইক বা শ্ৰমিক জ্ঞেয়ীত ধৰিব বুলি ভয় কৰি ব্যাসকুছি সত্ৰৰ ভকতসকলে পিয়লৰ আগে আগে পাটবাউসীলৈ গৈ জয়দেৱক আহিবলৈ খাটনি ধৰিলে । জয়দেৱ আহিবলৈ সন্মত নহল । তেওঁ পাটবাউসীতে থাকিল আৰু কৈ-মিলি বাম চক্ৰবৰ্তীক ব্যাসকুছি সত্ৰলৈ পঠালে ।

বাম চক্ৰবৰ্তীদেৱ আছিল বৰ গুণৱন্ত পুৰুষ । তেওঁৰ গুণ আৰু কাৰ্য্যত মুগ্ধ হৈ লোচৰ

১ প্ৰমত্ত সিংহৰ আগতে গদাধৰ সিংহৰ দিনত প্ৰথম পিয়ল কৰা হয় । জয়দেৱ আৰু বাম চক্ৰবৰ্তী গদাধৰদেৱে সমসাময়িক হ'ব, প্ৰমত্ত সিংহৰ নহয় ।

অৰ্দ্ধনদেৱেও মৃত্যুৰ কালত তেওঁৰ মূৰতে সত্ৰৰ মালা অৰ্পণ কৰি যায়।

অৰ্দ্ধনদেৱে স্তম্ভি বৰ আনন্দক পাই।

অশ্লষ্ট সময়ে তাক নিলস্ত মতাই।

এহিবলি প্ৰভু নিজ মালাক ধাৰিলা।

দামোদৰ স্বৰি প্ৰভু বৈকুণ্ঠে চলিলা।

ৰাম চক্ৰবৰ্তীৰ পুত্ৰ কীৰ্ত্তিমন্তৰ ক্ষমতাশালী পুস্কন আছিল। ১৮ বছৰ বয়সতে তেওঁ আহোম ৰাজসভালৈ ভাগৱত পাঠ কৰিবলৈ যায় আৰু অপূৰ্ব দক্ষতাৰে নিজৰ কৃতিত্বৰ পৰিচয় দি বজ্জাক বৰ সন্তুষ্ট কৰে। কীৰ্ত্তিমন্তৰ পাণ্ডিত্যত মুগ্ধ হৈ বজ্জাই তেওঁক আচাৰ্য্য শিবোমণি উপাধি দিয়ে আৰু ব্যাসকুছি সত্ৰৰ নামে বহুত মাটি দান কৰে।

আচাৰ্য্য শিবোমণিৰে ক্ষমতাশালী পুস্কন আছিল। তেওঁৰ দিনতে ব্যাসকুছি সত্ৰ চূড়ান্ত বিকশিত হয়। ভট্টদেৱে যিটাইট বাহা বাঙিছিল, তেতিয়া সত্ৰও তাতাই আছিল। পিছত যেতিয়া সত্ৰৰ গুৰুৰ ক্ৰমাগ্ৰয়ে বেছি হৈ আহিবলৈ ধৰিলে আৰু মাজুৰ সংখ্যাও বেছি হৈ যাবলৈ ধৰিলে, তেতিয়া সেই ঠাই সত্ৰৰ কাৰণে অকুলন হোৱা দেখি ভট্টদেৱৰ বাহাৰ প্ৰায় এক ফাল্গ মান আঁতৰত কীৰ্তন ঘৰ সাজে আৰু তালৈ সত্ৰ স্থানান্তৰিত কৰে। খুব সম্ভৱ সেই কামটো হৈছিল এই আচাৰ্য্য শিবোমণিৰ দিনতে। যথেষ্ট আহল বহল কৈ সেই কীৰ্তন ঘৰ বাঙি তাৰ চাৰিও ফালে গোসাঁই আৰু ভকতৰ হাটি পাতি দিছিল। এতিয়াও ব্যাসকুছিৰ পশ্চিম হাটি, দক্ষিণ হাটি, পূব হাটিয়ে সেই কথাৰ অলস্ত সাক্ষী দিয়ে।

আহোম বজ্জাৰ পৰা ধৰ্ম্মোক্তৰ হিচাবে মাটি পোৱাৰ পিছত আচাৰ্য্য শিবোমণিৰ দিনত সত্ৰৰ বিষয়বাব যথেষ্ট বৰকমে বাঢ়ে। সিপিনে বাহাৰ

পৰা সত্ৰখন আঁতৰাই নিয়া কাৰণে সত্ৰৰ কাৰ্য্যক্ৰমে ধুৱলীয়া হৈ পৰে।

শিবোমণিৰ বংশধৰ সকল :

কীৰ্তনমন্ত্ৰ বা আচাৰ্য্য শিবোমণিৰ পিছত সত্ৰদেৱ সত্ৰৰ অধিকাৰী হয়। কীৰ্ত্তিমন্তৰ পিছৰ পৰাই সত্ৰৰ বিষয় বাবে তিনি ভাগত বিভক্ত হয়।

প্ৰথম অধিকাৰ, তেওঁৰ কাম হল সত্ৰৰ বক্ষণাবেক্ষণ আৰু পৰিচালনা। দ্বিতীয় ভাগৱতী, তেওঁৰ কাম হ'ল সত্ৰত ভাগৱত পাঠ কৰা; আৰু তৃতীয় মেলকী, তেওঁৰ কাম হ'ল সত্ৰৰ যাৱতীয় মেল-দৰবাৰৰ নীমাংসা কৰা। কীৰ্ত্তিমন্তৰ বৰপুত্ৰ সত্ৰদেৱৰ বংশত থাকিল অধিকাৰৰ বাব আৰু ভগবানদেৱৰ বংশধৰ সকলৰ হাতত থাকে ভাগৱতী বাব। বৰ্তমানলৈ ব্যাসকুছি সত্ৰৰ অধিকাৰৰ ভাব বংশাঙ্কুৰুমে সত্ৰদেৱৰ বংশীয়সকলৰ হাততেই অশ্লষ্ট হৈ আহিছে আৰু ইটো বংশত থাকি আহিছে ভাগৱতী বাব। বৰ্তমানে সেই ভাগৱতী হ'ল শ্ৰীহৰিদেৱ গোস্বামী।

সত্ৰদেৱৰ পাছত ধৰ্ম্মদেৱ ব্যাসকুছি সত্ৰৰ অধিকাৰ হয়। ধৰ্ম্মদেৱে তেওঁৰ বৰপুত্ৰ লক্ষ্মীকান্ত-দেৱৰ মূৰ্ত সত্ৰাধিকাৰৰ ভাব অৰ্পণ কৰি ৭৩ বছৰ বয়সত স্বৰ্গগামী হয়। লক্ষ্মীকান্তদেৱৰ পাছত সত্ৰাধিকাৰৰ ভাব লক্ষ্মীকান্তৰ ভায়েক বনমালীদেৱৰ বংশধৰসকলৰ হাতলৈ যায়। বৰ্তমানলৈ সত্ৰাধিকাৰৰ মালা সেই বংশতে পুৰুষাঙ্কুৰুমে অৰ্পিত হৈ আহিছে।

সিপিনে, ভগবানদেৱৰ বংশধৰসকল বা ভাগৱতী গোসাঁইসকলৰ ভিতৰত যোগেশ্বৰ গোস্বামীৰ নাম উল্লেখযোগ্য। প্ৰসিদ্ধি আছে যে যোগেশ্বৰ গোস্বামী বৰ পণ্ডিত পুস্কন আছিল। তেখেতে সন্তুষ্ট আৰু অসমীয়াত বহুত পুথি কন্য কৰি থৈ যোৱা বুলি জনাযায়; কিন্তু বৰ্তমানলৈ এখনে

পোহৰলৈ ওলাৱা নাই। কহে বিষ্ণু যোগেশ্বৰে বুলি ভণিতা থকা বহুত গীতপদ আজি-কালিও ব্যাসকুছি আৰু আশে-পাশে থকা গাঁওবোৰৰ চুই এজন ভকতৰ মুখত শুনা যায়। কিন্তু যোগেশ্বৰৰ ভণিতামুৰ্ত্ত গীতবিলাকৰ বিষয়ে এতিয়া এটা সন্দেহ খনীকৃত হৈ উঠিছে। শুনা যায়, যোগেশ্বৰ গোসাঁয়ে বচনা কৰা কিছুমান গীতৰ পুথি এখন পাটবাউসী সত্ৰৰ ভূতপূৰ্ব সত্ৰাধিকাৰ হ.ৰামদেৱ গোস্বামীয়ে প্ৰকাশ কৰাৰ উদ্দেশ্যে নিছিল। কিন্তু বহু বছৰৰ পিছতো এতিয়াও সেই পুথিখন প্ৰকাশ হৈ নোলাল। পিছত বোলে উক্ত শ্ৰীৰামদেৱ গোস্বামীয়ে মত পোষণ কৰিগৈছে যে যোগেশ্বৰৰ ভণিতা থকা গীতবোৰ যোগেশ্বৰ গোসাঁয়ে কন্য কৰা নহয়। দামোদৰদেৱ আৰু ভট্টদেৱে বচনা কৰি থৈ যোৱা গীতবোৰৰ ভণিতাত যোগেশ্বৰ গোস্বামীয়ে নিজৰ নাম সংযোগ কৰি, নিজৰ মাৰকত গীতবোৰ বাহিৰত প্ৰচাৰ কৰিছে।

পাটবাউসী সত্ৰৰ শ্ৰীখগেন্দ্ৰ নাথ পাঠকে প্ৰকাশ কৰা গীতাৱলীৰ (বৰগীত) এই গীতটো বিশেষ উল্লেখযোগ্য :

২৫। গীত বাণ—বসন্ত

ক্ৰ:—কিনো অদভুত ভৈলা।

কিনো অদভুত ভৈলা।

হাবে তিনিহাৰ ঘৰৰে ভিতৰ

ত্ৰহাও মজ্জিত ভৈলা।

পদ:—উল্কে বৰি আলা অধে: শশীকলা

মধো জলে আখণ্ড।

মাজ সাগৰত পলিলা ঈশ্বৰ

সবাবো ভাঙিলা বল।

বহুত পৰিয়া ত্ৰহবা উৰাই

ত্ৰিপিনীৰ পানী খাই।

ত্ৰহাও ভিতৰে দুব্বিয়া আসিলু

শুগালৰ হাত নেবাই।

উল্কে গিৰিৰ পৰা শুক্ৰ প্ৰবেশিলা

কামকপে কাম বাই।

চশ্ৰ মণ্ডলে গুজৰি গুজৰি

ত্ৰহবা গোপনে যাই।

কহে দামোদৰ কৃষ্ণ কিশ্বৰ

গুৰু চৰণ কৰি সাব।

গুৰু অশ্লুমতি নামে পৰম গতি

হয়ো ভবনমত।

ব্যাসকুছিৰ ভকতসকলৰ মুখত এই গীতটোৰ আৰম্ভণি আৰু শেষত অমিন দেখা যায়। তাত শুনা যায়, "কিনো অদভুত ভৈলা মন্যভাই, কিনো অদভুত ভৈলা, চাবে তিনি হাত ঘৰৰ ভিতৰে ত্ৰহাও মজ্জিত ভৈলা"। বোধ হয় অৰ্থৰ ফালৰ পৰা 'হাবে তিনিহাৰ'ৰ ঠাইত 'চাবে তিনি হাত'টোহে বেছি শুদ্ধ। বিশেষ উল্লেখযোগ্য হ'ল গীতৰ ভণিতাতো। উক্ত গীতৰ ভণিতাত দামোদৰদেৱৰ নামে শোভা পাইছে; কিন্তু ব্যাসকুছিতে সেই গীতত 'কহে যোগেশ্বৰে' বুলিহে ভণিতা আছে। এই বৈসাদৃশ্যৰ বিষয়ে যোগেশ্বৰৰ পুত্ৰ, ব্যাসকুছি সত্ৰৰ বৰ্তমান ভাগৱতী শ্ৰীহৰিদেৱ গোস্বামীবোৰে কৰ্ণগোচৰ কৰা হৈছিল। কিন্তু তেখেতে কৰাটো বৰ বেছি কাণসাৰ নকৰিলে। সকলোৱে ভাবে, উক্ত বহুতটোৰ সমাধান কৰিব পাৰে শ্ৰীহৰিদেৱ গোস্বামীয়ে। কিন্তু এতিয়ালৈ তেখেতে তেনে মন কৰা নাই।

ব্যাসকুচিত ভট্টদেৱে সত্ৰ স্থাপন কৰিবৰ পূৰ্বকৈ চাবে তিনিহাৰ বহুবা হোৱা নাই। ভট্টদেৱৰ প্ৰায় ১০০ বছৰমান পিছত কীৰ্ত্তিমন্ত বা আচাৰ্য্য শিবোমণিৰ দিনত ব্যাসকুছি সত্ৰই পূৰ্ণভাবে বিকশিত হৈ উঠিছিল। কিন্তু আজিৰ ব্যাসকুছি

সহ দেখিলে এইটো কল্পনাও কবিব নোৱাৰি যে আঢ়াই শ বছৰৰ আগতে তাত এখন মুনিস্থিত, সুপৰিকল্পিত সত্ৰ আছিল। নামঘৰৰ ডেউটো পৰি আছে বুকু উদিয়াই। নামঘৰৰ ভেটিৰ পূবতে মনিকটটোৱে কোনোমতে ঠিয় হৈ আছে। মনিকটৰ ভিতৰত লেতেৰা অৱস্থাত ঠিয় হৈ আছে চাৰিটামান গজা প্ৰাচীন অসমীয়া কমাৰৰ কৃতিত্বৰ নিচান উৰাই। সেই গজাকেইটাব ঠাকে ঠাকে ছই এটা সাচিপাতৰ পুথিৰ বাকচ আৰু ওচৰতে এখন সৰু খাট সাচিপাতৰ পুথি বাথিবলৈ সজোৱা। এয়েই ভট্টদেৱে স্থাপন কৰা ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ ধৰ্মৰ সম্পদ। এই সামান্য সম্পদৰ ওপৰতে বৈ আধিক্যলগীয়া হৈছে ভট্টদেৱৰ বিশাল ব্যক্তিত্বৰ পৰিস্ৰৱণ।

আবেগৰ চকুৰে যেনে এবাৰ বৰ্তমানৰ ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ পিনে চায়, তাৰে মনত প্ৰায় উঠাটো স্ফাৰিক যে ভট্টদেৱৰ দৰে বিৰাট পুৰুষ এজনৰ স্থাপন কৰা সত্ৰ এখনৰ ইমান কম দিনৰ ভিতৰতে ইমান অধঃপতন হ'ল কিয়? ভট্টদেৱৰ পিতৃদানৰ কাৰণে বংশধৰসকল এতিয়ালৈ থাকিল, অথচ তেওঁৰ কীৰ্ত্তি চিন হিচাবে তেওঁৰ সত্ৰখন বক্ষণ কৰিবলৈ বংশধৰ নোলাল কিয়? স্তন্যধাৰ, ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ কাৰণে ধোঁহাৰ মাটি যিমান আছিল, কামৰূপৰ আন কোনো সত্ৰৰ সিমান মাটি নাছিল। ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ বক্ষণাবেক্ষণৰ কাৰণে আহোমৰজাই ধৰ্ম্মান্তৰ হিচাবে দিয়া মাটিৰ পৰিমাণ আছিল ১১৫২ পুৰাবো ওপৰ। ইমান ভূমি-সম্পদ থকা সত্বেও ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ অৱস্থা মৰিশালীৰ দৰে হ'ল কিয়?

সত্ৰৰ অধঃপতন :

ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ অধঃপতনৰ কাৰণ কি? এই কথাৰ উত্তৰ একে আৰাৰতে দিয়া সম্ভৱপন নহয়।

তথাপি কিছুমান মুক্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ অধঃপতনৰ কাৰণ ঠাৱৰ কৰিব পাৰি।

সত্ৰবোৰ সাধাৰণতে ব্যক্তিগত সম্পত্তি নহয়। জন-উন্নয়নতীয়া অস্থান। সত্ৰ এখনৰ প্ৰচলন কাৰ্য্যত সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহৰ বৰঙণি অপৰিহাৰ্য্য। ভট্টদেৱে সত্ৰ আৰম্ভ কৰাৰ আগতে হাবি ফালি ১২ ঘৰ মানুহ উদ্ধাৰ কৰি, তেওঁলোকক হাতত লৈয়ে ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ আধাৰ শিলা স্থাপন কৰিছিল। কাৰণ সত্ৰ এখন চলাচলৈ গোসাই আৰু ভকতৰ দায়ীত্ব সমান সমান। যিমানদিনলৈ গোসাই আৰু ভকতসকলৰ মাজৰ সৌহাৰ্দ অক্ষুৰ্ণ আছিল, সিমান দিনলৈ ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰ পূৰ্বোচ্চমে চলি আছিল। কিন্তু পিছলৈ গোসাই আৰু ভকতসকল ওফে ব্যাসকৃষ্ণৰ বাইজৰ মাজত সঘন্টো বিমাজ হবলৈ ধৰিলে। গোসাইসকলৰ খেজাচাৰ আৰু উহুগালি ক্ৰমে চৰি গ'ল। তেওঁলোকে সত্ৰৰ ভকতসকলক অৰ্থাৎ ব্যাসকৃষ্ণীয়া বাইজক কুড়াসতকৈয়োহীনভাবে ব্যৱহাৰ কৰিব ধৰিলে। গোসাইসকলে ধাৰণা কৰিলে যে সত্ৰৰ অধিকাৰী মানেই ভকতসকলৰ অধিকাৰী— লগে লগে ব্যাসকৃষ্ণীয়া বাইজৰ অধিকাৰী।

এনেকুৱা ধাৰণাৰ বশবৰ্তী হৈয়েই ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ গোসাইসকলে ব্যাসকৃষ্ণৰ বাইজৰ ওপৰত যথেষ্ট অত্যাচাৰ, উৎপীড়ন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। এতিয়াও ব্যাসকৃষ্ণৰ বয়োবৃদ্ধ লোকসকলৰ মনত গোসাই সকলৰ অত্যাচাৰৰ সোঁৱৰণ সেউজীয়া হৈ আছে। তেওঁলোকৰ মতে ব্যাসকৃষ্ণৰ গোসাইসকলৰ অত্যাচাৰৰ তুলনাত ব্ৰটিছৰ অত্যাচাৰো অনেক লঘু আছিল।

কীৰ্ত্তনঘৰ তন্ত্ৰীভূত :

গোসাইসকলৰ বিয়া বাক আদি যাবতীয় কাজ-কৰ্ম্ম সমাধা কৰিছিল সত্ৰৰ কীৰ্ত্তনঘৰ ভিতৰত।

কাৰণ আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে ব্যাসকৃষ্ণ সত্ৰখনক গোসাইসকলে পৈতৃক সম্পত্তি বুলি ভাবিছিল। গতিকে তেওঁলোকৰ যি কোনো ঘৰুৱা কাজ-কৰ্ম্মকে কীৰ্ত্তন ঘৰৰ ভিতৰত কৰিছিল। সেই কথাৰ ব্যাসকৃষ্ণৰ বাইজসকল আগৰ পৰাই ভিতৰি ভিতৰি বিক্ষোভিত হৈ আছিল। কেবল মুখ ফুটাই কোনেও একো সাহস কৰি কব পৰা নাছিল—কিজানি গোসাই প্ৰভুসকল কষ্ট হৈ উঠে। গতিকে ব্যাসকৃষ্ণৰ বাইজে গোসাইসকলৰ যি কোনো অত্যাচাৰৰ লীলা-খেলাকেই ভগৱানৰ আশীৰ্ব্বাদ বুলি মানিলে নীৰৱে মুখ জপাই আছিল।

খৰালি কালৰ কোনোবা মাহত দৈৱকী নামে এগৰাকী গোসাইৰ বংশৰ বিধবাৰ জীয়েকৰ বিয়া আহিল। দৈৱকীদেৱীক 'আকলা গোসানী' বুলিহে আজিও সকলোৱে জানে। কীৰ্ত্তনঘৰৰ ভিতৰতে বিৰাট আকাৰে বিয়াৰ আ-যোগাৰ কৰা হ'ল। দৰা আছিল ব্যাসকৃষ্ণৰ পৰাও মাইলমানে আঁতৰৰ হালধীবাৰী গাঁৱৰ পৰা। ৰাতি চোপে-চোপে তদন্যৰ হৈ দৰা আহিল। দৰা চাবলৈ ব্যাসকৃষ্ণৰ সমস্ত বাইজ আগবাটলৈ আগবাঢ়ি আহিল। দৰা আহিছিল দোলাত। অকল দৰাই নহয়, বৰযাত্ৰী-বোৰৰো বেছিভাগেই আহিছিল দোলাত। গতিকে বিয়াৰ শোভাযাত্ৰাখন এখন প্ৰকাণ্ড দোলাৰ শোভাযাত্ৰাত পৰিণত হৈছিল। শোভাযাত্ৰাই গৈ ব্যাসকৃষ্ণ গাঁৱৰ ভিতৰ সোমাব খোজোতেই ব্যাসকৃষ্ণৰ বাইজে দৰাক বাটভেটিলে আৰু কলে যে ভট্টদেৱৰ সত্ৰৰ সম্মান বৰ্কাৰে দৰাৰ বাহিৰে বাকী বৰযাত্ৰীবোৰৰ দোলাৰ পৰা নামি খোজ কাঢ়ি যাব লাগে। দৰাৰ বাটভেটা ঠাইৰ পৰা বজাখুলি যাব কীৰ্ত্তনঘৰৰ দূৰৰ মাত্ৰ এক ফালমান আছিল। বৰযাত্ৰীয়ে সিখিনি ঠাই খোজকাঢ়ি যোৱাটো কোনো

কথাৰ কথাই নাছিল। কিন্তু বৰযাত্ৰীৰ বৰ ভেম। দোলাৰ পৰা অৰোধণ কৰিবলৈ বৰযাত্ৰী অসম্মত হ'ল। এটা সৰু-খৰা বাকৰিত্তণ্ডাৰ সৃষ্টি হ'ল।

তেনেতে কোনোবাৰি গৈ কথাপক্ষীয়া গোসাই-সকলক খবৰ দিলে যে ব্যাসকৃষ্ণৰ মাহুৱে দৰাৰ বাটভেটি ধৰিছে—দৰাক দোলাত উঠি আহিব নিদিয়ো। খবৰ পাহৰেই গোসাই প্ৰভুসকল গৰিছ উঠিল। খবৰতো নহয়—যেন জীৱন্ত বলৰ বাহুত বহুস্ত খোচ। গোসাইৰ দৰাৰ বাট অৰোধা কৰে ক্ষুদ্ৰ, নগণা ব্যাসকৃষ্ণৰ বাইজে? গুৰুত জলি, পকি গোসাই প্ৰভুসকলে ভম ভমকৈ খেদি আহিল আৰু ঘটনাস্থলিত উপস্থিত হৈ ব্যাসকৃষ্ণীয়া বাইজৰ ওপৰত নানা বৰকম অশ্লীল কিত্ৰাৰ বাণী প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ধৰিলে। অবৰ্ণনীয় গালিৰ শ্ৰোতন্ত ব্যাসকৃষ্ণীয়া বাইজ উঠি গ'ল। কোনেও মুখেৰে টু পৰ্য্যন্ত উচ্চাৰণ নকৰিলে। কল্পাপক্ষীয়া গোসাই-সকলে দোলাৰ শোভাযাত্ৰাক বীৰদৰ্পে কীৰ্ত্তনঘৰৰ চোতাললৈ আন্তৰাই নিলে। যেন এটা গুণ্ডুস্কৃত জয়লাভহে কৰিলে। বৰযাত্ৰীবোৰে ছুগুণ উচ্ছাহে ফুটকা, ফুলজাৰি বোমা আদি মাৰি জয়লাভৰ বাতৰি প্ৰচাৰ কৰিলে। বাখাৰৰ জুইত কীৰ্ত্তনঘৰৰ সন্মুখখন উজলি উঠিল। এনেতে হঠাতে এটা বাখাৰৰ জলন্ত ফিৰিত্ত উৰি গৈ কীৰ্ত্তনঘৰৰ ছালত পৰিলগৈ। খৰালি কালৰ উকা খেবৰ ছাল। টপ কৰে ছালত জুইলাগি গ'ল। নিম্নৰ ভিতৰতে ক্ষুদ্ৰ ফিৰিত্তিয়ে প্ৰচণ্ড আকৃতি ধাৰণ কৰি গোটেই কীৰ্ত্তনঘৰটো গ্ৰাস কৰিবলৈ উজাত হ'ল। কীৰ্ত্তনঘৰত জুই দেখি সমস্ত বাইজৰ মাজত চলন্তুল লাগিল। গোসাইসকলে লৰা-লৰিকৈ বিয়াৰ যোগাৰ-যাত্ৰিবোৰ বাহিৰলৈ উলিয়ালে। কিন্তু কীৰ্ত্তনঘৰটো বক্ষা কৰিবলৈ কোনোও একো চেষ্টা নকৰিলে। সকলোৱে নিশ্চিন্ত-

ভাবে জুইৰ প্ৰচণ্ড গতি অবলোকন কৰিবলৈ ধৰিলে। চাৰ্ভতে চাৰ্ভতে ভট্টদেৱৰ মহিমা-মন্ত্ৰিত ব্যাসকুছি সত্ৰৰ বিবাট কীৰ্ত্তনঘৰ ছাইত পৰিণত হ'ল।

এই ঘটনাটো ঘটাব সাতিক কাল পোৱা নগল। বহুপতি ৰচিত ধৰ্ম্মদেৱ চবিত্ৰত যুত্ৰাৰকালত ধৰ্ম্মদেৱে এনেকৈ আক্ষেপ কৰা বুলি আছে :

নাতিৰ বিবাহ মই নাপালো দেখিতে।

হৰিমন্দিৰক মই নাপালে। বাঙ্কিতে ॥

এই কথাৰ পৰা কীৰ্ত্তনঘৰ পোৰা ঘটনাটো ধৰ্ম্মদেৱৰ দিনত বা তেওঁৰ সৰু কালিত ঘটিব পাৰে। ধৰ্ম্মদেৱৰ পৰা ভট্টদেৱ বা ৰমাকান্তলৈ ছয় পুৰুষ। গতিকে এই ছয় পুৰুষত ২০০ বছৰ ধৰিলে, কীৰ্ত্তনঘৰপোৰা ঘটনাটো ১৮শ শতিকাৰ শেষ মানত পাৰে।

সত্ৰৰ মূল কীৰ্ত্তন ঘৰটো পোৰাৰ পাছতে, সেই ভেটিতে কিছুদিন পিছত পুনৰ কীৰ্ত্তনঘৰ সজাইছিল বুলি জনা যায়। কিন্তু ব্যাসকুছি বাইজৰ সহযোগ নোহোৱা হোৱাৰ কাৰণে সেই কীৰ্ত্তনঘৰ বেছি দিন নিটিকিল। জহি পচি নষ্ট হৈ গ'ল। বৰ্ত্তমানে সত্ৰৰ ভেটিত কোনো কীৰ্ত্তনঘৰ নাই, অকল মণিকুটোটা অসহায়ভাৱে ঠিয় দি আছে।

সত্ৰ বিঘ্নসে

কীৰ্ত্তনঘৰ পোৰা ঘটনাৰ কিছু বছৰৰ পাছতে ব্যাসকুছীয়া বাইজে সত্ৰৰ পৰা ফালৰি কাটি ওলাই আহে। সেই ঘটনাটো ঘটিছিল এনেকৈ :

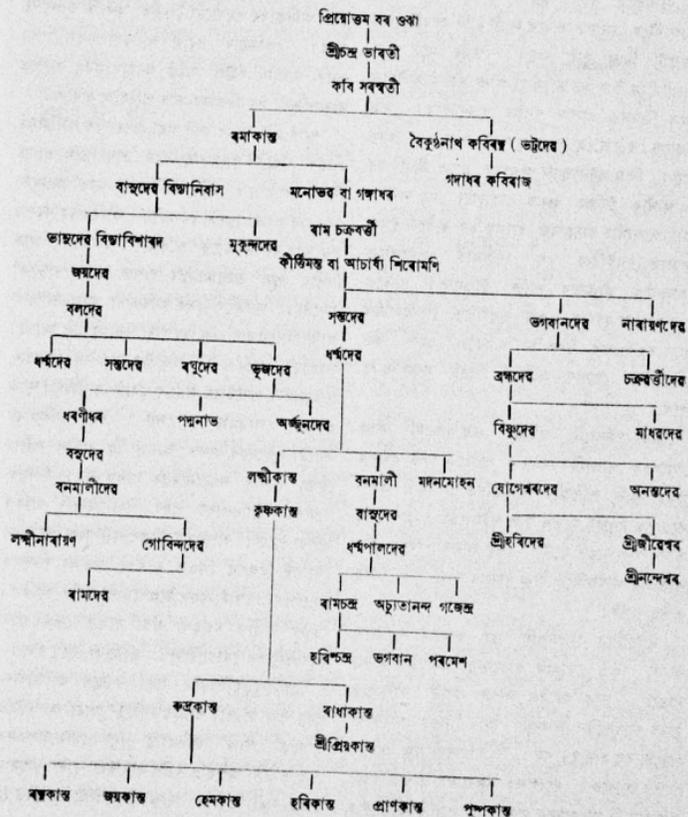
সেই সময়ত ব্যাসকুছীয়া গোসাঁই প্ৰভুসকলৰ বৰ্দ্ধিও প্ৰতাপ। প্ৰভুসকলে ভৰিতে খোজ কাঢ়ি যাতায়াত নকৰিছিল। সেইকামৰ কাৰণে তেখেত-সকলৰ ঘোৰা আছিল। প্ৰভুসকলে ঘোৰা পুহিছিলহে কিন্তু তাৰ বন্দ্যাবেক্ষণৰ পিনে বিশেষ মনকাণ দিবলৈ আহৰি নোপাইছিল। ফলত গোসাঁইৰ ঘোৰাই ব্যাসকুছীয়া বাইজৰ বাৰী-ঘৰ

আৰু খেতি পথাৰত ইচ্ছামতে চৰি ফুৰিব পাৰিছিল। গোসাঁইৰ ভয়ত ব্যাসকুছীয়া মাহুহে মুখ ফুটাই কোনোও একো কৰ পৰা নাছিল—অফুট মৰ্ম্ম-জ্বালাত সকলোৱে দহি পুৰি মৰিবলৈ ধৰিছিল।

হঠাতে এদিন গোসাঁইৰ ঘোৰাই চান্দা বায়ৰৰ ধাননিৰ মাজত সোমায় গৈক বহুত ধান খাই নষ্ট কৰে। বায়ৰৰ বৈয়ীয়েকে গোসাঁইৰ ঘোৰাৰ উৎপাত দেখি আৰু নিজৰ ধাননি ডবা উজ্জ্বল যোৱা দেখি সহ্য কৰি থাকিব নোৱাৰিলে। মনৰ বিকাৰত গোসাঁইসকলক গালি পাৰিলে। কোনোবাই গৈ গোসাঁইসকলক জনালে যে বায়ৰৰ বৈয়ীয়েকে গোসাঁইক গালি পাৰিছে। খৰৰ পালে প্ৰভুসকলৰ খঙে টিকনিৰ আগ পালেগৈ। ফলত গোসাঁইসকলে বায়ৰৰ ঘৰক আলাগ কৰিলে। কোনোও যাতে বায়ৰৰ লগত আহ-যাহ নকৰে তাৰ কাৰণে প্ৰভু ঈশ্বৰে আদেশবাণী প্ৰচাৰ কৰিলে। কিন্তু গোসাঁই প্ৰভুসকলৰ সহবাহাৰত ব্যাসকুছীয়া বাইজ আগৰ পৰাই পৰম সন্তুষ্ট হৈ আছিল। তেওঁলোকে প্ৰভু ঈশ্বৰৰ আদেশলৈ কৰ্পণাত নকৰি বায়ৰক সমাজত স্থান দিলে। সেই ঘটনাৰ পৰাই ব্যাসকুছীয়া বাইজৰ ওপৰত গোসাঁইসকলৰ কোপ হ'ল।

তাৰ কেইদিনমান পাছতে বহু ভাওৰীয়া আৰু জীৱ ঠাকুৰীয়া নামে দুজন মাহুহে সত্ৰলৈ প্ৰাৰ্ছৰ প্ৰসাদ দিবলৈ আহে। বহু ভাওৰীয়া আৰু জীৱ ঠাকুৰীয়াক দেখিয়েই কৰু গোশ্বামীয়ে সাক্ষাৎ কৰু ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। কৰু গোশ্বামীয়ে ভবিৰে লাঠি মাৰি প্ৰসাদ দুখন বগৰাই দিলে। সেই কথাত বহু ভাওৰীয়া আৰু জীৱ ঠাকুৰীয়া প্ৰমুখে ব্যাসকুছিৰ সমগ্ৰ বাইজ গোসাঁইসকলৰ বিৰুদ্ধে গঞ্জি উঠিল, আৰু সিদিনাই সত্ৰৰ পৰা ছয় ফালমান আঁতৰত ঠাই অতাই বেলেগকৈ কীৰ্ত্তনঘৰ নিৰ্ম্মাণ কৰিলে। সেই দিন ধৰি ব্যাসকুছীয়া বাইজে

ভট্টদেৱৰ বংশাৱলী

বেলেগঠকৈ ভট্টদেৱৰ তিথি মহোৎসৱ আৰু যাৱতীয় ধৰ্ম্মমূলক কাজ-কৰ্ম্মাদি কৰি আহিছে। গোঁসাই সকলৰ লগত কোনো সম্বন্ধ নাই।

বাসুকুছি সত্ৰৰ বৰ্তমান ভাগৱতী শ্ৰীহৰিদেৱ গোশ্বামীয়ে প্ৰসাদত ভৰিবে লাঠি মাৰি বৰবাই দিয়া কথাটো মিছা বুলি কয়। তেওঁৰ মতে কৱচ গোশ্বামীয়ে উক্ত বহু ভাৱবীয়া আৰু জীৱ ঠাকুৰীয়াৰ সৰ্বৰ ভিতৰত প্ৰসাদ ধৰলৈ বাণ কৰে। সেই কথাত তেওঁলোকে অপমান পাই সত্ৰৰ পৰা ভাঙি যায়। কিন্তু ঘটনাক্ৰমৰ গুৰুঘটলৈ চালে শ্ৰীহৰিদেৱ গোশ্বামীৰ উক্তৰ গুৰুৰ নোহোৱা যেন লাগে। কৱচ গোশ্বামীৰ ব্যৱহাৰত বাসুকুছিৰ বাইছে ইমান আঘাত পাইছিল যে সিদিনাই তেওঁলোকে বেলেগঠকৈ কীৰ্তনঘৰ সাজি উলিয়ায়। গতিকে তেওঁলোকৰ কাৰ্য্যৰ গুৰুৰ অল্পপাতে, তেওঁলোকৰ আঘাতৰ গুৰুৰ উপলব্ধি কৰিবলৈ গলে কৱচ গোশ্বামীয়ে প্ৰসাদ লাঠিয়াই দিয়াই সম্ভৱপৰ হৈ পৰে।

এই ঘটনাটো ঘটছিল কৱচগোশ্বামী আৰু যোগেশ্বৰ গোশ্বামীৰ দিনত। গতিকে সেই ঘটনাৰ সময় কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিত পৰে। এজন বহাৱুন্ধ মাহুৰ মতেও উক্ত ঘটনাটো ১৮১৭ চনৰ ভূমিকম্পৰ পাছত ঘটে। সেই ফালৰ পৰাও কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিকে উক্ত ঘটনাৰ কাল বুলি নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি।

এইটোৱে বাসুকুছি সত্ৰ ভাঙনৰ জনাজাত কাৰণ, কিন্তু যোবাই ধানখোৱা কথাটো নিশ্চিত নাইহে। তাৰ বহুদিন আগৰ পৰাই বাসুকুছি সত্ৰৰ অধোন্নতিৰ আৰম্ভণি হয়। সত্ৰৰ অধিকাৰী পদটো বৰ দায়ীৰ পদ। সি সাধাৰণৰ বন্ধ নহয়— যোগা জনবহে। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে নিজৰ বংশৰ কথাবাদি দি মাধৱদেৱৰ ওপৰত হে সত্ৰাধিকাৰৰ ভাৰ

অৰ্পণ কৰি গৈছিল। শ্ৰীশ্ৰী দামোদৰদেৱে নিজৰ ভক্তিজন্য কৱচদেৱক বিমুখ কৰি প্ৰাণৰ প্ৰিয়তমশিষ্য ভট্টদেৱৰ ওপৰতহে পাটবাউসীৰ সত্ৰৰ ভাৰ অৰ্পণ কৰি গৈছিল। কিন্তু ভট্টদেৱ পাছৰ পৰা বাসুকুছি সত্ৰৰ অধিকাৰৰ পদবীটো পৈতৃক সম্পত্তি বৰূপ হৈ পৰে। তেতিয়াৰ পৰাই অধিকাৰপদত যোগা জনৰ অভাৱ ঘটিল আৰু অযোগ্যজনৰ ওপৰত বংশাধিক্ৰমে সত্ৰাধিকাৰৰ ভাৰ পৰিবলৈ ধৰিলে।

আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে কীৰ্ত্তিমন্ত্ৰৰ পিছৰ পৰাই বাসুকুছি সত্ৰৰ ভাৰ তিনি ভাগত বিভক্ত হৈ পৰে। এটা অধিকাৰী আৰু আনটো ভাগৱতী আৰু অল্পটো মেলকী। কীৰ্ত্তিমন্ত্ৰৰ বৰপুত্ৰ সম্বদেৱৰ বংশত থাকে অধিকাৰী পদটো। আৰু দ্বিতীয় পুত্ৰ ভগৱানদেৱৰ বংশত থাকে ভাগৱতী পদটো। আজিলৈ সেই অধিকাৰী আৰু ভাগৱতী আদি বিষয়াবোৰ বংশ পৰম্পৰা হিচাবে চলি আছে। ভাগৱতী, অধিকাৰী, মেলকীৰ আসৰৰ ভিতৰত, অধিকাৰীৰ পদটোৱে আজিলৈ বেছি দায়ীৰূপ আৰু অধিক লোভনীয়। সেই হেন অধিকাৰৰ পদটো সম্বদেৱৰ বংশত আৱদ্ধ হৈ থাকিব লগীয়া হোৱা কাৰণে ভগৱানদেৱৰ বংশৰ বহুত উপযুক্ত মাহুৱো সত্ৰাধিকাৰৰ পদৰ পৰা আঁতৰি থাকিব লগীয়া হৈছে। আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে গোঁসাই সকলৰ পিছত বংশধৰ সকলৰ ভিতৰত যোগেশ্বৰ গোশ্বামী এজন উল্লেখযোগ্য ব্যক্তি আছিল। তেওঁৰ ব্যক্তিৰ বহুযুখী থকা সত্বেও তেওঁ সত্ৰৰ অধিকাৰী হব নোৱাৰিলে। ভাগৱতী হৈয়ে ব'ল।

গতিকে যোগাজনে কৰ্ম্মৰ কাৰণে অধিকাৰী-পদৰ পৰা আঁতৰি থাকিব লগীয়া হোৱা কথাটোৱে ভাগৱতী আৰু অধিকাৰী বংশৰ গোঁসাইসকলৰ মাজতে ঈৰ্ষা-অসূয়াৰ সৃষ্টি কৰিছিল বুলি অনুমান কৰিব পৰা যায়। আৰু সেই ঈৰ্ষা মুৰ্ছিমন্ত্ৰ হৈ

উঠিছিল যোগেশ্বৰ গোঁসাইৰ দিনতে। কৱচ গোশ্বামীৰ অপৰাধত কষ্ট হৈ গাঁৱৰ মাহুৱে সত্ৰ ভাঙি গুচি অহা ঘটনাটোৰ পিছত দ্বন্দ্বটো মীমাংসা কৰাৰ কাৰণে একাধিকবাৰ চেষ্টা কৰাৰ কথাও শুনা যায়। বহুতে অনুমান কৰিব খোজে যে গোঁসাই আৰু বাসুকুছীয়া বাইজৰ মাজত আপোচ মীমাংসাৰ চেষ্টা ফলৱতী নহল যোগেশ্বৰ গোশ্বামীৰ কাৰণেই।

বাসুকুছি সত্ৰৰ মাটি

আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে কীৰ্ত্তিমন্ত্ৰ বা আৰ্চ্য শিৰোমণিৰ দিনত বাসুকুছি সত্ৰই আহোম বৰ্জৰ পৰা ধৰ্ম্মোত্তৰ হিচাবে বহুত মাটি পায়। কীৰ্ত্তিমন্ত্ৰৰ পিছতো কোনোবা এজন বৰ্জাই বাসুকুছি সত্ৰৰ কাৰণে মাটি দান কৰিছিল বুলি শুনা যায়। মুঠৰ ওপৰত এসময়ত বাসুকুছি সত্ৰৰ মাটিৰ পৰিমাণ ১১৫২ পূৰ্ববোৰ ওপৰত আছিল। দেই মাটিবোৰ বাঁহজানি, বেতন, যমুনাৰ তাৰী, কচিজন, মেধিপাৰা, কাঠমাৰীৰ টুপ, দলবিকুছি, বাসুকুছি আদি ঠাইত সিচবিত হৈ আছে।

সেই মাটিবোৰ দান কৰাৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল সত্ৰৰ ভৱণ-পোষণ। শতৰাম খাটনিয়াৰ নামে এজন বাইজৰ প্ৰতিনিধিকে প্ৰমুখ্য কৰি সেই মাটিবোৰ আহোমবৰ্জাই দান কৰিছিল। ওপৰো-লিখিত যোগেশ্বৰ গোশ্বামীৰ দিনত, গোঁসাই প্ৰভু সকলে সত্ৰলৈ দান কৰা মাটিখিনি নিজৰ নিজৰ নামে নামজাৰি কৰিবলৈ স্তম্ভজ্ঞা কৰিলে। কিন্তু দান-পত্ৰত শতৰাম খাটনিয়াৰ নামটো থকা কাৰণে মাটিৰ ভাগ-বাটোৱাৰ কৰাত অজ্ঞান লাগি উঠিল। হাকিমে সুধিলা শতৰাম খাটনিয়াৰৰ বংশধৰ কোনোবা আছনে বুলি। উপায় নাপাই গোঁসাই প্ৰভু সকলে শতৰাম খাটনিয়াৰ নিৰ্কণ্ঠ হোৱা বুলি মিছা সাক্ষী দিয়ালে আৰু সত্ৰৰ আটাইবোৰ মাটি

ছয় অংশত বিভক্ত কৰি, গোঁসাইসকলৰ নিজা নামত নামজাৰি কৰি ললে।

সত্ৰৰ মাটি নিজ নামত পট্টাকৰি লৈও বাসুকুছিৰ গোঁসাইসকল সম্ভট নাথাকিল। বাৰুকৰ নিদিয়াৰ কাৰণে বহুত মাটি লীলামত বিক্ৰী হৈ গল। শুনা যায়, বৰপেটাৰ ওচৰৰ দলবিকুছে থকা বাসুকুছি সত্ৰৰ ২৫৬ বিঘা মাটি মাত্ৰ ১৮ টকাত এজন মুছলমান ডাকি লয়। বাসুকুছিৰ আশে-পাশে থকা সত্ৰৰ মাটিবোৰত গোঁসাই সকলে চক্ৰা আনি বহুৱালে। আগতেই কৈ অহা হৈছে কালাবায় বৰুৱাই সকলো জাতিৰ মাহুৰহে বাসুকুছি গাওঁ গঠন কৰিছিল। সি আছিল সোতৰ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ কথা। তেতিয়া বোহৰয় কালাবায় বৰুৱাই বাসুকুছিত বহুৱাবলৈ বড়াল বিচাৰি নাপালে। গতিকে এতিয়া কুৰি শতিকাত গোঁসাই প্ৰভু সকলেই কালাবায় উদ্দেশ্যৰ পৰিশিষ্ট হিচাবে বাসুকুছিৰ চাৰিওফালে চক্ৰা বহুৱাই বাসুকুছি গাওঁৰ কলেৱৰ বৃদ্ধি কৰিছে। পাৰ্থক্যৰ ভিতৰত এইখিনিয়ে যে কালাবায় বৰুৱাই স্বস্থাপন কৰিছিল অসমীয়া মাহুৰ, গোঁসাই সকলে স্বস্থাপন কৰিছে অল্প মাহুৰ।

আন ছই এজন গোঁসায়ৈ মাটি বিক্ৰী কৰি নিজৰ ঘৰ ভৱাৰ সজালে, আৰু বাকীবোৰে সত্ৰৰ মাটিৰ উপাৰ্জনৰে নিজৰ ভৱণ-পোষণ চলাই আছে।

এইবোৰৰ পৰা সহজে কব পাৰি যে ভট্টদেৱে স্থাপন কৰা বাসুকুছি সত্ৰৰ ধ্বংস সাধন কৰিছে ভট্টদেৱৰ বংশধৰ বুলি দাবী কৰা বাসুকুছিৰ গোঁসাই সকলেই। তাত বাসুকুছীয়া বাইজৰ কোনো দোষ নাই। বাইজে বৰ: ভট্টদেৱৰ তিথিত মুৰুলি পৰাৱৰ্ত্ত হলেও পাটনিয়াটো সত্ৰা পাতি ভট্টদেৱৰ স্মাৰণ-নিৰূপণ জীয়াই ৰাখিবলৈ সমৰ্থান হৈছে, ভট্টদেৱৰ বংশধৰ সকল সেই কাৰ্য্যত পৰাযুক্ত হৈছে।

বাসুকুছিব গৌসাইসকলে তেওঁলোকৰ নিজৰ প্ৰভাৱৰ দ্বাৰা যেনেকৈ ব্যাসকুছিব সত্ৰৰ আঙু সত্ৰৰ সান্ধন কৰিছে, তাৰপৰা কোনোবাই এনেকৈ ভাবিব পাৰে যে ব্যাসকুছিব গৌসাইসকল ভট্টদেৱৰ বক্তব্য বংশধৰ নোহোৱা কাৰণেই তেনে কৰা সম্ভৱপৰ হৈছে। তেওঁলোক ভট্টদেৱৰ দৰায়েক বমাকান্তৰ বংশধৰ নহৈ ভট্টদেৱৰ বক্তব্য বংশধৰ হোৱাহেতেন কেতিয়াও এনেকৈ ভট্টদেৱৰ পবিত্ৰ সত্ৰ উচ্ছন্ন বাহঁলে নিদিলাহেতেন। আজিৰ ব্যাসকুছিব গৌসাইসকলে ভট্টদেৱে

তিনি সন্ধ্যাপূজাৰকাৰী গৌসাই মুক্তিৰ পূজা নকৰে। ভট্টদেৱৰ গৌসাই পুৰণি হৈ গৈছে। এতিয়া তেওঁৰ আৰু কোনো বল নাই। সেয়ে গৌসাই সকলে জগন্নাথৰপৰা শ্ৰামবায় নামে নতুন গৌসাই সংগ্ৰহ কৰি আনি স্থাপন কৰিছে। তেওঁলোকৰ মতে খ্ৰদেশী কাৰণেই ভট্টদেৱৰ গৌসাইৰ বল নাই আৰু পশ্চিমীয়া কাৰণেই শ্ৰামবায় ঠাকুৰৰ বল। সেই কাৰণেই আজিও ব্যাসকুছিব গৌসাই সকলৰ মুখত উঠোঁতে বহোঁতে শ্ৰামবায় নামহে শুনা যায়।

গণিকা : বনিতা : বসন্তসেনা

শ্ৰীগদাধৰদেৱ শৰ্মা, এম. এ.

সংস্কৃত নাট্য সাহিত্যত শূদ্ৰকৰ 'মুচ্ছকটিক' নাটখন অন্যস্বাধাৰণ। মুচ্ছকটিকৰ নাট্যকাৰ শিল্পী, বিপুল সম্ভাৰ-অভিজ্ঞ, আৰু মনস্বী। সেইকাৰণেই তেওঁৰ নাট্যসৃষ্টিও মনোজ্ঞ। এই নাটখন সৰ্ব্ব্বোচ্চ ডাঃ বাইভাৰে এনেধৰণে কব খোজে—'কালিদাস আৰু ভৰতুতি নিষ্ঠাবান হিন্দু, তেওঁলোকৰ নাট যথাক্ৰমে 'শকুন্তলা' আৰু 'উত্তৰ-বামচৰিত' সৃষ্টি ভাৰতৰ বাহিৰে আন ক'তো সম্ভৱ নহয়। কিন্তু ভাৰতীয় নাট্যকাৰৰ শ্ৰেণীত শূদ্ৰকৰ স্থান আত্মতুয়া, একক; তেওঁৰ নাটত সকলো শ্ৰেণীৰ চৰিত্ৰৰ সমাবেশ ঘটিছে। কালিদাসৰ 'শকুন্তলা নাট'ৰ নায়িকা শকুন্তলা হিন্দু তৰুণী, ভৰতুতিৰ 'মালতী মাধব'ৰ নায়ক মাধব হিন্দু যুৱক আৰু নায়িকা মালতী হিন্দু যুৱতী; কিন্তু শূদ্ৰকৰ 'মুচ্ছকটিক' নাটৰ সন্ধানক, মৈত্ৰেয়, মদনিকা আদি বিধৰ

নায়িকা' অৱশ্যে এনে মত সৰ্ব্ব্বোচ্চ অলপ কবলগীয়াও আছে। সেই সেই যুগৰ স্কুকায়া বাতাৱৰণত শকুন্তলা-চুগ্ৰহ, বাম-সীতা, মালতী-মাধবৰ জন্ম আৰু তেনেদৰে নাটকীয় অভিব্যক্তি। মুচ্ছকটিক নাটতো হিন্দু চৰিত্ৰ-সুলভ মনোৱত্তিৰ নিগূঢ় পৰিচয় সৃষ্টি হুঠাকৈ ধৰা নাই। অৱশ্যে এইটো ঠিক যে তুলনামূলক আলোচনা কৰিলে আমি যৌৱক কৰিব লাগিব যে মুচ্ছকটিকত কালিদাসৰ কাব্য-সুন্দৰ সৌন্দৰ্য্য ব্যঞ্জনা আৰু ভৰতুতিৰ নিগূঢ় বাক-শিল্প প্ৰকাশ পোৱা নাই।

'মুচ্ছকটিক' নাটৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল ইয়াৰ নায়িকা অনিন্দ্যসুন্দৰী গণিকা বসন্তসেনা আৰু নায়ক উচ্চ কুলজাত অশ্বৰ্শন, সুপুঙ্খ, চৰিত্ৰবান চাক্ষুণ্ড। ইয়াত দেৱদেৱীৰ বা অনৈসৰ্গিক কোনো চৰিত্ৰৰ অৱত্যাৰণা নাই, তেনে কাৰ্যাৱলীৰ দ্বাৰা নাটখন ভাবাক্ৰান্ত

হৈ পৰাও নাই, অথবা অবাঞ্ছিত, অতিবাঞ্ছিত, অস্বাভাৱিক আৰু আকস্মিকতাৰ আশ্ৰয়লৈ নাটকীয় ঘটনাৰ শিথিলতাৰো সৃষ্টি কৰা নাই। ইয়াত আছে দৈনন্দিন জীৱনৰ ঘটনা, সমসাময়িক সমাজৰ চিত্ৰ। ইয়াৰ চৰিত্ৰবোৰ তেজ মগ্ধহৰে গঢ়া প্ৰাণবন্ত সত্যজ্ঞ মাহুৰ। এই প্ৰাণবন্ত চৰিত্ৰবোৰৰ সৰল আশাৰোৰ চিত্ৰ-বিচিত্ৰৰূপে জিলিকি আছে নাটখনৰ পাতে পাতে। সমগ্ৰ নাটখনিত সৰু বৰ চৰিত্ৰসমূহৰ আশাৰাবদৰ সৰল স্বৰ তীব্ৰ বেগেৰে প্ৰবাহিত হৈছে। ইয়াত অতিশয় কল্পনাবিলাস আৰু আদৰ্শ প্ৰতিষ্ঠাৰ খাউতি নাই বুলিব পাৰি। ইয়াত সমাবোধ হৈছে সাধু, অসাধু, চোৰ, ধৃত, বিপ্লৱী, বেণী, সন্ধ্যা, জুৱাৰী, পতিভ্ৰতা পত্নী, কামুক, ধনী নিধনী, বিচাৰক, ঘাতক আদি বিবিধ সদস্যৰী মাহুৰ। অস্বাভাৱ সঙ্গত নাটকৰ দৰে মুচ্ছকটিকৰ নায়ক প্ৰতিনিধিত্বমণী চৰিত্ৰ (Type Character) নহয়, মুচ্ছকটিকৰ নায়ক আৰু অস্বাভাৱ চৰিত্ৰবোৰো নিজৰ নিজৰ স্কুকায়া চলন-বুলন, আকৃতি-প্ৰকৃতি আৰু নিজৰ আশা আকাঙ্ক্ষাৰে নিজে সমৃদ্ধ। মুচ্ছকটিকৰ নায়িকা বসন্তসেনাৰ প্ৰেমৰ বৈশিষ্ট্য আছে। ইয়াত কৰ্মমুনিৰ আশ্ৰম পালিতা কন্যা, তপোবান-সুন্দৰী শকুন্তলাৰ অনভিজ্ঞতা আৰু তৰুণ প্ৰেম, বা ভৰতুতিৰ উত্তৰ বামচৰিত নাটৰ সীতা দেৱীৰ প্ৰেমৰ শোকাবহ গাৰ্ভাঘী আৰু গভীৰ আদৰ্শ প্ৰতিষ্ঠা নাই। খহতা পৃথিবীৰ বাস্তৱ জীৱনৰ প্ৰেমহী প্ৰকাশ পাইছে বসন্তসেনাৰ জীৱনত। বসন্তসেনাৰ ভালপোৱা অকৃত্ৰিম, সত্য, বিশুদ্ধ, আত্মবিপ্ৰেণেৰে নিজে সক্ষম আৰু সক্ৰিয় (active)।

মুচ্ছকটিকত আছে ভাগ্যবিপৰ্য্যয়ৰ নিকৰুণ চিত্ৰ, সৌভাগ্য লাভৰ সমুচ্ছল ছবি। ইয়াত ধৰ্মা ভিন্ ভিন্ চৰিত্ৰৰ আশা-ভৰবা, হাঙ্গ, বিবাদ, আবেগ,

অহুহুতি, সহ্যহুতি হিংসা, দম্ভ, হ্যাৰ, অহ্যাৰ, ক্ৰুৰতা, বিশ্বাস, কুতূহল আৰু হিয়াভবা চেনেহ-মৰমে নাটখনিক বিচিত্ৰ ৰূপ দিছে। এনেদৰে সমগ্ৰ নাটখন মানৱীয় স্তৰলৈ আহি মানবৰ গোপন মনৰ সঁহাৰি দিছে। উইলচেনেও হৈছে:

"The Mricchakatika is in many respects the most human of all the Sanskrit plays. There is something strikingly Shakesperian in the skilful drawing of character, on the energy and life of the large number of personages in the play and in the directness and clearness of the plot itself.

আদিৰ সৰু আৰু হাঙ্গৰসে প্ৰথম ভাগৰ অৰ্দ্ধ বিলাকক আৰু কৰুণ বসে শেষ ভাগৰ অৰ্দ্ধসমূহক বিশেষকৈ আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। সংস্কৃত নাট্য-সাহিত্যত এইখনেই মাথোন বাস্তৱ জীৱনৰ পৰশ-লাভ কৰা নাটক। মেৰুভেনেৰ মতেও এই নাটখন নাটকীয় লক্ষণ, চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ বিস্ময়জনী আৰু মানব জীৱনৰ উৎসাহ, সাহস, আৰু মানৱীয় কাৰ্য্য-কলাপৰ দ্বাৰা সমৃদ্ধ। আমেৰিকাৰ অধ্যাপক-সমালোচক ডাঃ বাইভাৰে কৈছে 'From farce to tragedy, from satire to pathos runs the story with a breadth truly Shakesperian.' (প্ৰহসনৰ পৰা কাক্ষণলৈ, ব্যঙ্গৰ পৰা বিষাদলৈ সমগ্ৰ ঘটনটো ছেকস্পীয়েৰৰ ভাৱৰ লগত মিলাছে।)

এমেদৰেই প্ৰহসন, বিবাদ, ব্যঙ্গ, কাক্ষণ, ঈৰ্ষা, নিৰ্ভুতা, দয়া আৰু মানবতাৰ মিশ্ৰণ ঘটিছে নাটখনিত।

অৱশ্যে নগৰবাসী যৌৱ-প্ৰশান্ত চাক্ষুণ্ড ব্ৰাহ্মণ এই-নাটৰ নায়ক। তেওঁ জাতত ব্ৰাহ্মণ হলেও

বারলায়ত বণিক, বয়সত বৃদ্ধক। কিন্তু দৈব
দুৰ্ঘিপাপকত দানশীল চাকদন্তই সকলো হেৰুৱাই
নিশ্চ, বিজ হৈ পৰিল। আঢ়াবান পিতাকৰ অতুল
বৈভৱৰ উত্তৰাধিকাৰী হৈয়ো চৰিত্ৰবান, আৰ্ধ্য,
উদাৰমনা চাকদন্ত হিন্দু সংস্কৃতিৰ বীতিনীতি মূলক
চিৰাচৰিত পাতত অবিচলিত থাকিও কাৰুণ্যমত
সৰ্বস্বাস্ত্ৰ হৈ দাব্যস্ত্ৰ হুখক বধন কৰি লবলৈ বাধা
হ'ল। তথাপিও চাকদন্ত ধীৰ, বিনীত, মতিমান,
মাৰ্জিত কচিসম্পন্ন, সমুদায়, আৰু দৈহিক আৰু
মানসিক সকলো সৌন্দৰ্য্যৰে মহিমাযিত। আৰ্ধ্য
চাকদন্ত উজ্জয়িনীৰ গুণ গৰিমাবে সমুজ্জল আলোক
স্বস্ত। সম্বাহৰক মতে চাকদন্ত 'ভূতল যুগান্ত'; জোন
জৈউতিৰ দৰে চাকদন্তৰ চৰিত্ৰ সৌম্য, আৰু শান্ত।
নান্দী শ্লোক চুটাত নাট্যকাৰে কোমলোৰে নায়ক
চাকদন্তৰ পূৰ্বৰূপৰ অৱস্থাব পৰিবৰ্ত্তনকে সূচনা
কৰিছে। প্ৰথমটো নান্দী শ্লোকত সমাধিত মনস
শিৱ-শম্ভৱ 'শ্ৰুতক্ষণ'ৰ 'ইঞ্জিতকে নায়কৰ গায়িত
আৰু বিত্যাঁ শ্লোকত নীলকণ্ঠ আৰু গৌৰীৰ মিলন
মাহাত্ম্যেৰে চাকদন্ত আৰু বসন্তসেনাৰ মিলন, আৰু
তেখনদৰে অৱস্থাব পুনৰ প্ৰান্তিকে সূচনা কৰিছে।

এদিনাখন চাকদন্তৰ সকলো আছিল—প্ৰাসাদ,
প্ৰচুৰ অৰ্থ, দাস-দাসী, সৌভাগ্য, সম্মান, দয়া-
দাম্পণ্য আদি সকলো। চাকদন্তই জনসাধাৰণৰ
কাৰণে নগৰ নিৰ্ম্মাণ কৰাইছিল, সৰোবৰ খনাইছিল,
দ'ল দেৱালয় সজাইছিল, ফুলনি নিৰ্ম্মাণ কৰাইছিল।
বিটৰ মতে চাকদন্ত আছিল—'দৰিদ্ৰ সকলৰ কাৰণে
ফলৰ ভৰত হালি পৰা এজুপী কল্পকন্ত, সম্ভৱন সকলৰ
কুইম, শিকিত সকলৰ কাৰণে এক আদৰ্শ,
চৰিত্ৰৰ কাৰণে পৰশমণি, সমুদ্ৰৰ বেলাভূমিৰ দৰে

তেওঁ আচৰণৰ বেলাভূমি (শীলবেলা সমুদ্ৰ); আনৰ
শুভকাৰ্য্য সম্পাদন কৰোঁতা, নিবহ্ৰাৰ, মানবেচিত
গুণসমূহৰ আৰু, শিল্পীচাৰী আৰু উদাৰমনা।
এনেদৰেই গুণাচ্য পুৰুষে সকলোৰে সম্মানই হৈ
জীয়াই থাকে, আন সকলোৰে কৰ্মাবৰ ভাট
দৰে ফোচ-ফোচাই কেৱল জীয়াই থাকে মাথোন।"
চাকদন্ত তেজস্বী; তেওঁ মনস্বী। তেওঁ ভালকৈ
জানি নিজ কৰ্ত্তব্য কি, তেওঁ কেতিয়াও কৰ্মৰ
ফলাভোগ কৰিবলৈ নেপালে চকল হৈ নপৰে।
নিজ ভাগাবিপর্যায় ঘটিলেও নিষ্ঠাবান হিন্দু
আদৰ্শ পথৰ পৰা পিচলি নপৰে। তেওঁক যেতিয়া
তেওঁৰ শ্ৰিয় বন্ধু মৈত্ৰেয়ই ক'লে 'দেৱতা সকলৰ
উদ্দেশ্যে নিতেই বলি বিধান আগবঢ়াই থকা সৰেও
যিহেতু ভাগ্যৰ পৰিবৰ্ত্তন নঘটিল, এইবোৰ কৰি
থকানো লাভ কি?' চাকদন্তই গহীন সুবত উত্তৰ
দিলে, 'গৃহস্থৰ ই নিত্য কৰ্ত্তব্য, ইয়াত লাভালাভৰ
বিচাৰ মচলে।' এই উক্তিৰ মাজেদি 'কৰ্ম্মতেই
তোমাৰ অধিকাৰ, ফলত আসক্তি অনৰ্থক' গীতা
শাস্ত্ৰৰ এই উক্তিৰ অনুৰণন ধ্বনিত হৈছে। সদা-
চাৰেবে বাহিৰ ভিতৰ পৰিস্ৰুজ নিষ্ঠাবান আৰ্ধ্যৰ ই
সবল উক্তি। এনেহে নিষ্ঠাবান হিন্দু, চাকদন্তৰ
ভাগ্যালক্ষ্যও চকলা হৈ পৰে—চাকদন্তক সৰ্বশুশ্ৰু
দৰিত কৰি থৈ ভাগ্যালক্ষ্যী ধীৰে ধীৰে আঁতৰিল।
তথাপিও চাকদন্তৰ মহানীয় গুণেৰেই উজ্জয়িনী নগৰী
সালকুতা।

নায়িকা বসন্তসেনা জাতত গণিকা, প্ৰস্তুত
আৰু প্ৰস্তুতিত নহয়। বসন্তসেনা উজ্জয়িনীৰ
বসন্তশোভা; বসন্তসেনা শ্যামালক্ষী, তৰুণ গাভৰু,
ৰূপহী। কুবেৰপুৰীৰ অতুল সমৃদ্ধি বসন্তসেনাৰ

নিজ পুৰীতে বিহমান। কাৰুকাৰ্য্যেৰে শোভিত
আঠমহলা সৌধ, সমুচ্চ ভোবণ, পুখুৰী, ফুলনি,
হাতী-খোৰা, পণ্ডিত, সম্ভৱন, নৃত্যশালা, দাস-দাসী,
হীৰা-মণি মৰকত আদি আটাইবোৰৰ লগ হৈ বসন্ত-
সেনাৰ নিজ পুৰীক ভূ-বৰ্গত পৰিণত কৰিছে।
ধনে-মানে, জ্ঞানে-গুণে, বেভে-ৰূপে, সকলোতে
বসন্তসেনাই গণিকানন্দিনী হৈয়ো এক বিশেষ
মৰ্যাদা লাভ কৰিছে। বসন্ত সেনাৰ মাক বাৰাচনা,
তেওঁৰ পৰিচয় আছে, কিন্তু দেউতাকৰ পৰিচয়
আনৰ অজ্ঞাত। তথাপি বাৰাচনাৰ জীয়ৰী বসন্ত-
সেনা বৰনাৰী, বসন্তসেনা আদৰ্শগীয়া, মাননীয়া,
কিয়নো বসন্তসেনা পক্ষ নহয়, পক্ষজাত অগ্নান
পত্নম। লাগামায়ী বসন্তসেনাৰ অমুগ্ৰহে বাস্তপুৰুষ
সকলেও সমুগ্ৰক হৈ কামনা কৰে। কিন্তু বসন্তসেনা
মানসিক পৰীক্ষাৰে পৰিস্ৰুজা, চৰিত্ৰবতী আৰু স্বচ্ছ।
সেইকাৰণেই তেওঁৰ গণিকা মাতৃয়ে যেতিয়া বসন্ত-
সেনাক বজাৰ খুলশালী শকাৰে উপঢৌকন দিয়া
দহহেজাৰ টকাৰ বস্ত্ৰাভৰণেৰে, মাজি কাঠি ওলাবলৈ
ক'লে তেতিয়া বসন্তসেনাই কুলাৰে ক'লে—'যদি
মোক জীৱিত বাঁধবলৈ ইচ্ছা কৰা তেনেহলে তেনে
আশেণ কদাপিও নকৰা যেন। বসন্তসেনা
অৰ্থমুদ্দা নহয় গুণামুৰব্ৰাহ্মে:

'অবস্তীপুৰ্যাং বিজসার্থবাহো

যুবা দবিত্ত: কিল চাকদন্ত:।

গুণাবৰুভা গণিকা চ যন্ত

বসন্তশোভেৰ বসন্তসেনা।'

বসন্তসেনা উজ্জয়িনীৰ বসন্তশোভা, তেওঁৰ
দৃষ্টিপথত যুৱক চাকদন্তই মন্তাব মানৱ দেৱতাকৰূপে
দেখা দিলে, যাৰ পূজাৰ বেদীত বসন্তসেনাই নিজক
সম্বৰ্ণণে সপি দি মানৱী জনমৰ সাৰ্থকতা বিচাৰিলে।
চাকদন্ত মৰতৰ ফুলনিৰ নিজ সৌভেৰে পূৰ্ণ
বিকশিত কুসুম। তাতে শোভনাশী বসন্তসেনা

সুধা সৌৰভমুদ্ৰা অমৰ। সকলো যুগৰ সৰ্ব্ব মানৱৰ
ধৰ্ম্ম সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ দৃষ্টিকোণেৰে চালে
চাকদন্ত পৰিভ্ৰ দেবায়তনৰ দেব-বিগ্ৰহ আৰু বসন্ত-
সেনা কীটপত কুসুম-সম্ভৱিত। তথাপিও নিয়তিৰ
নিয়মতে অলেখ হেভাৰ অতিক্ৰম কৰি প্ৰেমৰ নিষ্ঠা
আৰু শুভ চিন্তাৰে বসন্তসেনাই বধুৰ মৰ্যাদা পালে।
তাৰেই বিচিত্ৰ কাহিনী যুদ্ধকটিক নাটক।

ঘটনাৰ আৰম্ভণতে জনা যায় যে বসন্তসেনাই
চাকদন্তক এদিনাখন এক শুভস্মতন দেখিছিল—
কামদেৱৰ মন্দিৰৰ প্ৰাঞ্জকত বসন্তোৎসবৰ সময়ত।
আন এদিনাখন বসন্তসেনাই গাত জ্বৰ লগাই
ৰাজপথেদি সাক্ষাত্ৰজন কৰিবলৈ গৈ আছে, ভৰিত
নেপুৰৰ কল্পক-জুজুৰ পানি, দেহৰ পৰা বিয়পি পৰা
পুষ্পাভৰণৰ সৌৰভ। সেই সময়তে একেটা ৰাজ-
বাটেদি আন এগৰাকী ৰাজপুৰুষেও তেওঁৰ বন্ধু-
বৰ্গিক লগত লৈ ফুৰিবলৈ ওলাইছিল। তেওঁ
অধিক বজাৰ মুৰ্খ, লম্পট, চৰিত্ৰবান খুলশালী
সংস্থানক, সৰবাচৰ তেওঁ শকাৰ খুলিয়েই পৰিচিত।
শকাৰে বসন্তসেনাক দেখিলে আৰু গণিকা বসন্ত-
সেনাৰ প্ৰতি নিজৰ অশ্ৰুত কচি প্ৰকাশ কৰি নিজৰ
বল-বিক্ৰম আৰু বসন্তসেনাৰ দেহত্ৰী প্ৰাশংসা কৰি
কৰি নৈশাদ্ধকাৰত বসন্তসেনাৰ পুষ্পাভৰণৰ গোন্ধ
আৰু নেপুৰ ধ্বনিক অনুসৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে।
বসন্তসেনাই গোপুলিৰ বঁহীৰ সুবত আতঙ্কৰ
স্বপ্ননি অমুভৱ কৰিলে। অৱস্থা বিদম দেখি বসন্ত-
সেনাই গলৰ মালা থহাই পেলালে, ভৰিৰ নেপুৰ
গুলিলে, আৰু কৰবাচ আত্মগোপনৰ সুবিধা বিচাৰি-
বলৈ ধৰিলে। সেই সময়তে হিন্দুৰ বিধি-বিহিত
নিত্যৰালি দিবলৈ চাকদন্তৰ বন্ধু মৈত্ৰেয় ব্ৰাহ্মণ
আৰু পৰিচাৰিকা বলনিকা চাকদন্তৰ ঘৰৰ পৰা
ছৰাবান খুলি থৈ ওলাই আহিছিল। বসন্তসেনাই
সেই সুযোগতে চাকদন্তৰ ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ

(১) "পীনানাং ৰহস্ৰক: শ্ৰুণু ফলনত: সম্ভৱানাং কুটুৰী
আদৰ্শ: শিকিতানাং সূচৰিত নিৰুখ: শীলবেলা সমুদ্ৰ:
সংকৰ্ত্তা নাৰমহা: পুৰুষ গুণনিধি ধিকোপাৰবসত:
ৰেব: প্ৰায: সজীৱতাৰিক গুণতৰা চোজুসসীৰ চাভে।

চাকদত্তৰ ওচৰ পাইছিলগৈ। চাকদত্ত অলপ অগ্ৰমনস্বভাৱে আছিল— আৰু বদনিকা ওচৰলৈ অহা বুলি ভাবি ক'লে,—“বদনিকা, ৰোগসেনাৰ চোটা লাগিছে, মোৰ চোলাটোৰে তাব গাটো ভালকৈ ঢাকি দিয়া।” বসন্তসেনাই এইকণ সুযোগ লিবে আৰু নিসঙ্কোচে গ্ৰহণ কৰিলে। জাতিফুলৰে সুবাসিত চাকদত্তৰ দামী চোলাটো দেখি বসন্তসেনাই মনে মনে এই সুপুৰুষজনৰ অক্ষৰি প্ৰশংসা কৰিলে আৰু আনৰ অলঙ্কিতে আত্মস্বত্বত চোলাটোৰে এবাৰ নিজৰ লাহী গাটো ঢাকি ললে। অলপ পিছত চাকদত্তৰ ঘৰত বসন্তসেনাৰ উপস্থিতি আবিষ্কৃত হ'ল আৰু চাকদত্তই তেওঁক ‘স্বাগতম’ জনাই অভিনন্দন কৰিলে। এনেদৰে সন্নিহিত আৰু সঙ্কতি প্ৰকাশৰ পিছত গণিকানন্দিনীয়ে আৰ্থাৎ চাকদত্তৰ শিষ্ট আচৰণৰ প্ৰতি সশ্ৰদ্ধ নমস্কাৰ জনালে আৰু তেওঁৰ হীৰা মাণিক-মুকুতাৰ অলঙ্কাৰ-বোৰেই পথচাৰী অনিষ্ট, অসাদৃশ্যকলৰ প্ৰলোভনৰ সামগ্ৰী বুলি কৈ চাকদত্তৰ ওচৰত সেইবোৰ সন্দোকাই থৈ নিৰাভৰণা স্তম্ভবীয়ে আন্ধাৰৰ আঁৰে আঁৰে নিজ প্ৰাসাদলৈ উভতিলৈ—মৈত্ৰেয়ক লগত লৈ। সিদিন ধৰি বসন্তসেনাৰ মনৰ কষ্টিয়াতলীত বসন্তোৎসৱৰ দিনা অম্ভৱাগৰ যি বীজ অঙ্কুৰিত হৈছিল সেই অঙ্কুৰে পোষা মেলি লোকচক্ষুৰ অন্তৰ্ভালত লগপহৰকৈ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে।

‘বসন্তসেনা শ্ৰীচাকদত্তৰ গুণনিৰ্দ্ধাৰিতা দাসী...’
‘গুণঃ শঙ্খ অম্ভৱাগত কাৰণং ন পুনঃলাংকাৰঃ’—
দেবিৰ চাকদত্তৰ দেৱোপম চৰিত্ৰৰ গুণাৱলীয়ে বসন্তসেনাৰ অম্ভৱাগৰ কাৰণ। কেনে পুৰুষ নাবী-জাতিৰ অহা সেই সন্দেহ মহাভাৰতত এনেদৰে কোৱা আছেঃ—“গায়ত্ৰ্যকৈৰ গুৰুত্ব দাতাংৰ প্ৰিয়বাসিনম। নাৰ্য্যো নবঃ কাময়ন্তে কপিণঃ স্ৰথিনঃ তথা ॥” গীত-নিপুন, পৰিকৃত বেষ, দাতা,

প্ৰিয়ভাষী ৰূপবান আৰু অলঙ্কৃত বা মালাধাৰী পুৰুষেই তিবোতা জাতিৰ কামা। এনে সুপুৰুষ চাকদত্তৰ স্বৰূপ কাৰণে বসন্তসেনাই যি কোনো হুসাখা সাধন কৰিবলৈ প্ৰস্তুত। চাকদত্তৰ পৰশত সকলো পৱিত্ৰ হয়, চাকদত্তৰ সম্পৰ্শত থকা সকলো বসন্তসেনাৰ কাৰণে আদৰ্শবীৰ্য হৈ পৰে। সেই কাৰণেই চাকদত্তৰ জুৱাৰী অম্ভৱ সংবাহকক বসন্তসেনাই নিজ ধনেৰে অত্যাচাৰী জুৱাৰী-মহাজনৰ স্মৰণ পৰা মুক্ত কৰিলে। মুক্তি পোৱাৰ পিছতেই সংবাহকে বৌদ্ধ ভিক্ষুৰ বেষ ললে আৰু সেই বৌদ্ধ ভিক্ষুকক যোত্ৰা বসন্তসেনাৰ হাতীশালাৰ পৰা মুকলি হৈ ওলাই অহা বলিয়া হাতী এটাই তাৰ দাঁতৰ ওপৰত তুলিলে বধ কৰিবলৈ উজ্ঞত হ'ল তেতিয়া বসন্তসেনাৰ অম্ভৱৰ কৰ্মপুৰকে অগণন দৰ্শকক চমৎকৃত কৰি বৌদ্ধভিক্ষুক (সংবাহকক) অসীম সাহসেৰে মহুত্মুঘৰ পৰা বন্ধা কৰিলে। এই বিজয় গৌৰৱৰ পুৰস্কাৰ ৰূপে চাকদত্তই কৰ্মপুৰক আন একো দিবলৈ নথকাত নিজৰ গাৰ চোলাটোকে পুৰস্কাৰ নিদি নোৱাৰিলে। কৰ্মপুৰকে গোটেই ঘটনাটো বসন্তসেনাৰ আগত বিবৰি কলেই আৰু এক অপৰিচিত দৰ্শকৰদান চোলাটোও ধেপুৱালে। জাতিকুম্ভমৰ গোন্ধে চাকদত্তৰ চোলাৰ নোমকি দিলে আৰু প্ৰচুৰ অৰ্থৰ বিনিময়ত চোলাটো নি বসন্তসেনাই নিজক কৃতার্থ কৰিলে আৰু গুণ প্ৰাসাদৰ চালত উঠি গুণমুগ্ধা প্ৰণয়িনীৰ দৃষ্টিৰে বসন্তসেনাই গৃহাভিমুখী হেনেহি চিকুন চাকদত্তক আকৌ এবাৰ চাই ললে।

বসন্তসেনাৰ ঘৰত লৈ ব্ৰাহ্মণ মৈত্ৰেয়ই বিশেষ আদৰ অভাৱনা পালে, যিহেতু মৈত্ৰেয়ে চাকদত্তৰ পৰম মিত্ৰ। বসন্তসেনাই ৰোগসেনাক খেলাৰ গাড়ী তৈয়াৰ কৰি লগলৈ তেওঁৰ ৰত্নাভৰণবোৰ দি দিলে, কিয়নো ৰোগসেনা চাকদত্তৰ একেটি প্ৰিয় সন্তান।

বিদূষকে বসন্তসেনাৰ হেৰোতা অলঙ্কাৰৰ বিনিময়ত ধূতাৰ ৰত্নাৱলী হাবগছি দিয়াত বসন্তসেনাই প্ৰতিদান দিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰিলে, কিয়নো হাবগছি চাকদত্তৰ প্ৰিয়পত্নী ধূতাৰ। পুস্পকৰওক উজ্ঞাত ৰজাৰ গুলশালাী শকাৰক বসন্তসেনাই পদাঘাত কৰিলে, কিয়নো শকাৰে দৰিদ্ৰ বুলি উপহাস কৰিছিল তেওঁৰ প্ৰিয়তম আৰ্থাৎ চাকদত্তক। সমগ্ৰ নাটখনতে বসন্তসেনাই সম্পদ-বিপদৰ দেৱনা অভিক্ৰম কৰি অশেষ সাহায্যৰ জীৱনৰ পৰিধি বগাই চাকদত্তৰ ওচৰ চাপিছিল।

নাটখনত আন ছটা ঘটনা মূল ঘটনাৰ সৈতে মেৰপাক খাই আছে। ১। উজ্জয়িনীৰ প্ৰজা বিপ্লৱ। ২। শৰিলক—মদনিকাৰপ্ৰণয়। ৰজা পালকৰ উৎপীড়নত অতিষ্ঠ প্ৰজাসকলৰ মাজত বিপ্লৱে দেখা দিছে। প্ৰজাবিপ্লৱৰ গুৰি ধৰোতা-জন হ'ল শৰিলক। শৰিলক হুঠাম ব্ৰাহ্মণ যুৱক। শৰিলক ৰূপবান, শৰিলক উজোগী, শৰিলক বিপ্লৱী, শৰিলক সন্তয়ৰ প্ৰেমিক। প্ৰয়োজন হ'লে সাহসী শৰিলকে সকলো প্ৰকাৰ বিধি নিষেধক উলঙ্ঘ্য কৰি সংকল্প সিদ্ধিৰ বাটত নিৰ্ভয়ে আগবাঢ়ে। বসন্তসেনাৰ পৰিচাৰিকা মদনিকা, মদনিকাৰ প্ৰণয়প্ৰাৰ্থী শৰিলক। শৰিলকে জানিলে সে প্ৰচুৰ অৰ্থ পালে বসন্তসেনাৰ মাকে মদনিকাক দাসী পদৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ ৰাজী আছে। ছৰীয়া শৰিলকে উপায় বিহীন হৈ বম্বনী মদনিকাৰ মুক্তিৰ কাৰণে ধন যোগাৰ কৰিবলৈ নিশাৰ ঘন অঙ্ককাৰত হাতত চিত্ৰাং লৈ ওলাল। ঘটনাক্ৰমে দৰিদ্ৰ চাকদত্তৰ ঘৰত ব্ৰথানিয়মে সিদ্ধি হৈ চাকদত্তক বসন্তসেনাই বাচিবলৈ দিয়া অলঙ্কাৰবোৰকেই চুৰি পৰিছিল। স্তম্ভত্বা মদনিকাই অলঙ্কাৰবোৰৰ দৈৰি অলঙ্কাৰবোৰৰ গৰাকিনী যে তেওঁৰ গিৰিহীতনী মাননীয় বসন্ত-

সেনা সেইটো সত্ৰতেই বুলি পালে। মদনিকাৰ পৰামৰ্শ অনুসাৰে শৰিলকে অলঙ্কাৰবোৰ বসন্তসেনাক দিলে। বসন্তসেনাই শৰিলকক চুৰিৰ কথা জানিও প্ৰণয়ীজনৰ যোগ্য মৰ্যাদা দিলে— মদনিকাক দাসী পদৰ পৰা মুক্তি দি। শৰিলক আৰু মদনিকাৰ মিলনৰ পিছতেই উদণ্ড, অস্ফুট শৰিলকে যাত্ৰা কৰিলে ৰজা পালকে বন্দী কৰি ৰখা ভাৰী ৰজা আৰ্থ্যকৰ বন্দীশালাৰ পৰা মুক্ত কৰিবলৈ।

চাকদত্তৰ ঘৰৰ পৰা বসন্তসেনাৰ অলঙ্কাৰবোৰ চুৰি হ'ল। চাকদত্তৰ চিন্তা হ'ল— অলঙ্কাৰবোৰ ওভতাই দিয়ে কেনেকৈ ক'ৰ পৰা? চাকদত্তৰ পত্নীৰ ধূতাৰ চিন্তা হ'ল স্বামীৰ সন্ধান বন্ধা হয় কেনেকৈ? পৰিচাৰিকা বদনিকা আৰু মিত্ৰ মৈত্ৰেয়েও সেই চিন্তাতেই অধীৰ হ'ল। এনে এটি সঙ্কট মুহূৰ্তত পতিপ্ৰাণা ধূতাই স্বামীৰ স্মৰণ পৰিশোধৰ উপায় আবিষ্কাৰ কৰিলে আৰু তেওঁৰ চাৰি সন্তুতৰ সাৰভূত একেগছি ৰত্নাৱলী কঠোৰ তাকেই মৈত্ৰেয়ক দান দিলে। উদ্দেশ্য হ'ল উদ্ধাৰ-মো মৈত্ৰেয়ে আৰু মহাশত্ৰুৰ চাকদত্তই এই অমূল্য হাবগছৰে বসন্তসেনাৰ অলঙ্কাৰ অপহৰণৰ স্মৰণ পৰিশোধ কৰিব পাৰিব। তাকে কৰা হ'লত বসন্তসেনাই মৈত্ৰেয়ৰ পৰা হাবগছি পালে আৰু সেইদিনাই বাৰিবাৰ চুৰিগোণ নিশাত হাব গছি ধূতাক ঘূৰাই নিবলৈ আৰু লগতে চাকদত্তক লগ পোৱাৰ অভিপ্ৰায়ে যাত্ৰা কৰিলে চুৰিগোণ নিশা। আকাশত চপৰা চপৰে ডাৱৰ, আগছক প্ৰায়, মেঘৰ জীঘ আৰম্ভ, ডয়ছৰ গৰ্জন ধ্বনি। বিজুলী বজ্ৰপাত আদি পথিক সকলৰ মহান অম্ভৱাণ; কিন্তু অভিসাৰিকা সকলৰ প্ৰায় বিজোৰ অৱস্থাত এনে পৰিবেশে বেছি ৰমণীয় কৰি তোলে, মিলন আকাঙ্ক্ষাক সৱল কৰে, গতিও অপ্ৰতিভত হয়।

“গণরস্তু ন শীতাক্ষং বসপাতিমুখাঃ স্ত্রিয়ঃ” যি বিবর্তিত্বীৰ 'জোনাকত গা পোবে, খোজত মুকুতা সবে' তেনে সাহসী বিবাহীগায়ও হেজাৰ হেজাৰ অতিক্রম কৰি জীৱনমৰ কাঁইটাত্মা বন ভাঙি বতীৰ দিগন্ত বিচাৰি যায়—এনে ঠুটায় কাব্য সাহিত্যত যথেষ্ট আছে। বসন্তসেনাও ইয়াৰ ব্যতিক্রম নহয়।

পঞ্চম অঙ্কৰ এই সুদীৰ্ঘ বৰ্ষাবৰ্ণনাত শ্ৰব্য কাব্যৰ পৰি প্ৰতিভায়ে বেছিকৈ ক্ষুটি উঠিছে, এনে বৰ্ণনাত নাট্যশিল্পৰ গতিভঙ্গ হোৱা যেন লাগে তাৰ উপৰিও, বাৰিবাৰ সুসমঞ্জস ৰূপো ভালকৈ প্ৰকাশ পোৱা নাই। স্থান, কাল আৰু পাত্ৰৰ প্ৰতি লক্ষ্য নৰখাকৈ জোন, বেলি, বামধন, ৰাজহাঁহ, বগলী আদিক মাজে-মধ্যে উলিয়াই ছুদিনৰ ঘনঘোৰ অৱস্থা ক বেছি গঢ় কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে কিন্তু নাট্যকাব্য নিখুট অভিজ্ঞতা মাজে-মধ্যে ব্যাহত হোৱা যেন লাগে।

বসন্তসেনা চাকদন্তৰ ঘৰত আলহী হ'ল। এই মিলনৰ ইঙ্গিত নাটৰ নান্দী গ্লোকত আছে^২। নান্দী গ্লোকত থকা চুদিনৰ শ্ৰামাশুদ আৰু বিদ্যালতাৰ মিলনতেই চাকদন্ত—বসন্তসেনাৰ এই দিনটিব মিলন সন্তেত স্পষ্ট হৈ পৰিছে। আৰ্ঘ্য চাকদন্তৰ ঘৰত অভিসাৰিকা বসন্তসেনাৰ উলাহৰ উপস্থিতিক আনন্দৰ ওলগ জনালে চাকদন্তৰ ধৰ্মপত্নী খুতাই, পবন মিত্ৰ মৈত্ৰেয়ই, পৰিচাৰিকা ধৰনিকা আদি পৰিজনবৰ্গই। পিছদিনা ৰাতিপুৱা চাকদন্ত ওলাই যাবৰ সময়ত বৰ্দ্ধমানকক নিৰ্দেশ দিলে বসন্তসেনাক পুষ্পকবণ্ডক উজানলৈ লৈ যাবলৈ। বসন্তসেনা সাজি কাছি গাড়ীত উঠিবলৈ যাওঁতে শুনিলে যে বোহসেনে কান্দিছে। তাৰপিছত

বসন্তসেনাই জানিব পাৰিলে যে প্ৰতিবেশী এখনৰ সোণৰ সৰু খেলাৰ গাড়ী এখন দেখি বোহসেনেও তেনে গাড়ী এখন খোজাত বদনিকাই বোহসেনক এখন মাটিৰ খেলাৰ গাড়ীতে আনি দিছে। বোহসেনৰ বোহ সোণৰ গাড়ীয়ে উপশম কৰিবলৈ অসমৰ চাকদন্তৰ ঘনহী অৱস্থাটো বসন্তসেনাৰ অন্তৰপটত সৰুকণ আৰু সমুজ্জল হৈ উঠিল। কাৰণ কৰ্ত্তে বসন্তসেনাই কবলৈ ধৰিলে :

“ভগবন কৃতান্ত, পুঙ্খৰপত-পতিত-জল-বিন্দু-সদৃসে ক্ৰীড়াসি হং পুঙ্খ ভাগধৰ্মেয়ঃ।”

‘হে বিদ্যাত পুঙ্খ, পত্নম পাতব পানীৰ দৰেই মাতৃহৰ ভাণ্ডা আৰু তাকে লৈয়ে তুমি খেলা খেলিছা।’

বাৰ খুতাই বসন্তসেনাৰ কুমুম কোমল হিয়া বাৎসল্য চেনেহৰ স্পৰ্শ পাই পমি গ'ল আৰু নিজৰ অজ্ঞানভবনৰো মেলোকাই বোহসেনৰ মাটিৰ গাড়ীখন ওপচাই দি ক'লে 'বোহসেন তুমিও যেদিনলৈ এখন সোণৰ গাড়ী তৈয়াৰ কৰোৱা।' হিয়াৰ তলিত বৈ থকা প্ৰায়গৰ স্তূতিটোৱে এনেদৰে পাৰ ভাঙি বাৎসল্যভাৱতেই অভিব্যক্তি লাভ কৰিলে। এই মাটিৰ গাড়ী খনিয়েই (সুং-শকটিক Clay Cart) নাটখনিৰ জন্ম কমল।

চাকদন্তৰ নিৰ্দেশ অনুসারে বসন্তসেনাই বৰ্দ্ধমানকৰ গাড়ীত উঠি উজানলৈ যাবলৈ ওলাল। দুৰ্ভাগ্যক্রমে বৰ্দ্ধমানক সেইসময়েত গাড়ীৰ আৱণ কাপোৰ আনিবলৈ আঁতৰি গৈছিল। মিথন গাড়ী চাকদন্তৰ ঘৰৰ সমুহৰ ৰাজআলিত আছিল সেইখন শকাবৰ গাৰোৱাণ স্মাৰকৰ। বসন্তসেনাই সেই-খনকে তেওঁৰ কাৰণে ৰখা গাড়ী বুলি ভাবি তাতে

উঠি বহিল আৰু তেনেদৰেই শকাবৰ ওচৰ পালেগৈ। বসন্তসেনাৰ বতীৰ দিগবলয় ডাৱৰৰ ক'লা ৰেখাৰে আয়ত হ'ল। চৰিত্ৰহীন শকাবৰ বসন্তসেনাৰ প্ৰতি অশিষ্ট অভিপ্ৰায় প্ৰকাশ কৰিলে। শকাবৰ সকলো অম্বনয়, অম্বৰোধ আদিক উপেক্ষা কৰি বসন্তসেনাই যেতিয়া চাকদন্তৰ প্ৰতি অবিচলিত অম্ববাগ প্ৰকাশ কৰিলে, মদাঙ্ক শকাবৰে চাকদন্তক দৰিভ বুলি তীত্ৰ-ভাৱে উপহাস কৰিলে। বসন্তসেনাই উচ্ছসিত তুল্যে ছবিনীত তুচ্ছ শকাবৰ এই আশ্পঙ্কাৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিলে পদাধাৰে। আহত সৰ্পৰ দৰে শকাব গৰজি উঠিল, চকুৱে মুখে বিহজুই বিয়পি পৰিল। চেটক আৰু বিটক যথাক্ৰমে আদেশ দিলে বসন্তসেনাক বধ কৰিবলৈ। দুৰ্বৃত্ত প্ৰভুৰ নিষ্ঠুৰ আদেশ পালিবলৈ পৰামুখ হৈ চেট আৰু বিট অঁতৰি যোৱাৰ পিচতেই শকাবৰ হাতৰ দৃঢ় মুঠীয়ে বসন্তসেনাৰ চিকন গলটো চেপিবলৈ ধৰিলে আৰু ক্ষত্বক পিছতেই বসন্তসেনাৰ লাঠী তস্থলতা অসহায় ভাবে মাটিত বাগৰি পৰিল। শকাবৰে ভাবিলে বসন্তসেনা মৰিল, ল'বালবিটক বসন্তসেনাৰ দেহৰ ওপৰত শুকান পাত দ'মাই দি বসন্তসেনাৰ মৰণ সনাধি বনো কৰিলে আৰু বিচাৰলিয়ত গৈ গোচৰ দিলেগৈ—‘দৰিভ চাকদন্তই বসন্তসেনাক ধনৰ লোভতে বধ কৰিছে।’

এনেতে উচ্ছয়িনীৰ প্ৰজ্ঞাবিয়েৱে শৰ্মিলকৰ নেতৃত্বত সফলতা লাভ কৰিলে। আৰ্ঘ্যক কাৰা-গাবৰপৰা বন্ধনমুক্ত হ'ল। আৰ্ঘ্যকে পোন প্ৰথমে চাকদন্তৰ ঘৰৰ ফালে আহিছিল আশ্ৰয় বিচাৰি। কিন্তু নগৰ বন্ধকসকলে আৰ্ঘ্যকৰ দৰিবলৈ কৰা টিঞাবন্ধৰ শুনি নিকপায় হৈ ওপৰিলে মুখখন ঢাকি চাকদন্তৰ দুৱাৰ মুখেতে থিয় হৈ থকা

বৰ্দ্ধমানকৰ গাড়ীখনতে উঠিল; বৰ্দ্ধমানকে বসন্তসেনা গাড়ীত উঠা বুলি ভাবি পূৰ্বৰ নিৰ্দেশ অনুসারে পুষ্পকবণ্ডক উজানলৈ গাড়ী চলালে। বাটেতে চন্দনক আৰু বীৰক নামৰ দুজন নগৰ বন্ধক আছিল। নগৰ বন্ধক চন্দনকে বৰ্দ্ধমানকৰ গাড়ীত আৰ্ঘ্যক দেখিলে আৰু নিৰ্ভয়ে দি বীৰকৰ সন্দেহ আঁতৰাব কাৰণে তাৰ সৈতে তৰ্ক জ্বৰিলে। বীৰকৰ সন্দেহ হৈছিল যদিও তৰ্ক-বিতৰ্ক চলি থাকোঁতে আৰ্ঘ্যকৰ গাড়ী বহুদূৰ আগবাঢ়ি গ'ল আৰু তেনেকৈয়ে চাকদন্তৰ কাষ পালেগৈ। চাকদন্তই বৰ্দ্ধমানকৰ গাড়ীত বসন্তসেনাৰ সলনি আৰ্ঘ্যক অহা দেখি বিস্মিত হ'ল, মনে মনে প্ৰমাদ গণিলে আৰু দুৰ্বৃত্ত বজা পালকৰ ভয়তে সেইখন গাড়ীতেই আৰ্ঘ্যকক নিৰাপদ ঠাইলৈ পঠিয়াই দি নিজেও বসন্তসেনাৰ অহুসন্ধান কৰিবলৈ তাৰ পৰা আঁতৰি আহিল।

ইফালে বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। শকাব (সংস্থানক) বৰষা খুলশালী গুচৰীয়া। বিচাৰকসকল ছায় পৰায়ণ হলেও বাজ-অহুগ্ৰহৰ মুখাপেকী। গতিকে বিচাৰকসকল বা-বতাহ শকাবৰ অন্ধকুলেই প্ৰচণ্ড-বেগে প্ৰবাহিত হ'ল। চাকদন্ত স্মৃতিচিহ্নিত মহা-মহীকহ হলেও সেই বতাহৰ প্ৰচণ্ড আঘাত অৱলম্বন শূন্য হৈ ভাঙি ছিঙি উভালি পৰাৰ উপকম হ'ল। চাকদন্ত নবহত্যাৰ অভিযোগত অভিযুক্ত। চাকদন্তৰ প্ৰতি বসন্তসেনাৰ গাঢ় অম্ববাগ, চাকদন্তৰ ঘৰলৈ বসন্তসেনাৰ অহা-যোৱা, বসন্তসেনাৰ মাকৰ আৰু বাজ-বিষয়াৰ সাক্ষ্য, বীৰকে পুষ্পকবণ্ডক উজানত দেখি অহা স্মৃতিৰোতা গৰাকীৰ অৰ্দ্ধভুক্ত দেহটো,^৩ বিচাৰ কক্ষতে বিদ্যুৎকৰ কাষলতিৰ তলৰ পৰা ওলাই পৰা বসন্তসেনাৰ অলম্বাবৰ টোপোলাটো—সকলো-

২ পাত্ৰুৰো নীলকণ্ঠ কণ্ঠ ভাষাৰূপোপমঃ

৩ দৌৰীকুলতঃ যম বিচাৰেণৰ বাজতেঃ

(৩) এই তিব্ৰোতা গৰাকী আগনিশাৰ মুম্বোত গঢ় পৰি মৰিছিল।

বোম্বেই শকাব্দ অভ্যোগ প্রমাণিত করিলে।
ব্রাহ্মণ অথবা, গতিকে বিচারপত্রে চাকদত্তক
বিস্তৃত বিধান মতে নিকীসন দণ্ডের আদেশ দিলে
যদিও বিশেষ ক্ষমতা প্রয়োগ করি বজা পালকে
চাকদত্তক প্রাণদণ্ডেই দণ্ডনীয় করিলে। মরণধ
হুগাবদলিলে চাকদত্ত ধীর পদে আগবাটিল কিন্তু
আন্ববক্ষ্য কারণে এথাও চাকদত্তই নকলে।
চাকদত্তই ভাবিছিল যি সসাবত বসন্তসেনা নেধাকিব
সেই সসাবত চাকদত্তের জীয়াই থকাবো আরশ্রুক
নেধাকিব। সেই কারণেই মৃত্যুদণ্ড শিবত বৈয়ো
চাকদত্ত অটল সমুদ্রবদে নিসিকার। এনেদবেই
নাট্যকাবে চাকদত্তক আকৃত্তিম প্রণয়, আশু সংযমব
অটুত আদর্শ বর্ষ বিকাশ্য কাণে সজাইছে।

বজা পোছাক পবিত্রান করি, বজা কবরীর ফুলব
মালা পিন্ধি, বজা চন্দনেরে চর্চিত হৈ দক্ষিণ দিশব
বধ্যভূমিব ফালে আগবাটি যোরা চাকদত্তক দেখি
বোহসেন, বিদ্বক আক আবাল-বৃদ্ধ-বনিতা সকলো
নাগবিকে উচুপি উচুপি কান্দিলে। দাতক চাণ্ডাল
সকলেও আর্থা চাকদত্তক বধ করিবলৈ গৈ নিজব
কর্তব্যক গরিহাদি অসুতাপ করিলে আক অটুটব
দোহায় দি শ্বখ ধ্বব মূলাঙ্ঘন করিলে :

‘গগন তলে প্রতিবদন্তে চন্দ্রসূর্য্যাবপি বিপত্তি
লভেতে। কিং পুনর্জনা মরণভীককা মানবা বা।
লোক কোহপুথিতে পততি কোহপি পত্তিতোত-
পুত্তিতো’”

এনেদবেই চণ্ডালদ্বয়ে দুখে ক্ষোভে চাকদত্তক লৈ
বধ্যভূমিব ফালে আগবাটি যাবলৈ ধরিলে। বীতি
অসুসাবে ডিগবি ডিগবি চাণ্ডালসকলে কবা বধব
ঘোষণা স্বারবকেও শুনিলে। ত্রেতিয়ালৈ স্বারবক
(চেট) শকাব্দ প্রাসাদব এটি কক্ষত আরছ হৈ
আছিল। স্বারবকেই ‘বসন্তসেনাক গাড়ীত তুলি
শকাব্দ উজানলৈ লৈ গৈছিল। গতিকে স্বারবকেই

জানিছিল বসন্তসেনাব প্রকৃত হত্যাকাৰী কোন।
ভয়তে শকাব্দ ইমান পবলৈকে তাক এটা নিচ্চন
কোঠালীত আরছ কবি বাণিছিল। কিন্তু নিবপরাধী
চাকদত্তব বধব ঘোষণা শুনি স্বারবকে সহি থাকিব
নোরাবিলে আক আরছ কবি বখা কোঠালীত পবা
ওলাই আহি প্রভু শকাব্দ চক্ৰতিব কথা বিয়াই
বিজিয়াই ক’লে। কিন্তু স্বারবক গবোরাণ—শকাব্দ
‘ভূতা, নীচ জাতব মামুহ। গতিকে তাব কথাত
অকণো গুৰক দিয়া নহ’ল। চাণ্ডাল দুজনে আগব
দবেই দক্ষিণ দিশব বধ্য-ভূমিলৈ আগবাড়িবলৈ
ধরিলে।

আগতে কোরা হৈছে যে বসন্তসেনাই সংবাহকক
শ্বগ মুক্ত কবাৰ পিছত সি বৌদ্ধ ভিক্ষু সাজিছিল
আক ভিক্ষু সংবাহক পুণ্যকবওক উজানব
ওবেত এটি বৌদ্ধ বিহাসত বাস কবি আছিল।
সেই ভ্রমণক সংবাহকে উজানব সংবাবতত কাপোব
ধুই পাবত মেলি দিবলৈ ধবোতে শুকান পাতব
তলত কাবোবাব ক্ষীণ নিবাস শুনিবলৈ পালে, ওবে
চাপি অহাত পাতব তলব পবা ওলাই থকা নিবাভবণ
হাত দুখনিও দেখিবলৈ পালে। পাতবোব আঁতৰাই
চাৰ্তে নিশ্চেষ্ট হৈ পবি থকা বসন্তসেনাক দেখিলে।
ভ্রমণকৰ চেষ্টাত অলপ তন্তু হোৱাৰ পিচত বসন্ত-
সেনা তেওঁৰ সৈতে বৌদ্ধ বিহাৰলৈ গৈছিল কিন্তু
হাতে চাকদত্তৰ আসন্ন মৃত্যুব বাতৰি শুনি চুঠি
হেৰুৱাই জনাকীৰ্ণ বাজপথ অতিক্রম কৰি বধ্যভূমিত
উপস্থিত হ’লহি। জীৱিত বসন্তসেনাক দেখি শকাব্দ
মুখব বতাহ মুখেতে শুকাল আক পলাবলৈ ধবোতে
চাণ্ডালসকলে শকাবত ধৰি আনিলে। চাবিওফালব
পবা বোল উঠিল ‘পাণ্ডী শকাব্দ বধ কৰিব লাগে’।
এনেসময়েত শৰ্মিলকে বজা পালকব বধব বাতৰি
লৈ আহি বধ্যভূমিত উপস্থিত হ’ল। আৰ্থিক
বাজপাটত উঠিল। বিজয়ী বজা আৰ্থিকে চাকদত্তক

কুশাৱতীৰ বাজপদেবে সম্মানিত কৰিলে। চাকদত্তই
মহামানৱৰ ক্ষমাব চকুবে চাই তুচ্ছ শকাব্দ মুকলি
কৰি দিলে। মহাহতব নতুন বজা আৰ্থিকে
যোৱেনাছিলো যোথিতা বসন্তসেনাক ‘বধু’ পদেবে
অভিত্তি কৰি প্রাপ্য মৰ্যাদা দিলে। কুলবধু
বসন্তসেনায়ে হুৱেনোচিত লাভব লীলাময় ভঙ্গীবে
মৰব ওবধিখন অলপ টানি ললে। তেনেদবেই
চাকদত্তব বধ্যভূমি মিলনভূমিত পৰিণত হ’ল।
তেনেদবেই গণিকাক্কাই কুলবধুব গৌবৰ লাভ
কৰিলে আক এই মিলনভূমি প্রেম; কৰুণা;
চেনেহ,—সৰমেৰে প্লাৱিত হৈ পবিল। এনে মিলন
উভবৰ মহামুচুৰ্ত্ত চন্দনক নামব বক্ষা-পুঙ্খজনে এটি
জুসাবাদ দিলে আহি উপস্থিত হ’ল যে স্বামীব মৃত্যুব
আদেশ শুনি পতিপ্রাণা ধৃত্যই অমৃমৰণব কাবণে
সাজু হৈছে। এই বাতৰি শুনি আটাইবোবে
তৎক্ষণাত তালৈ গ’ল আক সতীসাম্বী ধৃত্যক
অমৃমৰণবপবা বক্ষা কৰিলে। পৰম প্ৰিয় পতিশুকক
ঘৃষ্ট পাই ধৃত্যব জীৱন বক্ষা পবিল। বজা
আৰ্থিকে ভিক্ষু সংবাহকক সৰ্ববিহাবব কৃপাপতি পদ
দিলে আক বক্ষা-পুঙ্খ চন্দনকক পুথিবীৰ দণ্ড-
পালকব পদত নিযুক্ত কৰিলে। ইয়াতেই মুক্তকটিক
নাটব মিলনান্ত সমাপ্তি।

মুক্তকটিক নাটব সমাজ আক বাজ্ঞানৈতিক পটভূমি
সম্প্ৰতি যি ব্যাপক অৰ্থত নাট শব্দটো ব্যৱহাৰ
কবা হয় সংস্কৃত নাট্য সাহিত্যত তাক কপক বোলা
হয়। ভাবতব নাট্যশাস্ত্ৰত থকা মহবিধ কপক
হ’ল : (১) নাটক (২) প্রকৰণ (৩) ভান
(৪) প্রহসন (৫) ভিম্ (৬) ব্যায়োগ (৭) সমবকাব
(৮) অঙ্ক (৯) ইহামুগ। (১০) বীথি। মুক্তকটিক এটি
মহবিধ কপকব প্রকৰণ। শ্ৰেণীত পবে। শুদ্ধ আক
সাকীৰ্ণ ভেদে প্রকৰণ দুবিধ। মুক্তকটিক মিলনান্তক

সংকীৰ্ণ কপক। প্রকৰণ-কপকব নায়ক হব লাগে
বিপ্ৰ, অমাত্য অথবা বণিক; নায়িকা হব লাগে
বেশ্যা, কুলজা অথবা উভয়ে। ইয়াব প্ৰটোটা হব
লাগে নাট্যকাবৰ নিজ কল্পনা প্ৰসূত মৰ্ত্তালোকব
লৌকিক-ঘটনা
‘ভবেৎ প্রকৰণে বৃত্তে লৌকিকং কৰি কল্পিতম্
শূদ্ৰাভোহঙ্কী নায়কঞ্চ বিপ্ৰোঃমাত্যোথবা বণিকঃ।
সাপায় ধৰ্ম্য কাৰ্ম্যপৰ্বো ধীৰ প্ৰশান্তকঃ
নায়িকা কুলজা ক্ৰাপি বেশ্যা ক্ৰাপি ষ্ণবে কৰ্ত্তিৎ’

—সাহিত্য দৰ্শণ—

পৌৰাণিক ঘটনা ইয়াত থাকিব নালাগে।
প্রকৰণব ধীৰ, প্ৰশান্ত ব্ৰাহ্মণ, অমাত্য বা বণিক
নায়কে জীৱনব বিবিধ বিধিনিব দেওনা অতিক্রম
কৰি ধৰ্ম্য-অৰ্থ আক কাম সাধনাব পথত ক্ৰমে
আগবাটি যায়। শূদ্ৰাব ইয়াব মুখ্য বস আক অশাস্ত্ৰ
বস ইয়াত পৌৰণব বা মহায়ক বস হিচাবে
থাকিব লাগে।

মুক্তকটিকত সংকীৰ্ণ প্রকৰণব লক্ষণ স্পষ্ট;
কিয়নো ইয়াব নায়িকা বসন্তসেনা আক ধৃত্য
যথাক্ৰমে বেশ্যা আক কুলজা। নায়ক চাকদত্ত
ব্ৰাহ্মণ বণিক। মুক্তকটিকব অঙ্গীৰস চাকদত্ত আক
বসন্তসেনাব প্রণয় (শূদ্ৰাব), অঙ্গবস বা পৌৰণব
বিদ্বকব আক শকাব্দৰ সলাপত স্তম্ভিতোৱা হাত্তবস,
শকাব্দৰ হাতত বসন্তসেনা নিস্পেখিত হোৱা
সময়ৰ ভয়ানক আক বীভৎস বস আক
কপকৰ শেখৰফালে প্ৰবাহিত হোৱা কৰুণ বস
আদি।

নাট্যকাৰ

মুক্তকটিকব নাট্যকাব শূদ্ৰকব কাল, জাত, কুল,
গোষ্ঠী, গোত্ৰ আক পৰ্দ্ধাৰ সম্বন্ধে যথেষ্ট মতানৈক্য
আছে। নাট খনত আছে :

শিরভক্ত শূদ্রক খোজে-কাটলে আছিল গজ গতিব, এওঁৰ চকু আছিল চকোৱা পখীৰ চকুৰ দৰে, মুখ আছিল পূৰ্ণ চম্ৰমা সদৃশ, শৰীৰ আছিল সুদৃঢ়, সুন্দৰ। এনে দ্বিজশ্ৰেষ্ঠ শূদ্রক আছিল বিপুল সামাৰ্য্যৰ অধিকাৰী। এই বজাই অয়েদ, সামবেদ, পণিতশাস্ত্ৰ, আৰু সীত নৃত্যাদি যুকুমাৰ কলাত অভিজ্ঞতা লাভ কৰিছিল। বজা শূদ্রক আছিল সমবাহিলাৰী, গজযুদ্ধ প্ৰিয়, বেদৰাজ তপোধন, আৰু অৰ্থমেধ যজ্ঞ কৰোতা। পুত্ৰেকক বাজপদত অভিবক্ত কবি অৰ্থমেধ যজ্ঞ সমাপনৰ পিচত এশ দশ বছৰত এওঁ জয় প্ৰবেশ কৰে।

“দ্বিবদেহ গতিশ্চকোবনেত্ৰ পৰিপূৰ্ণেন্দুমুখঃ
সুবিগ্ৰহশ্চ, দ্বিজযুখ্যাতমঃ কবিৰ্ধৰুভঃ প্ৰথিতঃ শূদ্রক
ইত্যাগাধৰমঃ ॥

অয়েদঃ সামবেদঃ গণিতমথ কলা

বৈশিকীঃ হস্তি শিক্ষা,

জায়াসৰ্পপ্ৰাসাদাৎ ব্যাপগত তিমিৰে

চক্ষুযৌ চোপলভ্য,

বাজানাঃ বীক্ষা পুত্ৰঃ পৰম সমুদয়েনা-

ৰথেদেব চেষ্টা ॥

লকা চানুঃ শতাব্দঃ দশদিনসহিতঃ

শূদ্রকোঃগিঃপ্ৰথিতঃ ॥”

কিন্তু আচৰিত কথা যে এনে বহুযুখী প্ৰতিভাশালী বজা শূদ্রক পুৰাণপৰবা আৰম্ভ কৰি কথাসৰিৎসাগৰলৈ কোনেও গ্ৰহ প্ৰণেতা বুলি উল্লেখ কৰা নাই। শূদ্রক সৰ্বদে অস্ত্ৰাজ্ঞ গ্ৰন্থত যিখিনি কথা আছে সেইখিনি এনে ধৰণৰ :

(১) শূদ্রক শোভাবতীৰ বজা আছিল।

(কথা সৰ্বিৎ সাগৰ)।

(২) শূদ্রক শোভাবতীৰ বা বজমানব বজা আছিল। (বেতাল পদ বিংশতি)।

(৩) শূদ্রক বিদিশাৰ বজা আছিল (কানধৰী)।

(৪) শূদ্রক বিক্রমাদিত্যৰ আগৰ বজা (বাজভবজিনী)।

(৫) বজা শূদ্রক আছিল অন্ধ ভূতা বংশৰ প্ৰতিষ্ঠাতা (ঋদ পুৰাণ)।

(৬) আতীৰ বাজ শিৱদত্তই শূদ্রক, (জেনকনো)।

(৭) শূদ্রক চতুৰ্থ ঐষ্টীক্ষৰ আগৰ নহয় (জেকোৱা)।

(৮) শূদ্রক ষষ্ঠ শতিকাৰ দণ্ডৰ সৈতে অস্তিত্ব (পিঞ্চেল)।

(৯) ষষ্ঠ শতাব্দীয়েই শূদ্রকৰ কাল (মেকডোনেল্ড)।

(১০) বামিল আৰু সৌমিল্যই শূদ্রক সৰ্বদে যি বচনা কৰিছে তাৰ দ্বাৰা স্পষ্ট হয় যে শূদ্রক কালিদাসৰ আগৰ; কিয়নো কালিদাসে সৌমিল বা সৌমিলকৰ কথা শুদ্ধাৰে ‘মালবিকাগ্নিমিত্ৰ’ নাটত সোঁৱৰণ কৰিছে।

(১১) শূদ্রক কালিদাসৰ পিচৰ নাট্যকাৰ (লেভি)।

(২) মুছকটিকৰ সমাজখনৰ ফালে চালে সমাজত চলিত গণিকা বৃত্তি, বিলাস-বাসন, আমোদ-শ্ৰোমোদ, আদিয়ে শূদ্রকক কামসুত্ৰৰ যুগৰ বৈশিকী কলাবিজ্ঞাত অভিজ্ঞ নাট্যকাৰ হিচাবে দেখুৱায়। তেতিয়া হলে শূদ্রকৰ কাল খৃষ্টপূৰ্বৰ প্ৰথম, দ্বিতীয় বা তৃতীয় প্ৰথম শতিকালৈ তৈলিব পাৰে।

মুছকটিক নাটৰ প্ৰস্তাৱনাত নাট প্ৰণেতা শূদ্রকে সৰ্বদে যিখিনি কথা কোৱা হৈছে সেইখিনি শূদ্রকৰ নিজৰ উক্তি যেন নালাগে, পিছত আনে কোৱা কথা যেন হে লাগে :

“লকা চানুঃ শতাব্দঃ দশদিন সহিতঃ

শূদ্রকোঃগিঃপ্ৰথিতঃ ॥”

গতিক প্ৰস্তাৱনাৰ উক্তিৰে শূদ্রক সৰ্বদে কোনো ঐতিহাসিক সত্যত উপনীত হব নোৱাৰি। পাশ্চাত্যৰ সমালোচক পিঞ্চেল কব খোজে যে মুছকটিক নাট আধুনিক যুগৰ। ষষ্ঠ শতিকাত ইয়াৰ বচনা, আৰু ষষ্ঠ শতিকাৰ কবি দণ্ডীয়েই শূদ্রক। এই উক্তি আৰু ইয়াৰ যুক্তি অমূলক। ভাসব ‘চাকদত্ত’ নাটত থকা ‘বৰ্ধতীৰ তনোহৰ্গামি’ শাৰীটো শূদ্রকেও ব্যৱহাৰ কৰিছে আৰু দণ্ডীয়েও ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই উক্তি উভয়তে থকা কাৰণে উভয়কে একে বুলি কব নোৱাৰি, উভয়কে ভাসব পিছৰ বুলিহে কব পাৰি। ইয়াৰ উপৰিও দণ্ডীৰ ‘অবতীৰ্ম্মন্দবী’ কথা’ নাটত শূদ্রক বজাব বিবৰণ আছে। গতিকে শূদ্রক দণ্ডীৰ সৈতে একে নহয় আৰু দণ্ডী আগৰ মানুহ। ভাসব ‘নাট্য-চক্ৰ’ৰ ভিতৰত থকা ‘চাকদত্ত’ চাৰি অঙ্কীয়া অসম্পূৰ্ণ নাট খনিব সৈতে শূদ্রকৰ মুছকটিকৰো মিল আছে, কিন্তু বাকী ছয় অঙ্ক শূদ্রকৰ নিজা সৃষ্টি। মুছকটিকত ভবতৰ নাট্য শাস্ত্ৰৰ নিয়মবোৰ যথাযথৰূপে পালন কৰা নাই, নাটকত নাট্যকাৰৰ বৈশিকী বিভাজন নিপুণতাৰ পৰিচয় ফুটি ওলাইছে; সৌমিল আৰু বামিল্যৰ গাখাত শূদ্রকৰ কথাৰ উল্লেখ আছে, কালিদাসেও সৌমিল্যৰ কথা উল্লেখ কৰিছে ইত্যাদি প্ৰমাণে শূদ্রকৰ কাল কালিদাসৰ আগৰ কোনো এটি যুগত বুলি নিৰ্ণয় কৰে। চাকদত্তৰ বচক ভাসকেই মুছকটিকৰো বচক বুলি কব নোৱাৰি, কিয়নো তেতিয়া হলে শূদ্রক নামৰ বজাই মুছকটিক বচনা কৰিছে বুলি প্ৰস্তাৱনাত যিখিনি কথা কোৱা আছে তাৰ সঙ্গতি ক’ত? তাৰ উপৰিও ভাস এজন বজা আছিল বুলিও কতো উল্লেখ নাই।

মুছকটিকৰ সমাজ আৰু বাজনৈতিক পটভূমি

নাটখনত চাকদত্ত বসন্তসেনাৰ অমুৰবক্তি প্ৰধান-প্ৰট, শব্দিলক-মদনিকা আৰু উজ্জয়িনীৰ প্ৰজা বিগ্ৰহ গৌণ প্ৰট। বাজনৈতিক বিগ্ৰহে সতেজন প্ৰজাসকলৰ পৰিচয় দিছে; বিচাৰ কক্ষই, নগৰ বক্ষাৰ চিত্ৰই শাসন প্ৰণালীৰ নিৰ্দেশ দিছে। নাট্যকাৰে সেইদিনাৰ সামাজিক পটভূমিত থিয় কৰাই চৰিত্ৰবোৰ অঙ্কন কৰিছে। সমাজৰ অমু-মোদন আৰু বাজসম্মতি লাভ কৰি পৰিজনবৰ্গৰ জ্ঞেতৃছাৰে নিষ্ঠাবান ব্ৰাহ্মণ যুৱক চাকদত্তই গুণযুতা গণিকা কথাক ব্ৰাহ্মণ কুলধৰ্ম্মৰ মৰ্যাদা দিলে। বাবৰণিতাৰ জীৱনী বসন্তসেনাৰ প্ৰতি ব্ৰাহ্মণ চাকদত্তৰ প্ৰণয়, দাসী মদনিকাৰ প্ৰতি ব্ৰাহ্মণ শব্দিলকৰ অমুৰাগ, গণিকাৰ প্ৰতি বাজপুৰুষ-বাসন আদিয়ে এখন বিলাসী সমাজৰ উজ্জ্বল অৱস্থাৰ চিনাকি দিছে। অৰ্থাৎ গতি-বিধি, মান-মৰ্যাদা, খন দৌলত, আঠমহলা প্ৰাসাদ আদিয়ে তেনে অৱস্থাকে বেছি স্পষ্ট কৰিছে। এই সৰ্বদে উইল্ফ্ৰেমও কৈছে—

“The chief value of the Mrichhataka, apart from its interest as a drama, lies in the graphic-picture it presents of a very interesting phase of every day life in ancient India. The elaborate description of the heroine’s palace in the fourth act gives us glimpe of what was considered luxury in those days. The name ‘Clay-Cart is taken from an episode in the sixth act, which leads to the heroine’s jewels in the ‘terra cotta’ cart of the hero’s little son and to their use as circumstantial evidence in trial.”

ব্রাহ্মণ সকলৰ স্থান সমাজৰ উচ্চতম সোপানত আছিল। ব্রাহ্মণ অবস্থা আছিল। তেতিয়াৰ সমাজত বজাই আছিল দেশৰ সৰ্ব্বেসৰ্বী আৰু বজাই ইচ্ছা কৰিলে বিচাৰকৰ আদেশ উলঙ্ঘ্য কৰি ব্রাহ্মণকে যত্নৰ আদেশ বিহিৰ পাৰিছিল। জাতিভেদ তেতিয়াৰ দিনত স্বীকৃত হৈছিল যদিও অসমৰ বিবাহত সামাজিক অহুমোদন আছিল। সেইকাৰণেই চাকদত্ত আৰু শকিলক চুই ব্রাহ্মণ যুৱক নীচ কুলৰ জীৱনী বসন্তুসেনা আৰু মদনিকাক পত্নী হিচাবে গ্ৰহণ কৰিছিল। ব্রাহ্মণ সকলে বিজ্ঞা আৰ্জন আৰু শাস্ত্ৰ চৰ্চ্চা কৰিছিল আৰু বিবিধ বাহসায়ো কবিৰ পাৰিছিল। সমাজত দাস-ব্ৰাহ্মণ চলিত আছিল। ববমুখীয়া সকলৰ মাজত বিলাস-বাসন, মত্তপান, জুৱাখেলা, বেঞ্জালয় গমন আদি অবাধে চলিছিল। বাজকাৰ্য্য পৰিচালনাৰ বাবে বিচাৰক, শাস্ত্ৰবিদ্যক, পৰামৰ্শদাতা, দাতক আদি

নিযুক্ত কৰিছিল। সমাজত বৈদ্য ধৰ্মৰ প্ৰতি বিশেষ শ্ৰদ্ধা আছিল। শূদ্ৰকৰ মূচ্ছকটিক নাটৰ প্ৰাচীন সমাজৰ বৈচিত্ৰ্য এনেদৰে চিত্ৰিত হৈছে। এনেখন সমাজতেই নাগৰিক আছিল শকাব্দ বাছ-শ্যাবক। সংস্কৃত নাট্য সাহিত্যত এইটো চৰিত্ৰ শূদ্ৰকৰ অতুতপূৰ্ণ সৃষ্টি। একেটি চৰিত্ৰতে উজাৰি দেখা দিছে মুৰ্খালি, শঠতা, নিষ্ঠুৰতা, বাকপটুতা, লম্পট চৰিত্ৰ, মিথ্যাচাৰণ আদি। কথা কোৱাৰ অস্বাভাৱিক ধৰণ আৰু অসংলগ্ন পৌৰাণিক উক্তিবোৰে চৰিত্ৰটোৰ আন এটি ফালো মুকলি কৰিছে। পৌৰাণিক সামসিহালি উক্তিবোৰে সমাজৰ এইটো কথাও প্ৰমাণিত কৰে যে সেই সময়ত বামাচল, মহাভাৰত আৰু বিবিধ পুৰাণ, আখ্যান উপখ্যান বোৰ সমাজত চলতি আছিল। শকাব্দ উক্তিবোৰেই নাটখনৰ আগভাগত হাজৰবস সৃষ্টি কৰিছে।

ভাৰ্ঠলিৰ ৰং-বহইচ

শ্ৰীভ্ৰতপতি মহন্ত

বগালী বিহু উৎসাহপন কৰাৰ লগে লগেই আমি ভাৰ্ঠলি উৎসৱৰ ৰং-বহইচতো মতলীয়া হৈ পৰো। এই ভাৰ্ঠলি উৎসৱ বিশেষকৈ কামৰূপ জিলাতে ব্যাপকভাৱে প্ৰচলিত। এই উৎসৱক “বাসন্তী উৎসৱ” বুলি কলেও বঢ়াই কোৱা নহয়। কিয়নো বসন্তৰ বামাৰলীৰ বোকেচাত্য উষ্ণি ফুলবোৰে হাঁহে, গজ্ঞে নতুন চুবীয়া পিন্ধে। কুলি-কেতেকীয়ে বঙালী বিহুৰ আগ জাননী দিয়ে। মাহুহ গৰু সৱেও নৱ বছৰ নৱ বিজ্ঞান খনি “বিজয়ৰ বন্ধু”—বুলি

পৰিধান কৰে। বিহু উৎসৱত সৱেও আপোন পাৰহা। প্ৰায় বহাগমাহ জুৰিয়ে উজনী অসমৰ ডেকা গাভৰুৰ নাচ গান। নামনি অসমৰ আৰাল-বুজ বনিতা সবাবো প্ৰাণত লগে লগে ভাৰ্ঠলিবো ৰং-বহইচ, এয়ে আমাৰ অসমীয়াৰ বহাগী মেলা।

ভাৰ্ঠলিৰ ৰং-বহইচ বহাগ মাহৰ প্ৰথম সপ্তাহৰ পৰাই আৰম্ভ হয়। এই উৎসৱৰ চমু বিহবনী বাইজলৈ আগবঢ়োৱা হয়। দুখন বা তিনিখন গাৱঁৰ মাহুহ লগহৈ এই উৎসৱৰ আয়োজন কৰে।

প্ৰথমে এখন গাৱঁৰ মাহুহে লগহৈ কাবোবাৰ বাৰীৰ বাই গছৰ চোপৰ পৰা আটাইতকৈ ওখ বাই এটি কাটি আনি গুৰিৰ পৰা আগলৈকে চালা বাকলি পেলাই, চুচি মাজি, ডাঙৰ পুখৰী বা বিল, ৰালত ধুই পখালী লৈ গোটেই বাঁহডালত ৰং-বেবন্ধৰ নানা কাপোৰ মেৰিয়াই লয়, আৰু শুৱনি কৰাৰ উদ্দেশ্যে পছৰ চোৱাবোৰ তাৰ মাজে মাজে বান্ধি দিয়ে। এনেকৈ বাঁহডাল সজাই পৰাই লৈ ব্ৰহ্মণ সকলৰ দ্বাৰা বিবিধ মন্ত্ৰ আদি উচ্চাৰণ কৰি সেই গাৱঁৰ কোনো এক মধ্যস্থ স্থানত বা বহল মুকলি পথাৰত কোনো এজোপা গছক আশ্ৰয় কৰি লৈ ঢোল, খোল, তাল, শম্ব বৰকাট, ঘণ্টা আদি বিবিধ বাজ্ঞ ধ্বনি কৰি দবা স্বৰূপে আদৰি নি সেই গছজোপাত আৰি দিয়ে।

ঠিক সেই স্বৰূপে অল্প এখন গাৱঁৰ পৰাও এদল লোকে—আন এটি বাঁহ সজাই পৰাই আনি কছা স্বৰূপে দৰাকপী বাহডালিৰ গাতে লগাই আৰি দিয়ে। ইয়াত বাঁহবেও অল্প গাৱঁৰ পৰা তেনে ধৰণে অহা বাঁহবোৰ একে ঠাইতে আৰি দিয়ে। এই বাঁহবোৰৰ প্ৰথমটোক দবা আৰু বাকীবোৰক কছা আখ্যা দিয়া হয়। ইয়াক “পাউবা বাঁহো” বোলে। এই পাউবা বাঁহৰ মিলনৰ তােৰণ হিচাবে এটি চৌচলীয়া কলগছৰ বগুৱাৰ দৰ সজাও হয়। এই পাউবাৰ গুৰিতে চুপবীয়াৰ পৰা গধূলিলৈকে এখনি বিবাহটো মেলা হয়। এই মেলাত হাট বজাৰ-সৰাহ আদিৰ দৰে বিবিধ ধৰণৰ বস্তু বেচা-কিনা কৰে। কিছুমান ঠাইত ডেকা মইনাইতে বিভিন্ন খেলা-মুলা নাচ-গান কুষ্টি সভা পাতি নানা আমোদ প্ৰমোদ কৰে। গধূলি পাউবাৰ লগতে উক্ত তােৰণ ভাৰি নিয়া হয়।

আৱশ্যে এনে ধৰণৰ উৎসৱক “বাঁহবিয়া” বা “বাঁহ-পূজা” বুলি কলেও বোধ হয় ভুল কোৱা নহব।

এই উৎসৱৰ জন্ম ব্ৰহ্মান্ত্ৰ স্বৰূপে কোনো লিখিত বিহবনী পোৱা নাযায়। কেৱল মাহুহৰ মুখে মুখে প্ৰচলিত কিছুমান উক্ত ৰহণৰ নীতি নিয়মৰ কথাহে শুনিবলৈ পোৱা যায়।

এই উৎসৱ এদিনীয়াকৈ মাত্ৰ। প্ৰাচীন কাম-কৰণৰ বজাসকল বিশেষকৈ আৰিমন্ত বজাই ইয়াৰ পুষ্ঠপোষক বুলি জন প্ৰবাদ আছে। হেঠেই পোনে প্ৰাথম মলবাৰী দক্ষিণ অঞ্চলৰ আৰিভূক্তি গাৱঁত এই উৎসৱৰ প্ৰস্তাৱনা চলাইছিল বুলি কথিত আছে। ইয়াৰ পাছৰ পৰা এই অঞ্চলৰ প্ৰায় সকলো বিলাক গাৱঁতে ভাৰ্ঠলিৰূপে “বাঁহ পূজা” বা বসন্ত উৎসৱ আৰ্জি পৰ্যায় চলি আহিছে। এই উৎসৱ বহাগৰ সজ্ঞাৰ্থিৰ পৰা কোনো এক নিৰ্দিষ্ট ঠাই সমুহত একে লেঠাবিয়ে বহাগ আৰু জেঠ-মাহৰ সজ্ঞাৰ্থিলৈকে চলি থাকে। উক্ত নিৰ্দিষ্ট দিন সমুহৰ ভিতৰত কোনো এক বিশেষ কাৰণতো এই উৎসৱ বন্ধ হোৱা দেখা নেযায়।

এনেকৈয়ে আজি সুৰি শতিকাৰ যুগতো এই উৎসৱ—জনশ্ৰিয়তাৰ অকনো ম্লান হোৱা নাট, বৰা এই উৎসৱ পূৰ্ণ পায়োভবে চলি আৰ্জিৰ ডেকা-গাভৰু, বুঢ়া-বুঢ়ী অৰুণমানিহঁত সকলোৰে প্ৰাণত ৰং-বহইচৰ সিবৰণ জগাই তোলা পৰিলাক্ষিত হৈছে। বজবে বজবে ইয়াৰ প্ৰসাৰতা বৃদ্ধিহৈ হৈ গৈছে। এয়ে আমাৰ বহাগী মেলা। এয়ে আমাৰ ভাৰ্ঠলিৰ ৰং-বহইচ। লগতে এই অঞ্চলত প্ৰচলিত কিছুমান—সংগৃহীত ভাৰ্ঠলিৰ তাৰিখ সৰু তালিকা দিয়া হল—

স্থান নিৰ্দিষ্ট তাৰিখ আচল তাৰিখ।

১। জয়পাল থান (কমাৰকুছি) ৪ বহাগ ৩ বহাগ।		
২। কুলহাটী	৫	৪
৩। কাৰাগাও বামদিয়া	৭	৬
৪। বালি লেচা	৮	৭

স্থান	নিকট তাৰিখ	আচল তাৰিখ	স্থান	নিকট তাৰিখ	আচল তাৰিখ
৫। চান্দ কুছি	৯	৮	১২। নলী ও অৰবা	১৬	১৫
৬। আৰি কুছি	১০	৯	১৩। অময়াপুৰ	১৭	১৬
৭। বৰকুৰিহা ও চৰিয়া	১১	১০	১৪। গজাপুখৰীপাৰ	১৮	১৭
৮। খাজকাৰা ও দামানঘাট	১২	১১	১৫। পকোৱা	২০	১৯
৯। মৌৰা	১৩	১২	১৬। বেলেগৰ	২১	২০
১০। পুৰাণ-বাড়ী (বাহজানি)	১৪	১৩	১৭। মগা	২৩	২২
১১। কুহু শঙ্কৰা	১৫	১৪	১৮। দালচি (অময়াপুৰ)	৩১	৩১

মেঘনাদবধ কাব্যৰ প্ৰভাৱ

শ্ৰীযুক্তস্বৰ্ণনাথ গোস্বামী এম.এ. বি.টি

বৰ্তমান যুগৰ আগভাগত অসমীয়া সাহিত্যৰ ওপৰত পশ্চিমীয়া প্ৰভাৱ পৰিবলৈ ধৰে। এই প্ৰভাৱ পোনপটীয়াকৈ ইংৰাজী সাহিত্যৰ যোগেদি আৰু আওপনকৈ বঙলা সাহিত্যৰ যোগেদি পৰিবলৈ ধৰে। দ্বিতীয়বিধ প্ৰভাৱত ফলত অসমীয়া সাহিত্যত অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দৰ কাব্য জন্ম হয়। অৱশ্যে এই ছন্দৰ জন্ম ইউৰোপত আৰু প্ৰথমতে বঙ্গৰ যুগ-প্ৰৱৰ্তক কবি মাইকেল মধুসূদন দত্তই (জন্ম ১৮২৪ খৃঃ—মৃত্যু ১৮৭৩ খৃঃ) তিলোত্তমা সম্ভৱ কাব্য (১৮৫৯-৬০ খৃঃ) বচনা কৰি বঙলা ভাষাত চিৰাবলম্বিত মিত্ৰাক্ষৰ ছন্দ পৰিবৰ্তিত কৰি অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দ প্ৰৱৰ্তন কৰে।

মাইকেল মধুসূদন দত্তৰ দ্বিতীয় অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দৰ পুথি “মেঘনাদবধ কাব্য” ১৮৬১ চনত প্ৰকাশ হয়। গ্ৰীক, লেটিন, সংস্কৃত আদি প্ৰাচীন শ্ৰেষ্ঠ ভাষাসমূহৰ মহাকাব্য সমূহো অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত ৰচিত। হোমাৰৰ ইলিয়াড আৰু ভাৰ্জিলৰ ইনীদ

ছন্দৰ অক্ষৰণত সম্প্ৰদায় শক্তিকৰ মাৰ্জভাগত ইংৰাজ কবি মিণ্টনে তেওঁৰ শ্ৰেষ্ঠ কাব্য (পেবেডাইজ লষ্ট) বচনাৰ সময়ত ইংৰাজী ভাষাত এই ছন্দৰ প্ৰৱৰ্তন কৰে। ইয়াৰ প্ৰায় দুই শতাব্দীৰ পাচত মাইকেল মধুসূদনৰ দ্বাৰা বঙ্গদেশত এই ছন্দ প্ৰৱৰ্তিত হয়। এই ছন্দ প্ৰৱৰ্তন কৰোতে ইংলণ্ডৰ দৰে ভাবভাৱতো কবি বহুত সমালোচনাৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হয়। পয়াৰৰ দৰে চৈধ্য আখৰত ইয়াৰ প্ৰতি চৰণ গঠিত হয়, কিন্তু ইয়াৰ বিধান চিন বা যতি বিহীন অৰ্থ আৰু স্বাসপাতনৰ নিয়মাধীন। পঢ়োতে খাস ত্যাগ আৰু অৰ্থ-সঙ্গতি অনুসাৰে যতি চিহ্ন দিয়াৰ নিয়ম দেখা যায়।

“সমুখ সমৰে পড়ি, বীৰ চূড়ামণি
বীৰবাহু, চলি যাবে গেলা যম পূৰে
অকাল, কহ, হে দেবি অমৃতভাষিনি।
কোন বীৰবৰে যবি সেনাপতি-পদে,
পাঠাইলা বণে পুনঃ বন্ধু কুলনিধি
বাধবাৰি ? কি “ ০ ”

এই উদ্ধৃতিৰ প্ৰথম আৰু পঞ্চম চৰণত যতি চিন নাই আৰু ষষ্ঠ চৰণৰ প্ৰথম চাৰি আখৰৰ পাচত অৰ্থগত ভাব পৰিসমাপ্তিৰ লগে লগে পূৰ্ণ বিধান যতি পৰিছে। কতিয়াবা পঞ্চম চৰণৰ অষ্টম আখৰৰ পাচত সহজভাবে খাস পৰে; কিন্তু অষ্টম আখৰ গুৰু (দীৰ্ঘ) হলে শ্ৰুতি মধুৰ হয়। এই কাব্যৰ বচনা সৰ্বকৈ কবিয়ে প্ৰত্যুচা আদৰ্শকৈ গ্ৰহণ কৰিছে। দেশ-বিদেশৰ “কবি-চিত্ত-ফুল-বন-মধু” আহৰণ কৰি তেওঁ অপূৰ্ণ মৌ-চাক বচনা কৰিছে। বৰ্ণনাৰ মাধুৰ্য্য, গভীৰ ভাব, চৰিত্ৰ চিত্ৰণ, বিভিন্ন বস আৰু অলঙ্কাৰৰ অভাবনীয় সংমিশ্ৰণ আদিয়ে কাব্যখন বৈচিত্ৰময় কৰি তুলিছে।

অসমীয়া সাহিত্যত মেঘনাদবধ কাব্যৰ প্ৰভাৱ জয়জয়তে ৩৮মাকান্ত চৌধুৰীৰ (১৮৪৬-১৮৮৯ খৃঃ) **অভিমত্ৰ্য্যবধ** কাব্যৰ (১৭২৭ শক) ওপৰত পৰে। কাব্যৰ ভূমিকাত ৩ চৌধুৰীয়ে লেখিছে। “আজি কালি আমাৰ মাতৃভাষা যেনেকুয়া দশাত আছে তাৰ পৰা কোনো ভাল পুথি বচিবৰ আশা কৰা কেবল পৰ্বৰত কাক কবি বিচৰা মাথোন। গজ জোপাৰ ঠাল শকত আৰু সাৰ ফুটাৰ আগায় আমি তাৰ সমস্তটি পাইব; মিছা ভৱসাৰ নিচেইকৈ বঞ্চিত হ'ম।” এই কাব্যখনৰ কেৱল প্ৰথম খণ্ড (তিনি সৰ্গ) পোৱাৰ কাৰণে আমাৰ আলোচনাও তিনি সৰ্গতে আৱদ্ধ থাকিব। এই কাব্য আৰু বঙলা কাব্যখনৰ (মেঘনাদবধ কাব্য) নামকৰণত সাদৃশ্য আছে; আৰু দুয়োখনত ভুজন বীৰৰ বীৰত্বপূৰ্ণ কাহিনীয়েই মূল কথা। অসম্পূৰ্ণ কাৰণে অভিমত্ৰ্য্যবধ কাব্যখনৰ সৰ্গ-বিভাগৰ কথা আলোচনা কৰিব পৰা নহল। মেঘনাদবধ কাব্যৰ প্ৰতি সৰ্গৰ সাময়িক কাৰণ (যেনে, ‘ইতি ক্ৰীমেঘনাদবধ কাব্যে অভিব্যেকো নাম প্ৰথমঃ সৰ্গঃ, ‘ইতি ক্ৰীমেঘনাদবধ কাব্যে অল্পলাভো নাম দ্বিতীয়ঃ সৰ্গঃ’ ইত্যাদি) দৰে এই

কাব্যতো তেনে কথা (যেনে, ‘অভিশাপ সৰ্গ সমাপ্তঃ’, ‘বলহাবী সৰ্গ সমাপ্ত’) আছে। অভিমত্ৰ্য্যবধ কাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গৰ চুৰ্য্যোধানৰ শোকাকুল অৱস্থা বাৰম্বাৰ শোকাকুল অৱস্থাৰ সৈতে আৰু ভীষ্মৰ মাকৰ অৱস্থা চিত্ৰাঙ্গদাৰ অৱস্থাৰ সৈতে বিজাৰ পাৰি। যেনে,—

(১) “কি ভৈলেক মোৰ আজি চলে লাহে যীৰে

যি ঠাইত দীৰ্ঘজৈষ্ঠ ৰাজ্য স্মৃতবলী

পৰিহৰি বহুশয্যা, বহু আৰুণ”

(অঃ বঃ কাব্য)

“যে শয্যায়ে আজি তুমি শুয়েছ, কুমাৰ

প্ৰিয়তম, বীৰ কুলসাদে এ শয়নে”

(মেঃ বঃ কাব্য)

মেঘনাদবধ কাব্যৰ দৰে এই কাব্যতো বঙলা

আবিৰ্ভাবৰ বৰ্ণনা আছে। শিৱ পাৰ্ব্বতীৰ অৱতাৰণাতো সাদৃশ্য আছে। মেঘনাদবধ কাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গত মেঘনাদক সেনাপতি বৰণ কৰা হয়। কিন্তু অভিমত্ৰ্য্যবধ কাব্যৰ দ্বিতীয় সৰ্গতেহে স্ৰোণক সেনাপতি বৰণ কৰা হয়। এই সৰ্গত ৰাজলক্ষ্মীৰ শোকাকুল অৱস্থাৰ বৰ্ণনা কৰিব নিজা উদ্ভাৱন। বৰ্ণনাও প্ৰাঞ্জল যেনে—

“বিধূৰ বদনে হেৰে হৰিণ নয়ন

ভাৰিছে লোতক ধাৰে এছাৰিছে মুখ,

...

শোভিছে অধিক

মহাদেহ নীণ আতি সিংহ শূককালী।

ক্লশ আজি শোকে আতি নিতহ যুগল,

বহুৰ নিচিনা উক, কবীকৰ জিনি

শোভা পায় বিতোপন, মনৰ দুখেত

নোয়াৰি লড়িবে আজি মচলয় পদ।

সোণাৰ প্ৰতীমা যেন আছে ভূমে বহি

ৰাজলক্ষ্মী শক্তি-সুতা জলি মাটি সমে।

(অঃ বঃ কাব্য ২য় সৰ্গ)

তৃতীয় সর্গৰ উদ্ভাবক বিষ্ণু মন, যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ যাত্ৰা স্থানীয় সৈতে মিলন আদি কাব্যৰ বৰ্ণিত বিষয়ৰ লগত উক্ত সর্গৰ মেঘনাদবধ কাব্য বিজ্ঞাপনাৰ পৰি।

অভিন্নমুখ্যৰ কাব্যৰ উপমাও অতি ঘৰুৱা আৰু চিত্ৰবৎ। যেনে—

(ক) "...এতেক স্তমিয়া

পূজ নিধনত সতী, যেন কলগছ

পড়োৱা বতাহে লাগি কৰি চাটিসুটী

পৰয় হালি ধবনীত"

কাব্যত ব্যৱহৃত ক্ৰিয়াপদতো মেঘনাদ বধ কাব্য প্ৰভাৱ দেখা যায়। অৱশ্যে এনে ক্ৰিয়াপদ ভট্টদেৱেও কথা-গীত আৰু কথা-ভাগৱতত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। যেনে—উত্তৰিলা, আৰুমিলা, প্ৰবেশিলা, বজাইলা, নাদিলা, শীতলিলা, লড়লা, কহিলা, সখোখিলা, উথলিলা। যৌগিক শব্দ আৰু সমস্তপদ ব্যৱহাৰৰ বিষয়তো মেঘনাদবধ কাব্যক অতুলকণ কৰা যেন লাগে। যেনে—উত্তৰা-বিলাসী, নৰেশ্বৰমন্দিনী দেৱী, বীৰ-চূড়ামণি, অবিদ্যম ইত্যাদি মুঠৰ ওপৰত অভিন্নমুখ্যৰ কাব্যখনি মধুসূদনৰ কাব্যৰ আৰ্হিত লিখা হৈছে; আৰু মহাকাব্যৰ বিষয়-বস্তুক কাব্যৰ মৰ্যাদা দিবলৈ যাৰ্হতে কবিয়ে তৎসম শব্দৰ প্ৰচুৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। অৱশ্যে আবঙ্গনি সৰ্গত দেৱীৰ বন্দনা নাই। চন্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰায় একে ধৰণৰ। প্ৰথম প্ৰচেষ্টা হ'লেও বমাকান্ত চৌধুৰীয়ে ঠায়ে ঠায়ে মধুসূদনৰ পৰা আতৰি আহিছে।

মেঘনাদবধ কাব্যৰ ছাৰা প্ৰভাৱাঘাতিত দ্বিতীয়খন অসমীয়া কাব্য হৈছে ভোলানাথ দাসৰ (১৮৫৮-১৯২৯) "সীতাৰহণ কাব্য" (১৮২৪ শক)। কাব্যৰ বিষয়-বস্তু স্কন্ধীয় হলেও অভিন্নমুখ্যৰ কাব্যতকৈ

সীতাৰহণ কাব্যত মাটিকেলৰ শব্দমালা আৰু বচনা বীজিৰ প্ৰভাৱ অধিক। এই কাব্যেই বোধহয় দ্বিতীয়খন কাব্য আচল্লা যেন লাগে। সীতাৰহণ-কাব্যৰ সৰ্গ সাতোটা, কিন্তু মেঘনাদবধ কাব্যৰ নটা সৰ্গ। মেঘনাদবধ কাব্যৰ দৰে এই কাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গত বন্দনা (অৱশ্যে এই বন্দনা কাব্যৰ লক্ষণ) আৰু চতুৰ্থ সৰ্গত বন্দনা আছে। মধুসূদনৰ দৰে ভোলানাথ দাসে "অমিত্ৰ-অক্ষৰ-ভন্দে" বামাগী সীত গাবলৈ কৰিছা কৰিছে। এই চন্দৰ আখৰৰ সংখ্যা পৰ্যায়ৰ সমান; আৰু দ্বিতীয়, তৃতীয়, চতুৰ্থ, ষষ্ঠ, সপ্তম, অষ্টম দশম, একাদশ আৰু দ্বাদশ আগৰত যতি পৰে।

"প্ৰভাতিলা নিশা। উষা আশুসৰি ধৰি।
আসিলা; কুকলি দিলা সুদীৰ্ঘ পেচক;
বায়স কৰিলা 'কা'ক' যেন হেৰুৱাই
লজা, লজা-প্ৰিয়-পক্ষী কুকুট পুছিল।
'লজাপুৰ কত' বুলি; গাইলা চৌদিশে
প্ৰভাতীয় গীত যত প্ৰভাতী বিহঙ্গ,
বহুধৰ্ম দল দিলা জৱা-পলি বুৰে।"

(সীতাৰহণ-কাব্য)

ওপৰত উক্তভাষ্যত মাটিকেল মধুসূদন দত্তৰ প্ৰভাৱ অতি স্পষ্ট আৰু ভোলানাথ দাসে তেওঁক বেচিকৈ অতুলকণ কৰাৰ কাৰণে বমাকান্ত চৌধুৰীৰ কাব্যতকৈ এই কাব্য অধিক বহুগুৰা যেন লাগে। কোনো কোনো ঠাইত কাব্যৰ শাৰীৰ প্ৰতিশব্দনিও পোৱা যায়। যেনে, উদ্বিলা আদিত্য দেৱ উদয় অচলে" (পৃ: ৩ সীতাৰহণ কাব্য), মেঘনাদবধ কাব্যৰ "উদ্বিলা আদিত্য এবে উদয় অচলে" (পৃ: ২৮১)। মেঘনাদবধ কাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গৰ লক্ষ্যৰ বৰ্ণনাৰ সৈতে সীতাৰহণ কাব্যৰ তৃতীয় সৰ্গৰ কাব্যৰ বৰ্ণনা বিজ্ঞাপনাৰি। প্ৰতি সৰ্গৰ সামৰণিত মেঘনাদবধ কাব্যৰ

দৰে সামৰণি কথা (colophon) নাই। শব্দাৱলীৰ ফালৰ পৰা দেখা যায় মধুসূদনৰ (অমৰকোষৰ পৰা অনা) কাব্যৰ সংস্কৃতীয়া শব্দ তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। যেনে, আহৰ, ইৰম্মদ, কলয়, কাকোদবী, কুলিশ, পৰগ ইত্যাদি। দ্বিতীয়তে, যৌগিক শব্দ আৰু সমস্ত-পদ ব্যৱহাৰ কৰা বিষয়তো তেওঁ মেঘনাদবধ কাব্য অতুলকণ কৰিছিল। যেনে, কুসুম-কাৰ্ণ, কী, শশাঙ্ক-বাসনা, অন্ত-ভাষিণী, কুবেৰ-দৰ্শণ, গোগ্ৰ-মন্দিনী, বমণী-বন্তন, পোলাস-মন্দিনী, গোদাবৰী-জীৱন নৰ্ণবে, হিৰদ-বদ-নিশ্চিত ইত্যাদি। ক্ৰিয়াপদৰ ব্যৱহাৰতো সাদৃশ্য দেখা যায়। যেনে, আৰিঙিলা, উত্তাৰিলা, প্ৰভাতিলা, আৰিঙিল নীৰবিলা, উলিলা, আকবি, বিকাৰ্ণি, উদ্ভালি ইত্যাদি।

মাটিকেলৰ অতুলকণত নতুন শব্দাৱলী আৰু ব্যাক্যাংশ গঠন কৰিছে। যেনে, উদ্ভিলা-বিলাসী, উদ্ভিলা-বাহুৱ, উদ্ভিলা-বল্লভ, বৈদেহী-বিলাসী, প্ৰমিলা-বৰ্মণ, উদ্ভিল কলম্বাহাজি (তুলনীয়, উদ্ভিল কলম্বুকুল), ত্ৰিশদ-আবাস (তুলনা, ত্ৰিশদ-আলয়) ইত্যাদি। মুঠৰ ওপৰত, চন্দ, বচনাৰীতি, শব্দমালা আৰু ক্ৰিয়াপদৰ ব্যৱহাৰৰ ফালৰ পৰা ভোলানাথ দাসে মাটিকেল মধুসূদনক সম্পূৰ্ণৰূপে অতুলকণ কৰা যেন লাগে। বহুগুৰা শব্দাৱলী ব্যৱহাৰৰ কাৰণ কাব্যখনিয়ে পাঠকক তৃপ্তি দিব নোৱাৰিছিল; আৰু এই কাব্যেই সেই সময়ৰ আসাম-বিলাসিনী কাকতত এই কাব্যখনিয়ে তীব্ৰভাবে সমালোচনা কৰিছিল।

আন এখন কাব্য পদ্যনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ (১৮৭১—১৯৪৬ খৃ:) "লীলা" (সংসাৰ চিত্ৰ কাব্য) কাব্য ১৮২১ শকত প্ৰকাশ হৈছিল। কবিয়ে "সাম্বাৰিক অৰুণোদী-খেলাৰ চিত্ৰ" কাব্যৰ বসনে অভ্যস্তিত কৰি বৰাইজলৈ এই কাব্যখনি আগ-বঢ়াইছে। এই কাব্যখন আশুজীৱনীমূলক ব্যক্তি-

গত কাব্য; আৰু মেঘনাদবধ কাব্যৰ দৰে ই মহান আৰু গুণবীৰ্যপূৰ্ণ নহয়।

লীলা কাব্য ২৫টা সৰ্গত সম্পূৰ্ণ; আৰু ত্ৰয়োদশ সৰ্গৰ বাহিৰে বাকী সৰ্গবোৰ চুটি চুটি। ই মহাকাব্য বা খণ্ডকাব্যৰ লক্ষণাক্ৰান্ত নহয়। প্ৰথম সৰ্গত কাব্যৰ বীতি অশুসৰি বাবেদেৱীৰ বৰ্ণনা আছে। যেনে—

"নেজানো পূজাৰ বিধি, বন্দনাৰ বীতি,
বীণাপাণি বাবেদি। চৰণ তোমাৰ
কিন্ধে পুজি হায়, বন্দিম কিমত।
বজোৱা অনন্তকাল সজীৱনী বীণা,
গঠান জোকাৰে তাৰ কঁপাই বনিম
সবায় কতনা ফুল কবি-ফুলনিত।"

গোহাঞিবৰুৱাই অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দৰ কৌশল আয়ৰ কৰি কাব্যত তাক নিপুণভাবে প্ৰয়োগ কৰিছে; আৰু ভাষা আৰু শব্দাৱলীৰ ফালৰ পৰা মাটিকেল মধুসূদন দত্তৰ ক'তো মিল নাই।

সাহিত্যৰ শ্ৰীমুখ চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাৰ (১৮৮৪ খৃ:) মেঘনাদবধ নাটক (১৯০৪ খৃ:) মাটিকেলৰ কাব্যৰ নাটকীয় ৰূপ বুলিত পাৰি। উক্ত নাটকৰ পাত্ৰনিত আছে, "এই নাটকৰ সৰ্বভাৰতীয় এগৰাকী মহাকবি হৰ্ষৰ পৰা অনা হৈছে। - কিন্তু কবিৰ ভাব লবচৰ নকৰাকৈ বাখিবেল যথামাথা যজ্ঞ কৰা হৈছে আৰু সুবিধা বুদ্ধি, কোনো কোনো ঠাইত তেওঁৰ ভাষাকে ভাঙ্গি যোৱাও হৈছে।" দ্বিতীয়তে "অসমীয়া ভাষাত অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দৰে লিখা কোনো নাটক প্ৰকাশ নোহোৱাৰ কাৰণে মঞ্চৰ অভাৱ পূৰণ কৰিবলৈকো অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দৰ নাটক বচনা কৰা হৈছিল। এই পঞ্চাঙ্ক নাটকখনি মৰ্গোপযোগী কৰাতহে লেখকৰ ক্লান্তি ফুটি উল্লাইছে। চৰিত্ৰ-সৃষ্টিত শব্দ, সৰ্বজনন্দ আদিৰ বাহিৰে লেখকৰ বিশেষ অৱদান নাই। চতুৰ্থ অঙ্কৰ দ্বিতীয় দৃশ্য আৰু পঞ্চম

অঙ্কৰ প্ৰথম দৃশ্যত স্থানীয় বৈশিষ্ট্যৰ বহণ সন্নিহিত। তৃতীয় অঙ্কৰ তৃতীয় দৃশ্য, চতুৰ্থঅঙ্কৰ দ্বিতীয় দৃশ্য আৰু পঞ্চম অঙ্কৰ প্ৰথম দৃশ্যত গজ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই “অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দ্ৰম্ব অসমীয়া নাটক”-খনিৰ চন্দ্ৰম্ব মাইকেলৰ অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দ্ৰম্ব সম্পূৰ্ণ অঙ্কৰূপ নহয়। তৎসম শব্দৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে তেওঁ লিখিছে, “এই চন্দ্ৰম্ব নাটক অল্প গুণ খাপৰ ভাষাৰে লিখিলেহে স্থূললিত হয়।”

নাটকখনিৰ আৰম্ভণিৰ পৰা সামৰণিলৈকে মেঘনাদবধ কাব্যৰ অঙ্কসংগ কৰা হৈছে। কোনো ঐহিত সৰ্গৰ কথাবোৰ আগপিচ কৰা হৈছে বা বহণ সন্না হৈছে। কেৱল তৃতীয় অঙ্কৰ তৃতীয় দৃশ্য চতুৰ্থ অঙ্কৰ চতুৰ্থ দৃশ্য আৰু পঞ্চম অঙ্কৰ প্ৰথম দৃশ্যত লেখকৰ কৃতিত্ব ফুটি ওলাইছে। বজলুৱা কাব্যখন ভাৱাঙ্কৰ কবিতা নাটকত তাৰ ধ্বনি আৰু প্ৰতিধ্বনি বৰ গৈছে। যেনে:—

(১) কি কোৱা বাসন্ত, সাগৰত পৰো বুলি ওলায় যেতিয়া নদী পৰ্বত বিদাৰি, কাৰ সাধা বোম্বে তাৰ গতি বন্ধৰ বোৱাৰী মই দানৱ জীয়াৰী মেঘনাদ স্বামী মোৰ বাৱণ শত্বৰ মইনো কবোনে ভয় ভিক্কুক বামক

* * *

বাজৰ বলৈৰে আজি পশ্চিম পূৰ্বীত চাওঁ বাক, কিক্ৰুপে নিবাৰে মোক বামে।

(প্ৰথম অঙ্ক, ৫ম দৃশ্য)

(২) “কোনো এই মহানিশা যতুক মাতিছে, কাৰ আয়ু হ’ল শেষ ? নেজানোনে ই হুৱাব হুৱব বক্ষিত— যি নাম শুনিলে, শোৱে বক্ষশিষ্ট, পলায় বাক্ষসসেনা,

সভাৰ মাজত, বক্ষপতি কৈপে থবখৰি ? কি হেতু নাবীৰ বেশ ধৰিলি তুৰ্মতি ? জানো মই বক্ষকুল পৰম মায়াবী মায়াময় লজা পূৰ্বী; কিন্তু হনুমান মই, চূৰ্ণ কৰো মায়াবল বাজৰ বলৈৰে।”

(দ্বিতীয় অঙ্ক, প্ৰথম দৃশ্য)

(১) কি কহিলি, বাসন্তি ? পৰ্বত-গুৰ ছাডি বাহিবায় যবে নদী সিদ্ধৰ উদ্দেশে, কাৰ হোম সাধা য়ে সে বোধে তাৰ গতি ? দানবনন্দিনী আমি, বক্ষ-কুল-বধ ; বাণ শত্বৰ মম, মেঘনাদ স্বামী, — আমি কি ডৰাই, সাধ, ভিখাৰী বাঘৰে ? পশিব সন্তায় আজি নিজ ভূজ-বলে ; দেখিব কেমনে মোৰে নিবাৰে ব্ৰমণি ?”

(তৃতীয় সৰ্গ)

(২) “কে তোৰা এ নিশা কালে আইলি মৰিতে ? জাগে এ হুৱাবে হু হু মাৰ নাম শুনি থবখৰি বক্ষোনাথ কাপে সিংহাসনে !

* * *

কি বন্ধে অজনা-বেশ ধৰিলি তুৰ্মতি ? জ্ঞানি আমি নিশাচৰ পৰম মায়াবী। কিন্তু মায়াবল আমি টুটি বাজ-বলে, — যথা পাই মাৰি অৰি ভীম প্ৰহৰণে !”

(তৃতীয় সৰ্গ)

মাইকেল মধুসূদন দত্তৰ কাব্যৰ অঙ্ককৰণত ৩/১৮তম্বৰ বৰবন্ধৱাই (১৮৭৬-১৯০৯ চন) কমতাপুৰ ধ্বংস কাব্য আৰু বিবহিনী বিলাপ কাব্য (১৯১২), তিক্তময় আত্মদান কাব্য (১৯১০), আভাস কাব্য (১৯১৪) যুগ্মকল্পিত আহোম বমণী বা মূলা গাভৰু (১৯১৫) আদি কাব্য ৰচনা কৰে। এই কাব্য-

সমূহৰ ওপৰত মেঘনাদবধ কাব্যৰ তথা মাইকেলৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰভাৱৰ পৰিচ্ছে বুলি কব নোৱাৰি। মেঘনাদ বধ কাব্যৰ দৰে ইয়াৰ প্ৰতি চৰণত চৈধ্য মাত্ৰা থাকে আৰু সেই চৈধ্য মাত্ৰা ৮+৮ ভাগত বিভক্ত, আৰু উক্ত কাব্যৰ দৰে ছেদৰ যত্নমুক্তি লক্ষ্য কৰা যায়। ‘কমতাপুৰ ধ্বংস কাব্য’ আৰু ‘যুগ্মকল্পিত আহোম বমণী’ কাব্যত মেঘনাদ বধ কাব্যৰ নিচিনা চন্দ্ৰ শ্ৰেণ্যে কৰিলেও বিবহিনী বিলাপ কাব্যত আৰু তিক্তময় আত্মদান কাব্যত চৰণৰ চৈধ্য মাত্ৰাৰ কম-বেচি দেখা যায়। তলৰ উদাহৰণৰ পৰাই ৩বৰবন্ধৱাদেৱে চৰণৰ মাত্ৰাৰ পৰীক্ষা কেনেদৰ কৰিছিল তাক বুজিব পাৰি। যেনে—

(ক) দুখময় সংসাৰৰ দাকণ তুখত
জ্ঞান কলা প্ৰাণ মোৰ,—আই বীণাপাণি !
কি বাতি কি দিন হয় ! সবে চকুচক
শোকৰ চকুলো ঘনে তিয়াই পুৰিবি।
অজিছে নিতউ জুই হিয়াৰ মাজত
দগ্ধ দগ্ধ কৰি, মাচু নাপাওঁ তৰণী !
তোমাৰ কাৰত মই ললোছি আশ্ৰয়
মি কাৰণে, দয়াময়ি ! চোৱী চকুমেৰি।
(কমতাপুৰ ধ্বংস কাব্য)

(খ) সখি ! কিনো ক’ম আৰু মোৰ দুখ !
নহল য়ে মোৰ সংসাৰত সুখ ॥

মই যে তাপিনী ঘৰতো অকল
লগত নাই যে কোনো !
পালেহি বাৰিষা থানী শুভিগল
তাকে দিনে বাতি গুণে ॥
(বিবহিনী বিলাপ কাব্য)

(গ) মৰ আঁটলীৰ নিশা, আকাশো ডাৱৰে ভবা,
এটিও গুলোৱা নাই আজি তৰা আকাশত।
মহাঘোৰ অঙ্ককাৰ, নেদেখি কেনিও ক’তো,
ওচৰতে থকা বজ্জ মহা ঘোৰ এক্কাৰত ॥
চকু থাকিও কৰা নেদেখি নিচেই হয় !
চিনিব নোৱাৰি আজি নিজকে নিজেই চাই ॥
নেদেখি নিজৰ দেখে আপোনাৰ হাত ভৰি
নেদেখি পৰ্বত নই কিবা বিবিধি ডাল ।
(তিক্তময় আত্মদান কাব্য)

হিতেন্দুৰ বৰবন্ধৱাৰ কাব্যত অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দ্ৰম্ব নিভাজ অসমীয়া গঢ় লৈছে বুলিব পাৰি। বমকাছ আৰু ভোলানাথৰ দৰে তেওঁৰ কাব্যত তৎসম শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগ নাই। মাইকেলৰ প্ৰভাৱ যৎসামান্য বুলিব পাৰি। শব্দাৱলী ব্যৱহাৰ, চন্দ্ৰম্ব বৈশিষ্ট্য, সৰ্গ বিভাগ আদিৰ ফালৰ পৰা বুজিব পাৰি যে অসমীয়া কবিয়ে মাইকেলৰ কাব্যক আৰ্হি স্বৰূপ ললেত ক্ৰমাৎ তেওঁৰ প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত হৈ স্বকীয় ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিছে।

কাব্য-ভাষ্যতী ধর্মেশ্বরী দেবী বক্রাণী

শ্রীমদশ্রীনাথ শর্মা

কাব্যভাষ্যতী কবি ধর্মেশ্বরী দেবী বক্রাণীর কথা মনলৈ আহিলে অতযত্নে এটি ছমুনিয়াহ ওলাই আছে সমবেদনাত অস্থির সিক্ত হৈ উঠে। বিবাহিত জীবনত প্রবেশ কবাব পিছবে পবাই তেওঁ বোগা-ক্রান্তা হয়। শরীর তেওঁর ক্রমে ভাগি পবে। শেষব দিন কেটটা তেওঁ শেতলীতে বহি যেতিয়া মরণ দিন গণি বহি থাকে, তেতিয়া তেওঁর ওচবলৈ গলে কৈছিল, 'মোক নো আক ঈশ্বরে কি কবিবলৈ জীয়াই বামিছে বাপা?' কবিতার ভাষাত তাকে তেওঁ যাক্ত কবিল—

'বার্থ হ'ল জীবনর সকলো প্রয়াস
ব'ল মাথোঁ ছমুনিয়া প্রাণব ভতান,
বায়ুত মিহলি হ'ল সকলো বাসনা
পাথিব দেহত ব'ল অশেষ যাতনা।'

(বার্থতা)

তথাপি কিন্তু ভগরানব প্রাত তেওঁর কোনে শেষ মাই, আপত্তি নাই। মাত্র ভগবানবপবা কি আদেশ আছে তাকে পালন কবিবলৈ যেন একান্ত চিত্তে বাট চাই আছিল। মিটনর দবে তেওঁ বিশ্বাস কবিল—'They also serve who stand and wait.'

'সিপাবর পবা যেম কয় কোনোবাট
বিহিয়াই স্তমধুব মাতে,
পাবেমানে সহি থাক আতুব পবাণ
শান্তি পাবি হুখর মাজতে।

(বার্থতা)

বক্রাণীর বেদনাক্রান্ত জীবনর লগত পবিচয়

হলে যি ছমুনিয়াহ আপোনা আপুনি বৃক্ তেম কবি ওলাই আছে। বক্রাণীয়ে নিজে কিন্তু সেই ছমুনিয়াহক ববকৈ প্রোয় দিয়া নাছিল। তেওঁর কবিতাবাক্তির মাজেদি বিবাদব সেই হিয়াভগা ছমুনিয়াহ প্রকাশ হবলৈ ববকৈ নিদিছিল। ভগবৎ প্রেমক, স্বামী ভক্তিব মধুব বসত সিক্ত কবি সেই ছমুনিয়াহর পবাই অপার শান্তি লাভ কবিবলৈ তেওঁ যত্ন কবিল। সেই ছমুনিয়াহকে মাংস নিয়াঠেল, সেই বেদনাকে উটরাই নিবলৈ তেওঁর অস্থবত উট্টছিল কবিতাব বটনা, জাগি উঠিছিল তেওঁর ভিতবত কবি, যি কবিবে,

'শোকত আতুব। কত পতিহীনা
অথিবা অথীবা আকুল প্রাণ
দধু যাতনা কবি দ্বিগা ছুব
শান্তি নিজবা বোরগা বান।

বাহ্যিক শারীরিক সূত্র দেবী বক্রাণীর কপালত মিথিল। বাতবিশে জর্জরিত কবা বয়, তয় দেখা এটা লৈ সংসারত সূত্রব মুখ তেওঁ নেদেখিলে। তেওঁর প্রাণতো—অদিক স্বামী ছুঁই বক্রাই তেওঁক কলিকতা, পুরী আদি অনেক ঠাই ফুবাই, অনেক চিকিৎসা কবাই তেওঁর স্বাস্থ্যব উন্নতি কবিবলৈ দেহে-কেহে যত্ন কবিলে। কিন্তু ডাক্তব করিবা, দবর-জতি, ফুবাচকা একোটেই তেওঁর বোগব উপশম কবিব নোরাবা হ'ল। তেওঁর স্বামীবো স্বাস্থ্যে যে একেবাবেই নির্ণূণ আছিল সি নয়— কাণেবে তেওঁ কম শুনিছিল, চকুবেও পিছলে কম দেখা হৈছিল। কিন্তু তথাপি তেওঁ কয়া পত্নী

প্রতি অকনো অরহেলা নকবছিল। তেওঁর পত্নায়ে যেতিয়া পক্ষাঘাত বোগত চলন শক্তি একেবাবেই হেঁকরাই পেলাইছিল, তেতিয়া এখন ইন্ডেলিড্ চকীত বহরাই লৈ তেওঁর যলৈকে ইছা তলৈকে তেওঁ ঠেলে লৈ ফুবাইছিল। প্রাণাদিক স্বামীয়ে তেওঁক অক্ষম, পত্ন পদময়ব কথা পাহবাই বাবিবলৈ যত্ন কবিল—পত্নী শারীরিক অক্ষমতা স্বামীয়ে জয়ভবা মবমব উম দি চাকি বাবিবলৈ যত্ন কবিল। গতিকে কয়া বুলি, পত্ন বুলি যেতিয়া আত্মীয়-পবিচনে হয়তো তেওঁরপবা আঁতরি ঠাইছিল, তেতিয়া তেওঁর একমাত্র লগবোয়া, একমাত্র সহায়ব স্থল আছিল তেওঁর স্বামী। সেইধেবি তেওঁর জীবনত এটাইতকৈ গভীর আবেগ (emotion) আছিল স্বামী-ভক্তি আক ইয়েই আছিল তেওঁর সকলো করিতার উৎস। এই স্বামীভক্তিব গভীর আবেগেবে প্রাণ সিক্ত কবি লৈয়েই পাথিব কামনা-বাসনা সকলো ত্যাগ কবি এই ত্যাগব মাজতে কবিবে শান্তি বিচাৰিছে—

ত্যাগত তৃপ্তি	ত্যাগত মুকুতি
ত্যাগতে ত্বর্গ সূত্বকো পায়	
কামনা-শূন্য	কর্ষ কবিলে
লভিবা পবম শান্তিব ঠাই।	

(শান্তি)

স্বামী-ভক্তিকেই কবিবে জীবনর প্রধান অরগণন কবি লৈছিল। স্বামীব ওচবতে সকলো এবি দি তেওঁ সাধনা লাভ কবিল। তেওঁ কৈ গেছে, 'সোব স্বামী দেবতাই মোব প্রতি যি অসীম মেহ-করণা দি গৈছে সি জনমে জনমে মোব বুকুত সিক্ত থাকিব।' কিন্তু তেওঁর জীবনর এই অরলখনো এদিন কালব ধুমুহাত ভাগি ছিগি গ'ল। তেওঁর স্বামীকো ভগবানে তেওঁর ওচবপবা অর্টবাই লৈ গ'ল। স্বামী-বিয়োগত তেওঁ কৈছিয়া লতাব

দবে নিবালন্থ, নিঃসঙ্গ হৈ পবিল। উঘালি পবা লতাডালিবপবা সবিপবা লতাডালিব দবেই ছেদেলি ভেগেলি হৈ' পবিল। ক'ব পবা কি হৈ গ'ল কবিবে ধববিই নোরাবিলে।

'নোরাবিলে' অলপো বুজিব কোনে আহি নিলে ক'ব পবা কিগি পবা লতাডালি দবে পবি ব'লো হৈ সর্গহারা।'

(অক্ষ অর্থা)

তাব পিছত তেওঁর সেই স্মগভীর স্বামী ভক্তিক উন্নীত (Sublimat) কবি ভগরত্কৃত পবিণত কবিলে। ভগরানব ওচবত মিলি যাবলৈ তক্তব যি আকুল আহ্বান, ভগরানব ওচবত সকলো সূত্র-শূত্র, হাঁরি-অক্ষ বিলাই দি ভগবানব মাজতে নিজক বিচাৰি পোরাব যি প্ররল বাসনা, পবমান্বাব লগত মিলি যাবলৈ জীবাঃসাব যি প্রাণব আকুতি তাবই উদাহারত কবি-মন সংসারব সকলো ছুখ-যাতনাব প্রাত উদাসীন হৈ অসীমব পিনে গতি কবিলে। সেই দেখি তেওঁর সাংসারিক স্বামী তেওঁর মানত জগৎস্বামীবে প্রাতক মাত্র হৈ পবিছে। সেই জগৎস্বামীবে ওচবত তেওঁ সকলো নিবেদন কবিছে—

আজি হেস্তে তুমি	মোব জয়বর বজা
তুমি মোব চিব আরাধন	
প্রিয় মোব স্বামী	মোব হে! অস্ত্রিম সখা
তুমি সত্য, তুমি চিত্তবন'	
ব্যথাব বেজাবর মই	অতি যে আতুব
হিয়া খনি সিও মক্ষয়	
ঢালিবা প্রাণত প্রভু	অমিয়াব ধাবা
লবা দেব ওচব চপাই	

(নিবেদন)

সেই জগৎস্বামী সনাতন, চিব সূন্দরব ওচবত আত্মনিবেদন কবি সংসারব ছুখ-তাপ তেওঁ পাহবি

গৈছে। প্ৰাণত তেওঁৰ গভীৰ বিশ্বাস-তেওঁৰ মনস্কামনা পূৰ্ণ হবই, অসীমৰ লগত মিলি যোৱাৰ তেওঁৰ আকাঙ্ক্ষা কাৰ্য্যত পৰিণত হবই। গভীৰ বিশ্বাসসম্বন্ধেই তেওঁ অস্থবৰ শ্ৰেষ্ঠ ধন লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব, বুদ্ধিবদ্ধাৰ বা তৰ্কৰ দ্বাৰা নহয়—

'বিশ্বাসে মুকলি কৰে হিয়াৰ দুৱাৰ

বিশ্বাসতে লভে জীৱে বিশ্ব প্ৰেমাধাৰ

বিশ্বাসেই জীৱনৰ উন্নতি সোপান

বিশ্বাসে বিচাৰি দিয়ে সত্যৰ সন্ধান।

অস্থবৰ এই গভীৰ বিশ্বাস আৰু আশাৰ জ্যোতিত গোটেই বিশ্বজগৎখনিয়েই তেওঁৰ সমৃদ্ধত সুন্দৰ ৰূপে প্ৰতিভাত হৈ উঠিছে। অত্ৰ একম ভক্তকবিৰ প্ৰাণত 'পদগম মধুৰ; পবনঃ মধুৰ; মধুৰাধি-পত্ৰেখিলঃ মধুৰ' হৈ উঠাৰ দৰে, তেওঁৰ প্ৰাণতো উপলক্ষি গৈছে—

'দেহা পাৰা বিশ্বতেই সুন্দৰ বিকাশ

মায়া মৰীচিকা ভেদ কৰি

সুন্দৰ জেউতিয়ে জেউতি চৰাই

ধৰি আছে সকলো আৱৰি।

(সুন্দৰ)

অস্থবৰ যেতিয়া চিবসুন্দৰৰ সৌন্দৰ্য্যৰে ভৰি পৰে, বিশ্ব-প্ৰকৃতিও তেতিয়া সুন্দৰ হৈ চকুৰ আগত ধৰা দিয়ে। লগে লগে অস্থবৰত বাজি উঠে এটি সুমধুৰ সুৰ—

বিতোপন সুবৰ্ণনি চৌদিশ বিয়পি

নিখিল কবিলে আন্দোলিত।

উজলিল দীপ শিখা সুৰ লহৰীও

প্ৰকৃতিও হ'ল আনন্দিত।

কিন্তু ক'ব এই সুৰ? পৰাগ আকুল কৰা জগৎ তেৱাটী নিয়া-এই সুৰৰ সুবকাৰ কোন? কবিৰ প্ৰাণত এটা বহুক্ষয় অহুৰুতি জাগি উঠে:

কাৰ বাঁহী, বালে কোনে, কোনে গালে শ্ৰীত
কাৰ সুৰে নাচিলে হৃদয়।

কোন তেওঁ, ক'ত সুৰ কোনেবা জনাব

কোনে বাক দিব পাৰে কই।

(সুৰ)

কিন্তু বাৰ্থ নহল কবিৰ সন্ধান। উত্তৰ তেওঁ

বিচাৰি পালে। সেই সুৰেই বিশ্ব সুৰ—

বিশ্ব বিয়পা সুৰৰ পশ্চন্দন

বিভুব বাঁধাৰ তান

সেই সুৰতেই মুগ্ধ জগত

মুগ্ধ মানৱ প্ৰাণ।

(বিশ্ব সুৰ)

সেই সুৰতেই মহান জলধি নাচি উঠে; কুল কুল সুৰে তটিনী বয়; বনৰ পথীয়ে বিকৃতীত গায়, ভাবুকৰ হৃদয়ত উঠে বাণ, বিশ্ব প্ৰকৃতি নাচি উঠে, আৰু

সেই সুৰতেই কাব্য কাননত

কবিৰ হৃদয় জ্বৰি

কৱিতাৰ সোঁত বয় উলাহেৰে

হিয়া উঠে ভৰি পূৰি।

সেয়ে বিশ্ববিয়পা বিশ্ববিমোহন সুৰ—

বিৰাট বিশ্ব জোৰা আছে মাৰ্খো

সুন্দৰৰ এটি তান

সেই সুৰতেই কৰ্কাৰি উঠে

ব্ৰহ্ম সত্য মহান।

ক্ৰমাধয়ে কবিৰ উপলক্ষি অতি সূক্ষ্মাসূক্ষ্ম হৈ গৈ আছে। জগতত দেখিছে তেওঁ বিৰাট বিশ্বজ্যোতিৰ এটি আভা—অস্থবৰ কৰিছে জ্যোতিৰ্শ্বয় সনাতন সুন্দৰৰ বিকাশ এই বিশ্ব-প্ৰকৃতি। বাহিৰত ৰূপৰ সৌন্দৰ্য্য, ভিতৰত সুৰৰ মাদুৰী, এই সকলোৰে স্তবিত একেজন বিশ্বসুন্দৰ, একেজন বিশ্বনিকৰ বুলি কবিয়ে অস্থবৰে অস্থবৰে উপলক্ষি কৰিলে,

'হ'ল প্ৰাতিৰ্জনি মহাবোম ভেদি, নতোম ওলত,

"ময়েই সকলো" শুনিলে মানৱে,

ময়ে বায়ু, ময়ে মেঘ, ময়েই গ্ৰহ বৰি

ময়ে আকৌ সপোনৰ সোণোৱালী ছবি।'

...

...

...

ময়েই মধুৰ সুৰ তাল মান লয়,

মোৰেই তায়ৰ সুৰে বিশ্ব বিলয়।'

(বিশ্ব-প্ৰৱাহ)

এই মহান উপলক্ষিৰে তেওঁৰ জীৱন মইয়ান কবিৰ পাৰিছিল বুলিয়েই তেওঁ জীৱনৰ অশেষ কষ্টকো হাঁহি মুখে বৰণ কৰিব পাৰিছিল। জীৱনৰ বাশি বাশি বিপদবৰষা তেওঁক সৰুৱাই নিখিলে তেওঁ ভগবানৰ গুণত প্ৰাৰ্থনা কৰা নাছিল। তেওঁৰ মিনতি আছিল।

শেৱা দেৱ শেখ অৰ্থা হিয়াৰ মিনতি

সহো যেন শত কষ্টে দিয়াহে শকতি।

(বাখা)

সেই কাৰণেই প্ৰসন্নবদনে তেওঁ শেখ বিদ্যৰ কাৰণে বাট চাই আছিল—চিবসুন্দৰৰ কোলালৈ, চিবশাস্ত্ৰিৰ নিজৰাৰ পাৰলৈ গুচ যাবলৈ তেওঁ অধীৰ হৈ অপেক্ষা কৰি আছিল। মৰণৰ বিভীষিকাত তেওঁক বাউলী কবিৰ পৰা নাছিল:—

যেতিয়া ডুৰিব

দেউলৰ দিব দুৱাৰ মেলা,

সেন্দূৰী আলিব

যাম অতি উলাহেৰে।

(ভাত) শাস্ত্ৰি-নিজৰাৰ জবে

পৰশে মুকুতা সুৰে,

চিব সুন্দৰৰ ৰূপভেটীতৰে

নিতো মন-প্ৰাণ হৰে।

(শেখ বিদ্যায়)

অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্য-নিৰ্বাহক সভাৰ পঞ্চম অধিবেশন

স্থান—লোকপ্ৰিয় বৰদলৈ হল (নৰ্গাঁও ৰেলজ)

তাৰিখ—জুলাই ৪ আৰু ৫ (১৯৬০)

উপস্থিত সভ্যসকল—শ্ৰীযুত (সকল) বিনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা, মহেশ্বৰ নেওগ, প্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য, যোগেশ্বৰচন্দ্ৰ সবকাৰ, আকুল মালিক, বৃদ্ধীশ্বৰ কুমাৰ বাজ্জখনিকৰ, মহেশ চন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামী, লীলা গগৈ, ললিত চন্দ্ৰ বৰা, হৰিপ্ৰসাদ নেওগ, অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা, যতীশ্বৰ নাথ গোস্বামী।

বিশেষভাৱে নিমন্ত্ৰিত—শ্ৰীযুত (সকল) মইচন্দ্ৰ বৰা, যজ্ঞেশ্বৰ শৰ্ম্মা, জগৎ চন্দ্ৰ শৰ্ম্মা।

১। ৪ তাৰিখে দিনৰ ২ বজাৰ পৰা নগৰীৰ লোকপ্ৰিয় হলত কাৰ্য্য-নিৰ্বাহক সভাৰ পঞ্চম অধিবেশন বহে। সভাপতি শ্ৰীযুত অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাই বিশেষ কাৰণত সময়মতে সভাত উপস্থিত থাকিব নোৱাৰিব বুলি জনোৱাত সহকাৰী সভাপতি শ্ৰীযুত বিনন্দ বৰুৱাই সভাপতিৰ আসন গ্ৰহণ কৰে।

২। জয়জয়তে সভাপতিৰ আসনৰ পৰা তলৰ শোক প্ৰস্তাৱটি গৃহীত হয় আৰু দুই আঘাৰ সদগতিৰ অৰ্থে সভ্যসকলে এক মিনিট নীৰৱে প্ৰাৰ্থনা কৰে—

“শ্রীমদ্রথৰুৰ মিছনৰ প্ৰতিষ্ঠাতা, বিশিষ্ট সমাজ-জৰুৰী অধিবেশনৰ কাৰ্য-বিহবী পাঠ কৰে আৰু কৰ্মী আৰু সাহিত্য-সৈন্যী ডাঃ ললিত কুমাৰ কাৰ্য্যায়ণীৰ এটি চমু বিবৃতি দিয়ে।
৪। প্ৰধান সম্পাদকে ১৯৩০—৩১ চনৰ বক্সাদেৱৰ আৰক্ষিক বিয়োগত সভাই গভীৰ দুখ ৪। প্ৰধান সম্পাদকে ১৯৩০—৩১ চনৰ প্ৰকাশ কৰে আৰু শোক-সন্তপ্ত পৰিয়াললৈ অয়-ব্যয়ৰ হিচাপ (বাজেট), পুঁথি প্ৰকাশৰ সমবেদনা জনায়।” ২০,০০০ টকাৰ আঁচনি আৰু প্ৰচাৰমূলক কাৰ্য্যায়ণ ২০,০০০ টকাৰ আঁচনি দাঙি ধৰে, আৰু সৰ্বসম্মতি-কমে গৃহীত হয়।

(ক) ১৯৬০ চনৰ আয়-ব্যয়ৰ হিচাব—

জমাঃ—

১। যোতা বহুৰ জমা—	২৮১১.৯৬
২। এপেক্স বেঙ্ক, যোৰহাট	১১১১.০৮
৩। যোৰহাট ডাকঘৰ (নং ১৪০০২)	২১১.৫৭
৪। গুৱাহাটী ডাকঘৰ (নং ৩৪১১৭)	৩২৪.৪৫
৫। চৰকাৰী অহুদান	১০,০০০.০০
৬। শাখা আৰু স্কীৱলত সভাৰ বৰঙণি—	২,০০০.০০
৭। পত্ৰিকাৰ বৰঙণি	১,০০০.০০
৮। পুঁথি-বিক্ৰী	১,০০০.০০
৯। চন্দ্ৰকান্ত ইন্দ্ৰকান্ত সৌৱৰণী উৎসৱ	৫০.০০
[ওপৰৰি জমাৰ ৪ (খ)]	
১০। ১৯৬০-৬১ চনৰ মুঠ মুঠ টকা—	১৪,৭০৯.৩৬

* এই টকা ডাকঘৰৰ পৰা উলিয়াই তনয় হিচাপত জমা দিয়া হয়।

খৰচঃ—

১। ঘাই কাৰ্য্যালয়ৰ খৰচ—	
[ক] দৰ্হাফ কাৰ্য্যালয়ৰ সচিব, মাহে	১৫০.০০
[খ] " " সহকাৰীৰ " ৬০০	৭২০.০০
[গ] " " চফাৰীৰ " ৬০০	৭২০.০০
[ঘ] " " জাকৰালা " ৪০০	৪৮০.০০
[ঙ] মিউনিচিপেল কৰ, প্ৰতি ৩মাহে	১১৫০.০০
[চ] মাটৰ খাজনা	৫৮.২৪
[ছ] বিজুলী চাকি আদি	১২০.০০
[জ] টেলিফোনৰ বছেৰেকীয়া বৰঙণি	২৮৮.০০
[ঝ] ফুলনি	১০০.০০
২। পুঁথি-ভণ্ডাল	৩০০.০০
৩। পুঁথি-প্ৰকাশ, প্ৰচাৰ আদি	৩০০০.০০
৪। পুৰণি পুঁথি সংগ্ৰহ, সংৰক্ষণ আদি	১০০০.০০
৫। পুৰণি অসম প্ৰশ্নগ্ৰন্থ সমিতিৰ খৰচ	৫০০.০০
৬। সাধাৰণ ছপা খৰচ	১০০০.০০
৭। ডাকটিকট আদি আছয়জিক ব্যয়	১০০০.০০
৮। ভ্ৰমণ ব্যয়	৪০০০.০০
৯। সগঠন	১৫০০.০০
১০। নেফাৰ জনজাতীয় চাত্ৰিক পুৰস্কাৰ (শ্ৰীহৰিহৰ চৌধুৰী ফাণ্ড)	৩০.০০
১১। চন্দ্ৰকান্ত-ইন্দ্ৰকান্ত ত্ৰিবি পালন	৫০.০০
১২। বাধাকান্ত সন্দিকৈ স্মৃতি দিবস	২০.০০
১৩। ঘাই কাৰ্য্যালয়ৰ প্ৰবেশ ঘাৰৰ "নাম ফলি" আদি	৫০০০.০০
১৪। বাধাকান্ত সন্দিকৈৰ ভ্ৰমণ স্মৃতি উদ্‌ঘোচন উৎসৱ	১০০০.০০
১৫। বাধাকান্ত সন্দিকৈৰ স্মৃতি পুঁজিলৈ দান	২০০.০০
১৬। ঐচ্ছিক খৰচ—(ক) সভাপতি	২০০.০০
(খ) প্ৰধান সম্পাদক	১০০.০০
আৰক্ষিক ব্যয়	৪২৯.১১

মুঠ খৰচ—১৮,৭০৯.৩৬

শুপৰিক্ৰমা জমাঃ—

১। আলোচন সভাৰ পুঁজি—	[খ] ডাকঘৰত মুদৰা জমা	১০১.০৯
[ক] নেচনেল চেভিঙে চাৰ্টিফিকেট (গুৱাহাটী)	৫০০০.০০	
[খ] ষ্টেট বেঙ্ক অব ইণ্ডিয়া (যোৰহাট)	৫০০০.০০	
২। নবদেৱ হাচ পুঁজি—	[খ] ডাকঘৰত (নং ৩০০০১১)	১৫৫.০০
[ক] ষ্টেট বেঙ্ক অব ইণ্ডিয়া (যোৰহাট)	৫০০০.০০	
[খ] ডাকঘৰত মুদৰা জমা	১২০.৯০	
৩। কমলাদেৱী হাচ পুঁজি—	[খ] ডাকঘৰত (নং ৩০০০১১)	১৩৬.০০
[ক] এপেক্স বেঙ্ক, যোৰহাট	১০০০.০০	
(৩ বছৰৰ কাৰণে)	২০০০.০০	
	[খ] হৰিহৰ চৌধুৰী ইটা পুঁজি—	
	যোৰহাট এপেক্স বেঙ্ক	১০০০.০০
	৬। বাধাকান্ত সন্দিকৈ স্মৃতি পুঁজি—	
	যোৰহাট এপেক্স বেঙ্ক	২৬২.১৮৬

(খ) ভাৰা-শিক্ষা আৰু পৰ্কৃত-ভৈয়ামত প্ৰচাৰৰ আঁচনি

চৰকাৰী অনুদান—(১৯২০-৩০) ২০,০০০ টকা

১। ভাৰা শিক্ষা শ্ৰেণী— (বদৰপুৰ, বিহাৰা, শিলচৰ আদি ঠাইত)	৬০০০.০০
২। নৈশ শ্ৰেণী— (বদৰপুৰ ঘাট, হাইলাকান্দি আদি ঠাইত)	১০০০.০০
৩। সাংস্কৃতিক বিনিয়ম— [ক] জনজাতীয় অফল—মিকিৰ পাহাৰ, খাটীয়া জয়ন্তায়া, গাৰো পাহাৰ আদি	৫০০০.০০
[খ] বহুৱা আৰু অহুদত অফল	৩০০০.০০
৪। সাংস্কৃতিক আঁচনিৰ কাৰণে— শাখা সভালৈ এককালীন দান (বদৰপুৰ, হাইলাকান্দি, হাফলং আদি)	১৫০০.০০
৫। পুস্তিকা প্ৰকাশ	১০০০.০০
৬। ভাৰা প্ৰচাৰৰ্থে পুস্তিকা আলোচনী আদি বিতৰণ	২০০০.০০
৭। আৰক্ষিক ব্যয়	৫০০.০০

মুঠ খৰচ—২০,০০০.০০
(বিন বেছাৰ টকা)

(গ) পুঁথি প্ৰকাশৰ আঁচনি অসম চৰকাৰৰ এককালীন (১৯৩০-৬১ চন)

১। সাহিত্য সভাৰ মুখপত্ৰ অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকাৰ তিনিসংখ্যা প্ৰকাশ, প্ৰতি সংখ্যা	১০০০.০০
২। অসমৰ দ'ল, দেৱালয়, দৰগাহা, মচঞ্জিৰ, সত্ৰ আদিৰ সচিহ্ন বিৱৰণমূলক 'পবিত্ৰ অসম' পুঁথি প্ৰণয়ন আৰু প্ৰকাশ	৪৫০০.০০
৩। ডঃ প্ৰহুৰ দত্ত গোখৰামী সম্পাদিত এ. কে. গণিৰ "কামিনীকান্ত" উপন্যাস	১০০০.০০
৪। বেণুধৰ ৰাজশেঠাৰ "খণ্ড বাৰু কোঁৱৰ" প্ৰকাশ	১০০০.০০
৫। ৩লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ "সোম জীৱন সোৱৰণ" আৰু "ডায়েরী" সঙ্কলন আৰু প্ৰকাশ (প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় ভাগ একেলগে)	৪০০০.০০
৬। শ্ৰীযোগেশ্বৰ কান্ত তামূলীৰ "লোকগীতি সংগ্ৰহ" প্ৰকাশ	২৪০০.০০
৭। ভাষণাৱলী—৩য় ভাগ (সাহিত্য সভাৰ বুৰঞ্জী শাখাৰ সভাপতিসকলৰ অভিভাষণ ছাপা)	৩০০০.০০
আৰক্ষিক ব্যয়	১০০.০০

মুঠ খৰচ—২০,০০০.০০
(বিন বেছাৰ টকা)

৫। (ক) যোৰহাট ষ্টেট বেঙ্কত "অসম সাহিত্য সভাৰ আজীৱন সভাৰ পুঁজিৰ" নামত ছহেজাৰ টকাৰ স্তায়ী জমা ধৰবলৈ আজিৰ সভাই স্থিৰ কৰে আৰু এই বিষয়ে যথাবিহিত কৰিবৰ কাৰণে প্ৰধান সম্পাদক ভাৱ দিয়ে।

(খ) ১৯৪১-৬০ চনৰ বাৰ্ষিক চৰকাৰী অৱধানৰ পৰা ১৯৪০-৪১ চনৰ বিভিন্ন পুঁজিৰ ধাৰ মাৰিবলৈ প্ৰধান সম্পাদক নিৰ্দেশ দিয়ে।

৬। (ক) শ্ৰীভীমকান্ত বৰা আৰু শ্ৰীললিত নাথক যথাক্ৰমে বিহাৰা বজাৰ এম-ই দুগু আৰু শিলচৰ দেশভক্ত তৰুণ স্কুল এম-ই দুগুৰ কাৰ্য্যভাৰ গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা মাহে ১০০ (৭৫, দৰ্শ্যই আৰু ২৫, প্ৰচাৰ বানচ) নিৰ্বিঘত শিক্ষক নিয়োগ কৰা হয়।

(খ) শ্ৰীব্ৰজেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ বৰপূজাৰীক কাৰ্য্যভাৰ গ্ৰহণৰ তাৰিখৰ পৰা ছমাহৰ কাৰণে মাহে ১৫০ (এশ পঞ্চাশ টকা) দৰ্শ্যই অসম সাহিত্য সভাৰ ঘাই কাৰ্যালয়ৰ সচিব নিয়োগ কৰা হয়।

(গ) ঘাই কাৰ্যালয়ৰ সহকাৰী শ্ৰীভৈৰৱৰ নবনলৈক ১১৮৮০ ৰ পৰা ১০৮১০ লৈকে পূৰ্বা দৰ্শ্যইত দহদিনৰ ছুটি মঞ্জুৰ কৰা হয়।

৭। (ক) প্ৰচাৰ আচনি সম্বৰ্দ্ধিত সংযুক্ত মিকিৰ পাহাৰ আৰু উত্তৰ কাছাৰ জিলা, গোৱালপাৰা আৰু গাৰোপাহাৰ জিলালৈ সাংস্কৃতিক দল আৰু ব্যক্তি বিশেষক প্ৰেৰণ কৰিবলৈ প্ৰধান সম্পাদক ভাৱ দিয়ে।

(ক) শ্বিলং, হুৱাহাটী, যোৰহাট, ডিব্ৰুগড় আদি ঠাইত অনা-অসমীয়া লোকৰ কাৰণে ভাষা শিক্ষা-শ্ৰেণী পতাৰ কথাও সভাই আলোচনা কৰে; আৰু এই বিষয় ওপৰৰ ঠাইসমূহত কোনো শাখা

সভা বা অস্থায়ীনে ভাৰা-শিক্ষা-শ্ৰেণী আৰম্ভ কৰিবলৈ মূল সভাই সাহায্য দিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰে।

৮। (ক) "পবিত্ৰ অসম" প্ৰণয়ন সমিতিৰ সম্পাদক ডাঃ মহেশ্বৰ নেওগে উক্ত পুথি প্ৰণয়নৰ এটি আভাস দিয়ে আৰু সম্পাদনা সমিতিৰ অধ্যক্ষ "পবিত্ৰ অসম" প্ৰকাশ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰে আৰু প্ৰধান সম্পাদক আৰু প্ৰণয়ন সমিতিৰ সম্পাদকক পুথি প্ৰকাশৰ বাবতীয় ব্যৱস্থা লবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে।

(খ) শ্ৰীমত নকুলচন্দ্ৰ ফুঞা প্ৰণীত 'চাহ বাগিচাৰ বহুৱা' শীৰ্ষক পুথিখন প্ৰকাশৰ বাবে সভাই এহেজাৰ টকা মঞ্জুৰ কৰে।

(গ) চাহ বাগিছাৰ জনজাতীয় ছাত্ৰ সম্বাৰ প্ৰধান সম্পাদকৰ আবেদন অহুসৰি এখন অসমীয়া-ইংৰাজী আলোচনী প্ৰকাশৰ কাৰণে ৫০০ (পাঁচশ টকা) সাহায্য মঞ্জুৰ কৰা হয়।

৯। (ক) কাৰ্যা-নিৰ্বাহক সভাই পলাশবাৰী সাহিত্য সভাৰ নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰে আৰু উক্ত সভাৰ সম্পাদকৰ ২০১৮১০ চিঠি অস্থায়ী অক্টোবৰ (১৯৬০ চন) মাহৰ ৫, ১ আৰু ৭ তাৰিখে পলাশবাৰীৰ মৌজাত অষ্টবিংশ অধিবেশন পাতিবলৈ স্থিৰ কৰি উক্ত সভাৰ পৰা পোৱা অধিবেশনৰ কাৰ্যা-সূচী অহুমোদন কৰে। কম সময়ৰ ভিতৰতে অধিবেশনৰ আয়োজন কৰিব লগীয়া হোৱাত বিজ্ঞান-শাখা পাতিব নোৱাৰৰ কাৰণে কাৰ্যা-নিৰ্বাহক সভাই আপত্তি নকৰিলেও মত প্ৰকাশ কৰে যে অধিবেশনৰ লগতে উক্ত শাখা-সভাৰ আয়োজন কৰিব পাৰিলে ভাল। পলাশবাৰী সাহিত্য সভাৰ সম্পাদকৰ ২০৮৩৬০ তাৰিখৰ আবেদন অহুসৰি পলাশবাৰীত লৰালবিকৈ অধিবেশন পাতিবলৈ স্থিৰ কৰাৰ কাৰণে অষ্টবিংশ

অধিবেশনৰ মূল সভাৰ সভাপতিৰ অভিভাষণখন চুপা কৰিবলৈ স্থিৰ কৰে।

(খ) সভাপতি নিৰ্বাচনে কাৰ্য্যৰ কাৰণে চাৰিজন সভ্যে—প্ৰধান সম্পাদক, সহকাৰী সম্পাদক, শ্ৰীমত নকুলচন্দ্ৰ ফুঞা আৰু অধ্যাপক আব্দুল মালিক এখন উপসমিতি পতা হয়।

১০। অসম সাহিত্য সভাৰ ১৯৬০—৬১ চনৰ সভা-ভাৰিৰ তাৰিখ ১৫ চেপ্তেম্বৰলৈকে (১৯৬০ চন) ধাৰী কৰা হয়। তলৰ সভাসমূহ স্বীকৃতি দিয়া হয়—

(১) বৰপেটা সাহিত্য সভা, বৰপেটা (শাখা সভা)
(২) কাকজান " " কাকজান (")

দ্বিতীয় দিনৰ অধিবেশন

৫/৭/৬০

৫ তাৰিখে পূৰ্বা ৮ বজাত শ্ৰীমত অহুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ সভাপতিত্বত পুনৰ অধিবেশন আৰম্ভ হয়। আগ দিনৰ সকলো সভা সভাত উপস্থিত আছিল।

১১। বাজিক চৰকাৰী ভাষা আৰু বিভিন্ন সমস্যাৰ কথা তৃণটী জুৰি বিধান ভাবে আলোচনা কৰাৰ পাচত তলৰ প্ৰস্তাৱ কেইটা গৃহীত হয়—

অসমৰ বাজিক চৰকাৰী ভাষা সম্পৰ্কে যোৱা ২০৮১৬০ তাৰিখৰ মুখ্য মন্ত্ৰীৰ বিবৃতি, ২০৮১৬০ তাৰিখৰ মুখ্য মন্ত্ৰীৰ সাহিত্য সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকলৈ দিয়া চিঠি আৰু এই প্ৰসঙ্গত অসম প্ৰাদেশিক কাংগ্ৰেছ কমিটিৰ ১১০৪৬০ তাৰিখৰ প্ৰস্তাৱ আৰু অসম বিধান সভাৰ সদস্য শ্ৰীমত কমলাপ্ৰসাদ আগৰৱালা আৰু শ্ৰীমত মহাশ্বেৰ দাসে আগস্থক অসম বিধান সভাৰ অধিবেশনত উত্থাপনৰ উদ্দেশ্যে ইতিমধ্যে জাননী দিয়া চৰকাৰী ভাষা সম্পৰ্কীয় ত্ৰুচন

(৩) বহা সাহিত্য সভা, বহা (শাখা সভা)

(৪) শাস্তি সাহিত্য মন্দিৰ, নাৰ্জিবা (স্বীকৃত)

১১। বাজিক ভাষা সম্পৰ্কত প্ৰধান সম্পাদকে কাৰ্যাৱৰীৰ এটি চমু বিৱৰণ দিয়ে। সভাই বাজিক চৰকাৰী ভাষা সম্বৰ্দ্ধিত দেশ জুৰি হোৱা আন্দোলন আৰু বিভিন্ন সমস্যাৰ কথা এঘটাতকৈ অধিক সময় আলোচনা কৰে। দ্বিতীয় দিনা উক্ত বিষয়ে পুনৰ আলোচনা কৰিবলৈ আৰু সেই সম্পৰ্কে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিবলৈ সভা স্থগিত বহা হয়।

৪। শ্ৰীবিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা, সভাপতি।

৪/৭/৬০

বেচৰকাৰী বিল, কাৰ্যা-নিৰ্বাহক সভাৰ এই অধিবেশনে বিশদ ভাবে আলোচনা কৰে। পলমকৈ হলেও মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে অসম বিধান সভাৰ আগস্থক অধিবেশনত বাজিক চৰকাৰী ভাষাৰ বিল চৰকাৰী ভাবে উত্থাপন কৰা হ'ব বুলি ঘোষণা কৰাৰ কথাও সভাই আলোচনা কৰে।

১১। [ক] প্ৰস্তাৱিত চৰকাৰী বিল প্ৰণয়ন প্ৰসঙ্গত নিয়মিত মূল নীতি কেইটা মানি লৈ যথোচিত ব্যৱস্থা কৰিবলৈ অসম চৰকাৰক দাবী জনায়—

[১] অসমীয়া ভাষা সমগ্ৰ অসমৰে একমাত্ৰ বাজিক ভাষা হিচাপে ঘোষণা।

[২] নিতান্তই বাজিক কোনো কোনো অঞ্চলত অথবা দ্বিত্বভাৱে বাহাল বাধিবলগীয়া হলে, সেই সেই অঞ্চলতো ১৯৬৫ চনৰ ভিতৰত বাজিক চৰকাৰী ভাষা আইন সম্পূৰ্ণভাৱে বলৱৎ কৰা।

[৩] ৰাজ্যৰ বাতৰীয় চৰকাৰী কামতে অসমীয়া ভাষা প্ৰচলন।

[৪] ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা প্ৰসঙ্গত চৰকাৰে চূড়ান্ত ব্যৱস্থা লোৱাত পলম কৰাত ৰাজ্য জুৰি যি বিবেধ আৰু অশান্তিৰ সৃষ্টি হৈছে তাক প্ৰশমিত কৰিবৰ কাৰণে অসম বিধান সভাৰ জৰুৰী অধিবেশন পাতি হলেও ১৯৬০ চনৰ অক্টোবৰৰ পৰা ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা আইন বলৱৎ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ দাবী জনায়।

১২। অসমীয়া ভাষাৰ মৰ্যাদা প্ৰতিষ্ঠাৰ পবিত্ৰ আগ্ৰহত অসমৰ যি কেইজন ছাত্ৰ আৰু যুৱকে বিভিন্ন পৰিস্থিতিত কৰণ ভাবে মৃত্যু বৰণ কৰিলে, তেওঁলোকৰ অকাল মৃত্যুত আজিৰ সভাই গভীৰ শোক প্ৰকাশ কৰে আৰু তেওঁলোকৰ স্মৃতিত শ্ৰদ্ধাঞ্জলি জনাই আত্মাৰ সদগতি কামনা কৰি শোকসন্তপ্ত পৰিয়াললৈ সমবেদনা জনায়।

১৩। ৰাজ্যিক ভাষা আন্দোলন বাৰ্থ কৰাৰ উৎসেহা অসমৰ ভিতৰৰ আৰু বাহিৰেবা কিছুমান অসমীয়া বিদেহী লোকে পৰিকল্পিত ভাবে উৎকট প্ৰবেচনামূলক আৰু সমাজবিৰোধী হিংসাত্মক কাৰ্য্যৰ দ্বাৰা ৰাজ্যৰ বিভিন্ন ঠাইত শান্তিপ্ৰিয় বাটজৰ মাজত সত্ৰাসৰ ভাৱ সৃষ্টি কৰাত আজৰ সভাই গভীৰ উৰ্বেগ প্ৰকাশ কৰে আৰু এনে প্ৰবেচনামূলক হিংসাত্মক কাৰ্য্যৰ তীব্ৰ নিন্দা কৰে। এনে অবাঞ্ছনীয় কাৰ্য্যৰ ফলত ক্ষতিগ্ৰস্ত হোৱা লোকে আৰু অহুষ্ঠানসমূহৰ কাৰণে সভাই দুখ প্ৰকাশ কৰে। এই-সম্পৰ্কত সন্নিহিত পদাধিকাৰ সকলে কৰা ক্ষমতাব অপব্যৱহাৰৰ দ্বাৰাক তদন্ত দাবী কৰে। সকলো পৰিস্থিতিৰ মাজতো অসমীয়া ভাষাৰ ক্ষায়া দাবী পূৰ্বণত আত্মা বাধি জনসাধাৰণৰ মাজত শান্তি আৰু

শুধলা অৰ্য্যাহত বাধিবলৈ অসমবাসী বাইজক আহ্বান জনায়।

১৪। কিছুমান বাতৰি কাকতে—বিশেষকৈ বলিকতাব হিন্দুস্থান ষ্টেণ্ডাৰ্ড, অমৃত ৰাজ্যৰ পত্রিকা, আনন্দ ৰাজ্যৰ পত্রিকা আৰু মুগাছাবে ৰাজ্যিক ভাষা আন্দোলন সম্পৰ্কীয় ত্ৰিভিটীৱ আৰু অতিবন্ধিত বাতৰি প্ৰচাৰ কৰি সমগ্ৰ ভাৰততে অসমৰ পৰিস্থিতিৰ বিকৃত ৰূপ দি অসমক হেয় প্ৰতিপন্ন কৰিছে। এনে অপচেষ্টাৰ ফলত সত্ৰাসৰ ভাৱ সৃষ্টি কৰি অসমীয়া বিদেহীলোকক প্ৰবেচিত কৰিছে যি সভাই দৃঢ়মত প্ৰকাশ কৰে। য়েহেতু এনে গৰ্হিত অপপ্ৰচাৰ বন্ধ নহলে অসমৰ বৰ্ত্তমান চলি থকা বিক্ষোভ আৰু অশান্তি শাম কটাব কোনো আশা দেখা নেযায়, আৰু আনফালে না না অহুৰোধ কৰা স্বৰ্বেও এই কাকতবিলাকে অপপ্ৰচাৰ বন্ধ কৰাৰ কোনো আগ্ৰহ নাই, সেই কাৰণে অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্যনিৰ্দ্ধক সভাই অসমত শান্তিৰ কামনাৰে উক্ত বাতৰিকাকতসমূহ অসমত তুৰতে নিষিদ্ধ কৰিবলৈ চৰকাৰক টানি অহুৰোধ জনায়।

১৫। শিলচৰ অসম সাহিত্য সভা ভৱনত অসমীয়া ভাষা-বিদেহী কোনো গুৰুতই অগ্ৰ-সংযোগ কৰাৰ কাৰণে আজিৰ সভাই গভীৰ উৰ্বেগ প্ৰকাশ কৰে আৰু এই সম্পৰ্কে যথোচিত প্ৰতিবিধান লবলৈ চৰকাৰক দাবী জনায়।

প্ৰধান সম্পাদকে সকলোকে ধন্যবাদ জনোৱাৰ পাচত অধিবেশনৰ সামৰণি পৰে।

বাঃ শ্ৰীঅমৃতচন্দ্ৰ হাজৰিকা—সভাপতি।

৪। ১। ৬০

অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্যনিৰ্বাহক সভাৰ জৰুৰী অধিবেশন

স্থান—চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন। তাৰিখ ১৯। ৬০

সময়—পূৱা ৮ বজা।

উপস্থিত সভাসকল—(১) শ্ৰীযুত (সকল)

বিনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা, (২) লীলা গগৈ, (৩) যুৱেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ দত্ত, (৪) নহুল চন্দ্ৰ কুমাৰ, (৫) ললিত চন্দ্ৰ বৰা, (৬) যতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী, (৭) হৰিপ্ৰসাদ নেগা।

স্থায়ী সভাপতি শ্ৰীঅমৃত চন্দ্ৰ হাজৰিকাক উপস্থিত থাকিব নোৱাৰিব বুলি জনোৱাত-সহকাৰী সভাপতি শ্ৰীযুত বিনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱাই সভাপতিৰ আসন গ্ৰহণ কৰে।

১। জয়জয়তে সভাপতিৰ আসনৰ পৰা তলৰ শোক প্ৰস্তাৱটি গৃহীত হয়—

“অলপতে অসমৰ বাহিৰে ভিতৰে হৈ যোৱা অশান্তিৰ সময়ত পশ্চিম বহুৰ শিলিগুৰি জংঘনত নৃশংসভাবে আততায়ীৰ হাতত নিহত হোৱা উদয়-মান সাহিত্যিক ৬ শৃষ্টিবৰাৰ মৃত্যুত কাৰ্য্য নিৰ্বাহক সভাই গভীৰ শোক প্ৰকাশ কৰে, আৰু মৃতকৰ আত্মাৰ সদগতি কামনা কৰি শোকসন্তপ্ত পৰিয়াললৈ সমবেদনা জনায়।”

২। প্ৰধান সম্পাদকে যোৱা পক্ষৰ অধিবেশনৰ কাৰ্য্য বিৱৰ্তী পাঠ কৰে আৰু সভাত গৃহীত হয়।

৩ (ক) পলাশবাৰীৰ আদৰণী সমিতি আৰু অষ্টবিংশ অধিবেশনৰ নব-নিৰ্বাচিত সভাপতি শ্ৰীযুত হৈলোকা নাথ গোস্বামী দেৱৰ চিঠিপত্ৰ পাঠ কৰা হয়। সকলো কথা গভীৰ ভাবে পৰ্যালোচনা কৰি কাৰ্য্যনিৰ্বাহক সভাই অক্টোবৰ মাহৰ ২৭, ২৮ আৰু ২৯ তাৰিখলৈ অষ্টবিংশ অধিবেশনৰ দিন পিচুৱাই দিয়ে।

(খ) আদৰণী সমিতিৰ আৰ্থিক সাহায্য সম্পৰ্কীয় চিঠি অৱু প্ৰস্তাৱ সভাত পাঠ কৰা হয়; আৰু কাৰ্য্য নিৰ্বাহক সভাই ইতিমধ্যে মূল সভাৰ সভাপতিৰ অভিভাষণ ছপোৱাৰ খৰচ বহন কৰাৰ কাৰণে আদৰণী সমিতিক আৰ্থিক সাহায্য দিব নোৱাৰিব দুখ প্ৰকাশ কৰে।

৪। (ক) সদৌ অসম জুৰি অলপতে হৈ যোৱা অশান্তিৰ কাৰণে সভাই গভীৰ উৰ্বেগ প্ৰকাশ কৰে আৰু ক্ষতিগ্ৰস্ত লোকসকলৰ প্ৰতি সমবেদনা জনায়।

দেশৰ শৃঙ্খল অৱস্থা বুঝাই আনি বৰ্ত্তমান পৰিস্থিতি প্ৰশমিত কৰিবৰ কাৰণে অসমৰ চৰকাৰী ভাষা বিষয়ক আইন অতি শীঘ্ৰে কাৰ্য্যকৰী কৰাৰ ওপৰত কাৰ্য্যনিৰ্বাহক সভাই গুৰুৰ আবেগ কৰে। গতিকে কাৰ্য্যনিৰ্বাহক সভাৰ জৰুৰী অধিবেশন অসম বিধান সভাৰ আগত অক্টোবৰ অধিবেশনত চূড়ান্ত ব্যৱস্থা লবৰ কাৰণে চৰকাৰক দৃঢ় ভাবে দাবী জনায়।

(খ) য়েহেতু ৰাজ্যিক ভাষা বিষয়টো ডাবতীয়া সংবিধান অধুৱাটী ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ কৰ্ত্ত্বৰ ভিতৰত পৰে, সেই কাৰণে অসমৰ চৰকাৰী ভাষা প্ৰসঙ্গত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হস্তক্ষেপ হব পাৰে বুলি যি আশঙ্কা কৰা হৈছে তাৰ কাৰণে সভাই গভীৰ উৰ্বেগ প্ৰকাশ কৰে।

(গ) অসমলৈ অহা সসদৌ প্ৰতিনিধি দলৰ সদস্য শ্ৰীমতী মফিদা আহমদ এম-পিয়ে ১৭। ৬। ৬০ তাৰিখে তেজপুৰৰ ৰাজহুৱা সভাত দিয়া বক্তৃতা-প্ৰসঙ্গত সাহিত্য সভাৰ বিভিন্ন শাখা আৰু সদস্য

পনা অহা প্ৰতিবাদ আৰু চিঠি পত্ৰ সভাত পাঠ কৰা হয়। শ্ৰীমতী আহমেদে দেশজুৰি হোৱা অশান্ত পৰিস্থিতিত অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য সম্পৰ্কে এনে অবাঞ্ছনীয় মন্তব্য প্ৰকাশ কৰি অশ্ৰীতিকৰ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰাত কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাই তৃপ্ত প্ৰকাশ কৰে।

৫। (ক) অসম সাহিত্য সভাৰ আচনি অনুযায়ী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে জনজাতীয় পুথি সঙ্কলন আৰু প্ৰকাশৰ কাৰণে নহেজাব আংশিক অহুদান আগবঢ়োৱাৰ কাৰণে ভাৰত চৰকাৰক ধন্যবাদ জনায়; আৰু ভাৰত চৰকাৰক চিঠিত উল্লেখ থকা বাণ্যিক চৰকাৰক এই আঁচনিত অহুদান সোণকাল দিবলৈ সভাই অসম চৰকাৰক অনুরোধ কৰে। এই প্ৰসঙ্গত কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাৰ তৃতীয় অধিবেশনৰ (খ) প্ৰস্তাৱত উল্লেখ থকা “অসমৰ জনজাতি” শীৰ্ষক পুথি প্ৰণয়ন কৰিবৰ কাৰণে শ্ৰীযুত প্ৰমোদচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্যাদেৱক যি ভাৰ ন্যস্ত কৰা হৈছিল সেই মৰ্মে কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাই স্থিৰ কৰে যে উক্ত পুথিখন দুটা খণ্ডত যুগুত কৰা হওক আৰু ইয়াৰ কাৰণে তলত দিয়া দৰে এটা উপসমিতি পতা হয়—

(১) শ্ৰীযুত প্ৰমোদচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য—সম্পাদক।

(২) শ্ৰীযুত ফকীৰ শৰ্মা, ষিলং— সভা।

(৩) শ্ৰীযুত মাধৱগোশ্বামী, গুৱাহাটী বিশ্ব-বিদ্যালয়—সভা।

(৪) শ্ৰীযুত লীলা গগৈ—সভা

এই সমিতিত সভাপতি আৰু প্ৰধান সম্পাদক উপকৰ্মাকৈ থাকিব। আন্তৰ্জাত হ'লে প্ৰধান সম্পাদকক সৈতে আলোচনা কৰি উপসমিতিৰ সম্পাদকে সভা সংখ্যা বঢ়াই পাবিব।

(খ) “অসমৰ জনজাতীয় সাধু কথা সংগ্ৰহ সম্পৰ্কে এখন আঁচনি যুগুত কৰিবৰ কাৰণে ডাঃ প্ৰমুদ দত্ত গোশ্বামীক ভাৰ দিয়া হয়।

৬। শ্ৰীপ্ৰদীপ কুমাৰ হাজৰিকাক ১ আগষ্টৰ পৰা মাহে ৬০০ (ষাঠি টকা) দৰ্শহাত আৰু কানন মেধিক মাহে ৪০০ দৰ্শহাত শিলচৰৰ দেশভক্ত অসমীয়া এম-ই স্কুলৰ শিক্ষক নিয়োগ কৰা হয়।

৭। (ক) ১৯৬০-৬১ চনৰ সভা উৰ্দ্ধিৰ সময় ১০ অক্টোবৰ (৯ বচায় দিয়া হয়।)

(খ) শ্ৰীবিনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা (টায়ক) আৰু শ্ৰীধৰ্মকান্ত মহন্তক (যোবহাট) আজীৱন সভা ভৰ্ত্তি কৰা হয়।

(গ) তলত দিয়া সভা সমূহক স্বীকৃতি দিয়া হয়—

ক্রমিক নং	সভাৰ নাম আৰু ঠিকনা	স্বীকৃত/শাখা
(১)	সৰ্বোদয় পুথি ভাঙাল, বৰপেটা	স্বীকৃত
(২)	ডিব্ৰুগড় আলোচনা চক্ৰ, ডিব্ৰুগড়	”
(৩)	বদালি সাহিত্য সভা, কাকজান	”
(৪)	সৰিয়হজান সাহিত্য সভা, সৰিয়হজান	”
(৫)	জামুগুৰি সাহিত্য সভা, জামুগুৰিহাট	”
(৬)	বজালি সাহিত্য সভা, বজালি	”
(৭)	মজৰামুখ সাহিত্য সভা, কৰামগাওঁ	”

ক্রমিক নং	সভাৰ নাম আৰু ঠিকনা	স্বীকৃত/শাখা
(৮)	টেঙাপুখুৰী সাহিত্য সভা, টেঙাপুখুৰী	শাখা
(৯)	ওদালগুৰি সাহিত্য সভা, ওদালগুৰি	”
(১০)	বৰপথাৰ সাহিত্য সভা, বৰপথাৰ	”
(১১)	দক্ষিণ গুৱাহাটী সাহিত্য সভা, গুৱাহাটী	”
(১২)	বিধনাথ সাহিত্য সভা, চাৰিআলি	”
(১৩)	উদয় সাহিত্য সভা, হাতীগৈথেৱা	”
(১৪)	জ্যোতি সাহিত্য সভা, ঢেকিয়াল	”
(১৫)	বকো সাহিত্য সভা, বকো	”
(১৬)	গোৱালপাৰা সাহিত্য সভা, গোৱালপাৰা	”
(১৭)	নবদেয় সাহিত্য সভা, বকয়া	”
(১৮)	কহিমা সাহিত্য-সভা, কহিমা	”

বা: বিনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা

সভাপতি

১৩/৯/৬০

শাখা সভাৰ বাৰ্ষিক অধিবেশন

নলবাৰী জ্ঞানোদয় সমাজৰ ৩য় বাৰ্ষিক অধিবেশন ২৭/২৮ জেঠত ছহিনীয়াতৈ সম্পন্ন হয়। মুকলি সভাৰ সভাপতিত্ব কৰে অধ্যক্ষ ৱেলোক নাথ গোশ্বামী দেৱে। অধ্যাপিকা নিৰ্মল প্ৰভা বৰদলৈয়ে নিৰ্দিষ্ট বক্তাৰ আসনৰ পৰা এটি সময়োপযোগী ভাষণ দিয়ে। শ্ৰীমান প্ৰমুদ গোশ্বামীৰ সভাপতিত্বত—এখন সাংস্কৃতিক সন্মিলনো অনুষ্ঠিত হয়।

শ্ৰীতোলন চন্দ্ৰ শইকীয়াৰ সভাপতিত্বত ২৮/২৯/৬০ তাৰিখে প্ৰগতি সাহিত্য সভাৰ বাৰ্ষিক মুকলি অধিবেশন বহে।

২৯/৩০ তাৰিখে শ্ৰীপ্ৰিয়দাস তালুকদাৰ

সভাপতিত্বত পেঙেৰী সাহিত্য সভাৰ বাৰ্ষিক মুকলি অধিবেশন সম্পন্ন হয়।

১৭/১৮ তাৰিখে নাৰ্জিবা সাহিত্য সভাৰ ১০ম বাৰ্ষিক অধিবেশন সমাৰোহেৰে সম্পন্ন হয়। বুৰঞ্জীবিদ শ্ৰীবেণুধৰ শৰ্মাই সভাৰ সভাপতিত্ব কৰে সভাত বৰ্তমান অসমীয়া সাহিত্যৰ ধাৰা সম্পৰ্কে বিশদ আলোচনা হয়।

সভাত শ্ৰীলীলা গগৈয়ে নিৰ্দিষ্ট বক্তা হিচাপে এটি ভাষণ দিয়ে।

বোকাখাট পুৰী সাহিত্য সভাৰ ২য় বাৰ্ষিক অধিবেশন ১৭/১৮ তাৰিখে অসম সাহিত্য সভাৰ সহকাৰী সম্পাদক শ্ৰীবিপ্ৰসাদ নেওগৰ সভাপতিত্বত

সম্পন্ন হয়। রূপ কৌরবৰ প্রতি তেওঁৰ মৃত্যু দিবস হিচাপে সভাৰ আৰম্ভণিতে শ্রদ্ধাজলি প্ৰদান কৰা হয়। বোকাখাটৰ ইতিবৃত্ত নামৰ—এখনি পৰিচয় গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ সভাই স্থিৰ কৰি।

১৯৪৬০ তাৰিখে বৃন্দাবন সাহিত্য সভাৰ ৪র্থ বাৰ্ষিক অধিবেশন শ্ৰীহৰেন্দ্ৰ নাথ পাঠকৰ সভাপতিত্বত সম্পন্ন হয়।

আটাইকেইখন সভাতে অসমত অসমীয়া ভাষাক অনতিপলমে বাহ্যিক ভাষা হিচাপে ঘোষণা কৰিলে দাবী জনাই প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰে।

অসমৰ অশান্তি

ভাৰতৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী শ্ৰীজৱহৰলাল নেহেৰুৱে অশান্তি পৰিস্থিতি অধ্যয়ন কৰিবৰ কাৰণে অসমলৈ আহোতে যোৱা ১৯৭১০ তাৰিখে যোৰহাটত অসম সাহিত্য সভাৰ এটি সজাতি দলে তেওঁক লগ ধৰি এখন স্মাৰক পত্ৰ দিলে। এই সজাতি দলত আছিল শ্ৰীযুত (সতল) নীলমণি ফুকন, যতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী, নকুল চন্দ্ৰ ফুঞা, হৰিপ্ৰসাদ নেওগ আৰু চৈয়দ আব্দুল মালিক।

অসমৰ পৰিস্থিতি সম্পৰ্কে অস্থমন্ধান কৰিবলৈ অহা সংসদী দলক ১৯৮১০ তাৰিখে অসম সাহিত্য সভাৰ দৈ এখন স্মাৰক পত্ৰ দিয়া হয়। এই সজাতি দলত আছিল শ্ৰীযুত (সকল) নীলমণি ফুকন, নকুল চন্দ্ৰ ফুঞা, যতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী, হৰিপ্ৰসাদ নেওগ আৰু চৈয়দ আব্দুল মালিক।

ঘাই কাৰ্যালয়ৰ সময়

শ্ৰীযুত ব্ৰজেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ বৰপূজাৰীক ১৭৭১০ তাৰিখৰ পৰা অসম সাহিত্য সভাৰ ঘাই কাৰ্যালয়ৰ কাৰ্যালয়-সচিব নিযুক্ত কৰা হৈছে। দেওবাৰ বাহিৰে আন বাবে কাৰ্যালয়ৰ সময় তলত দিয়া দৰ হ'ব।

আগবেলা

১১ বজাৰ পৰা ২ বজালৈ
পিচবেলা

৪ বজাৰ পৰা ৭ বজালৈ

শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী

প্ৰধান সম্পাদক

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভাৰ অষ্টবিংশ

অধিবেশন

অসম সাহিত্য সভাৰ অষ্টবিংশ অধিবেশন অক্টোবৰ মাহৰ ২৭২৮ আৰু ২৯ তাৰিখে কথ-সাহিত্যিক শ্ৰীযুত ব্ৰজেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী, এম-এ, বি-এল দেৱৰ সভাপতিত্বত পলাশবাৰীৰ মৌজাত অনুষ্ঠিত হ'ব। অধিবেশনৰ লগতে বৃন্দাী আৰু বিজ্ঞান শাখাৰ অধিবেশন আৰু কবি-সম্মিলন পাতিবলৈ আৰ্হাৰ্হনা সমিতিয়ে আয়োজন কৰিছে।

শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী

প্ৰধান সম্পাদক

পুথি পৰিচয়

(১) সূৰ্যমুখীৰ স্মৃ—চৈয়দ আব্দুল মালিক

পৰিবেশক : শ্বালি পুথিঘৰ যোৰহাট, ১৯৮০

মৰিশালিৰ স্মৃতিমুখৰ নীৰৱতা দেখি Thomas Gray এ অশ্ৰুচিনতাত চিহ্নবি উঠিছিল—Full many a flower bloom to blush unseen and waste its fragrance in the desert air 'ধনশিৰীৰ পাৰৰ ডালিম গাৱঁৰ ডেকা গুলচ আমাৰ চকুত নপৰা এপাহ বনৰীয়া ফুল। মালিক চাহেবে এই বনৰীয়া ফুলপাহ সঘতনে বিচাৰি আনি, আমাৰ মাজত তাৰ সুবন্দি বিলাইছেহি। অন্ততঃ এইকাৰণেই তেখেতক ধন্তবাদ।

গুলচৰ দৰে হাজাৰ নীৰৱ কবিৰ জন্ম হয় আমাৰ গাৱঁত। হাজাৰ নীৰৱ কবিয়ে নোগোৱা কবিতাৰ পুঞ্জীভূত স্মৃণ বুকুত লৈ হাল বায়, কোব মাৰে, খেতি কৰে, গৰু চোৱা, ম'হ বধে, ন-মাটি ভাঙি পাম খেলে, গাৱঁৰ গাভৰুৰ লগত শীৰ্ষিত কৰে, ঘৰ সাজে, ঘৰ পাতে আৰু তাৰ পাচত আমি নজানাকৈয়ে বিস্মৃত হোৱাই যায়। গুলচ মৌন কৰি। ধনশিৰিৰ বুকুত পৰা বৰষুণৰ টোপালৰ ৰূপালী টিটকনিয়ে, তাৰ মিঠা শব্দই গুলচৰ কাব্যিক মনটোক উতলা কৰে, অৰণ্যৰ সেমেকা সেউজে তাৰ ভিত্তৰ আদিম মাত্ৰহটোক হাত-বাউলদি মাতে। শীত-শেষৰ শীৰ্ষ ধনশিৰীৰ বুকুত বা-বেলোৱা গভা চিলনীৰ লগত তাৰ মনটো উৰি যায়।

ডালিম গাৱঁৰ এই মাত্ৰহটোক আৰবি তিনিজনী মাৰী আছে। চেনিমাই—তাৰ প্ৰথম যৌৱনৰ প্ৰেয়সী, যাক পলুৱাই নি সি এৰাভি বাৰিছিল;

কুটীলা ৰূপাহী—যাক সি বিচৰা নাছিল, কিন্তু অশ্ৰুত্যাগিত ভাৱে পত্নী হিচাবে গ্ৰহণ কৰিছিল; আৰু তৰা যাক সি জীৱনৰ পূৰ্বতাব কাৰণে, মনৰ গভীৰতম কোণৰ পৰা থুব আপোন কৰি পাবলৈ বিচাৰিছিল, যি তাক পাৰৰ কাৰণে, সুৰুজমুখীৰ সূৰ্য্য-খ্যানৰ দৰে উজ্জ্বল, উজ্জ্বল হৈ আকৈশোৰ অপেক্ষা কৰিছিল। ইয়াৰ বাহিৰেও ডালিমৰ সমাজত আছে মাতৃকৰ চকিয়ত, স্বাৰ্থহীন বন্ধু চন্দ্ৰ, চমিৰ বেপাৰী, ভীম নেপালী, ৰক্ষি, তীৰ্থ, নাহৰ কলাই আৰু বহুতো।

...চেনিমাটিক পলুৱাই অনাৰ অপৰাধত গুলচক ঘৰৰ পৰা খেদি দিয়ে। সতিনী খটাৰ পৰা নিকুতি পাবলৈ গুলচৰ লগতে তাৰ মাকো ওলাই আহি গাৱঁৰ একাঘত থাকেহি। ডালিমৰে এমুৰত থাকে ৰূপাহী। চমিৰ বেপাৰীৰ লগত অৰৈধ প্ৰণয় হোৱাত তাইক বান্দা নাহেৰে এৰি দি আঁৰি যায়। ৰূপাহীৰ লগত থাকে তাইৰ ঘাতমউবা ভাগিনীয়েক তৰা। গুলচে তৰাক ভাল পাবলৈ ধৰে। তৰায়ো একান্তভাৱে গুলচক পাবলৈ বিচাৰেখেচো বহুৰ বয়সৰ পৰাই। ধনশিৰী সিপাৰে গুলচে পাম খেলে, ধান, মৰাপাট, সৰিয়হ আৰু শাক পাছলিৰে তাৰ ন-ভাঙনি মাটিৰ পাম নদন বদন হয়। এদিন তৰাক আনিব—এই আশাবে সি পামত এটা ঘৰ সাজে। তাৰ বাপেকৰ টান নৰীয়া বুলি শুনি মাক বাপেকৰ ওচৰলৈ গুছি যায়। মহজিৱৰ বৰতোজৰ দিনা গুলচে গোপনে ৰূপাহীক আৰু তৰাকে তাৰ পামৰ ঘৰলৈ আনিবৰ দিহা কৰে—

তৰাক নিকাৰ কৰি সমাহ-সম্মত পত্নী কৰিব— এই অভিপ্ৰায়েৰে। কিন্তু জীৱনৰ গতি কাৰো ইমান হৰ্ছল নহয়। কপাহীৰ মনৰ আশা তৰাক নহয়, তাইকে যেন গুলচে বিয়া কৰায়। এই বৰভোজৰ দিনাই চক্ষিয়তৰ এলাইবাৰ পুতেক বিফলৈ নিকাৰ কৰাবলৈ বুলি, চলোনে তৰাক চক্ষিয়তৰ ঘৰলৈ নিয়া হয়। ৰাতি পূৰ্বে আয়োজন অল্পস্বৰে জীৱন সহায়ত, গুলচৰ পাম-ঘৰ ওলায়গৈ—ওৰণীৰে গা ঢাকি কপাহী অকলে। গুলচে বিশেষ সন্দেহৰ অৱকাশ নেপাই কপাহীকে তথা বুলি নিকাৰ কৰে আৰু পাচত কপাহী বুলি জানিব গ্ৰহণ কৰে। ইফালে চক্ষিয়তৰ ঘৰৰ পৰা কোনোমতে পলাই গৈ পাচদিনা বাতিপুৰা তৰা গুলচৰ ঘৰ ওলাইগৈ। তাত মাহীয়েকৰ কাণ্ড দেখি তৰা বিব্ৰত হলেও বজাহত নহয়। গুলচৰ কাৰণেই অন্ততঃ নীৰৱে তাতৈ ধাকিৰলৈ লয়।... গুলচৰ এই পামৰ ঘৰৰ ওচৰতেই কল্প কলাইৰ লগত চেনিমাৰ বিয়া হয়। কেতিয়াবা গুলচ-চেনিৰ দেখা-দেখি হলে পুৰণি স্মৃতিয়ে চুয়োটাৰে মনত স্বেচ্ছা আঘাত কৰে। গৰীৰ চেনিমাৰকৈ চেনি মেছাদেনিকৈয়ে সহায় কৰে। কলাইৰ বেমাৰ টান হোৱাত তাক গুলচ আৰু চেনিমায়ে চম্ৰৰ সহায়েৰে গোলাঘাটৰ ডাক্তৰখানাত থৈ যায়। ইফালে আকৌ কলাইৰ ভায়েক তীখমলৈ তৰাক দিয়াৰ আশা দেপুৱাই তাক কপাহীয়ে ঘৰ লগায়।... চমিৰ বেপাৰীয়ে বেপাৰ কৰিবলৈ আহি বেহা-বেপাৰৰ কথা পতাৰ চলোনে, কপাহী থকা বুলি জানি, গুলচৰ ঘৰলৈ আহ হাহ কৰে। চেনিমাৰ লগত গুলচৰ মিলা-মিচাই যেনেকৈ একালে কপাহীৰ মনত সন্দেহৰ উৎপেক্ষ কৰে, তেনেকৈ আনকালে চমিৰৰ মন উপস্থিত্তিয়ে হয়তো গুলচৰ স্বামীত্ব আঘাত কৰে। তাত

আকৌ তাৰ প্ৰাণৰ তৰাক তীখমলৈ দিয়াৰ কপাহীৰ গোপনীয় যড়যন্ত্ৰ। খঙত একো নাই হৈ গুলচে কপাহীক মাৰে আৰু ঘৰৰ পৰা খেদি দিয়ে। ধুমুহা, বৰশুণ আৰু বানপানীৰ এটা দুৰ্ভোগময় নিশা, কপাহী যেতিয়া বাহিৰ ক'ৰাত, তেতিয়া গুলচে ঘৰৰ ভিতৰত তৰাক পালে—ঘূৰ আপোন কৰি পালে—আৰু কৈ উঠিল “আৰু তোক মোৰ বুকুৰ পৰা কোনেও কাঢ়ি নিব নোৱাৰে।”

ইয়াত কষ্ট-কল্পিত জটিলতা নাই। আছে সাৱলীলতা। অসমীয়া গাৱলীয়া মুছলমান সমাজৰ চিত্ৰ এটা পৰিষ্কাৰ ভাৱে ডাঙি ধৰিছে উপন্যাস খনিয়ে, তাত সন্দেহ নাই। পুৰাৰ পৰা ৰাতিলৈকে, গ্ৰীষ্মৰ পৰা বসন্তলৈকে, গাৱলীয়া জীৱন-প্ৰৱাহৰ সক ডাক্তৰ চৌবাৰে মালিক চাহাবে সঘনতেন ধৰি ৰাখিছে চাল-কোৰ বোৱা, বোৱা-তোলা, বোৱা-কটা, মাছ-পুৰি মাৰা, ম'হ-গক চৰোৱা, দন্দ-হাই-কাৰ্জিয়া কৰা, মছজিদত বৰভোজ খোৱা ইত্যাদিত। গাৱলীয়া জীৱনত বিচিত্ৰতা নহলেও বিশ্বস্তা নোহোৱা নহয়। মাহুহৰ বাবে মহামাৰী আছে, গন্ধ-মহৰ বাবে চৰকা আছে, আৰু আছে সকলোৰে কাৰণে ধনশীৰীৰ প্ৰলয়কাৰী বানপানী। এই সকলোবোৰকে কিন্তু মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ ফালৰ পৰা—যাক আজিকালি উপন্যাসৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ বুলি ধৰা হয়—ইয়াত দৈহিকতাৰ অভাৱ নাই। কপাহীক ইমান সহজেই গুলচে গ্ৰহণ কৰাৰ পাচত যি মনস্তত্ত্ব আছিল, গুলচৰ ভাৰাৰেই অন্ততঃ তাক প্ৰকাশ নকৰাৰ কাৰণে, পাঠকে সহজে গুলচৰ চৰিত্ৰক সন্দেহ কৰিবৰ অৱকাশ বৈ গ'ল। কপাহীক বিয়া কৰোৱাৰ পাচতো, তৰাক প্ৰাণ দি ভাল পোৱাৰ পাচতো, চেনিমাৰ প্ৰতি গুলচৰ মনটো

কিয় সমানেই প্ৰশংসাসিক্ত বৈ গ'ল-তাক বিশ্লেষণ কৰা অলপ কষ্ট-সাধ্য।

গুলচ কল্পনা-প্ৰৱণ, অন্ততঃ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশত স্বেছেই। কিন্তু মায়কৰ কল্পনা-প্ৰৱণ মনটো বহুত সময়ত লিখকৰ মাজৰ কল্পনা-বিলাসিতা বা কাব্য-বিলাসিতাবে ভাবাক্ৰান্ত। নহলে নিশ্চয় গুলচে ধনশীৰীক খন্তেক বৈ বিহগীত স্তম্বিলৈ নোমাতিলে-হেতেন বা জোন-বেলি তৰাৰ পোহৰ নোহোৱা, নিশা-শেষৰ ধূৱলীয়া আন্ধাৰত, পাতল কুৱলীত, বিমল আনন্দেৰে, বিশ্বায়ুকুল চকুৰে সুক্ৰজমুখীৰ কলি ফুলপাহি মেলা চাবলৈ তৰাক জগাইট নানিলেহেতেন বা কপাহীক খেদি দি দুৰ্ভোগময় নিশা তৰাক সাৱটি লৈ “নৈত বান যেতিয়া আহে, মাৰে ভেটি বাৰিৰ নোৱাৰে” বুলিয়ে কব মেজানিলেহেতেন। গোটেই উপন্যাসখন পঢ়াৰ পাচতো তৰাৰ চৰিত্ৰ বহুতপ্ৰায় থকাটোৱে বিশ্লেষণৰ অভাবলৈকে আত্মলিয়ায়। গুলচৰ লগত মাহীয়েক কপাহীৰ বিয়া হৈ যোৱাৰ পাচত তৰাৰ পথ ভাগি চুবুৰাৰ হৈ যোৱাৰ পাচত—ভাইৰ মনৰ প্ৰতিক্ৰিয়া ইমান সংগোপনেৰে বখা হ'ল যে গোটেই পৰিস্থিতিটোৰ প্ৰতি নায়িকাৰ উদাসীনতা বা ইচ্ছাকৃত নিষ্টিগ্ৰতাৰ কাৰ্জনীটো অকল চুৰুলেই ককা নাই বেসাকীৰ হোৱাতো বাধা দিলে। গোলাঘাটত চেনিমাৰ লগত যুগ্ম-ভাৰি কটাই অহাৰ পাচত, ঘৰত আমি তীখক দেখি গুলচৰ হঠাত মনৰ পৰিৱৰ্তন কিন্তু কষ্ট-কল্পিত। ঘটনাক্ৰমে জটিলতাৰ হাত-সাবিবলৈকেহে লিখকে গুলচৰ এই কপট-খঙটো উঠালে, কপাহীক নবোৱালে, ঘৰৰ পৰা খেদাই দিলে। গুলচৰ এই খং তৰাক পাবলৈ কৃতজ্ঞালিহে যেন। কিন্তু তথাপিয়ো জানো সেই দুৰ্ভোগপূৰ্ণ নিশা গুলচৰ তৰাক পোৱাটো সম্পূৰ্ণ কৰি পোৱা? এই বিনিতেই অকল উপন্যাস-

খনিয়ে বেসাকীৰহাতে আঘাত পোৱা নাই, আমাৰ ঔনুক্যয়ো পৰিণতিৰ পৰত যুগ টেটো চোপা খাইছে। আনকালে আকৌ চম্ৰৰ কাৰ্যা কলাপ আৰু মালিকপাৰ-কথাৰে-বাৰ অসামঞ্জস্যতা লক্ষ্য কৰা যাক চলোনে গাত ফুলাম হাৱাই-চাট গুলোমাই নিদিয়া-হেতেন বা মুখত ভুল ইংৰাজীৰ আৰম্ভ ভুৱাটো-হেতেন এই চৰিত্ৰটোৱে আৰু মনোগ্ৰাণীতাৰ সমৰ্থন পালেহেতেন।

এই সকলোবোৰ খুঁটি-নাতিৰ পাচতো অৱশ্যে “সুক্ৰজমুখীৰ ব্ৰহ্ম” অসমীয়া সাহিত্যত এখন উচ্চ স্তৰৰ বাস্তৱ ধৰ্মী উপন্যাস বুলি স্বীকাৰ কৰিছোঁ। মালিক চাহাবৰ প্ৰকাশভঙ্গীত এটা নিশ্চয় সৌন্দৰ্য্য আছে বাৰ অভিব্যক্তি অকল গুলচৰ মুক-কাৰিকতা বা বায়ৱ-তত্ত্বতাতেই নহয়, প্ৰতিটো চৰিত্ৰৰ, প্ৰতিটো পৰিৱেশৰ সূক্ষ্ম পাৰ্থালোচনাত বৰ্তমান। এটা সৰল গাৱলীয়া ছবি, সৰল গাৱলীয়া ভাষাৰে অকাৰ বাহিৰেও, গাৱঁৰ শাস্ত্ৰ প্ৰজ্ঞায়াৰ অক্ষয়লত থকা অশাস্ত্ৰ মাহুহবোৰ ইহি-বঙ-মেলাী, শাকুলি-ৰিকুলি উপন্যাস ৰনিত জন্ম আছে। “সুক্ৰজমুখীৰ ব্ৰহ্ম” সাৰ্বকতা আৰু মৌলিকতা এইবিনিতেই। ইয়াৰ মাজেদি মালিক চাহাবে অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যলৈ যি স্বীকৃতি দাঙি ধৰিছে-তাৰ বাবে তথ্যত অকল দৃগ্ৰাহক নহয়, অকণ্ঠ অভিনন্দনো পাৰে।

কিতাপখনৰ ছপা বন্ধা আৰু বেটুপাত মনোগ্ৰাণী।

—মহম্মদ তাহেৰ

পোৱা পুৰিৰ প্ৰাপ্তি স্বীকাৰ

- (১) শ্ৰীঅমলেন্দু গুৰু : তোমালৈ (কৱিতাপুৰি)
- (২) শ্ৰীঅতুলশ্ৰেষ্ঠ হাজৰিকা : (১) গ্ৰীষ্ম সাধু (২) উজ্জৱ ভোগজৰা
- (৩) ডক্টোৰপ্ৰসাদ আগৰৱালা : কপালীম (নাট)
- (৪) শ্ৰীনগেন বৰা : আধামো ফুল (কৱিতাপুৰি)

সাহিত্য-দৃষ্টি

শ্রীঅতুলচন্দ্র বসুতঃ এম. এ.
প্রকাশক—শ্রীকৃষ্ণনাথ দাস
উজানবজাৰ, ১৯৬০

শ্রীঅতুলচন্দ্র বসুৱাই অসমীয়া সমালোচনা-সাহিত্যৰ ভড়াললৈ ইতিপূৰ্বে দুখনমান গ্ৰন্থ আগবঢ়াইছে। এইখন তেখেতৰ নবতম প্ৰকাশ, কিন্তু ইয়াত সন্নিবিষ্ট হোৱা বেছিভাগ প্ৰৱন্ধই বিভিন্ন আলোচনীত আগতে প্ৰকাশ হৈছিল। সেই হিচাপে পুথিৰ আকাৰত নতুন হলেও, বচনাসমূহ নতুন নহয়। ইংৰাজী প্ৰবচনৰ ভাষাত কবলৈ হলে কব লাগিব ই 'নতুন বটলত পুৰণি স্ক্ৰা'।

পুথিখন দুটাখণ্ডত বিভক্ত। প্ৰথম খণ্ডত চাৰিটা আৰু দ্বিতীয় খণ্ডত তিনিটা সমালোচনামূলক প্ৰৱন্ধ সন্নিবিষ্ট হৈছে। দ্বিতীয় খণ্ডত সাহিত্যিক কেইজনমানৰ সাহিত্যিক কৃতিৰ আলোচনা দাঙি ধৰিছে, কিন্তু প্ৰথম খণ্ডত অসমীয়া সাহিত্যৰ দিশ দুটামানৰ সাধাৰণ (general) আলোচনাৰ প্ৰশংসনীয় একেটা দেখা যায়। প্ৰথম খণ্ডত 'বৰ্ণা আৰু অসমীয়া কবিতা' 'সাহিত্যত বিহীনতৰ বিশেষত্ব', 'শব্দবদেৱৰ কবিতাত প্ৰকৃতি' আৰু 'অসমীয়া কবিতাত পাশ্চাত্য প্ৰভাৱ'—এই বিষয় কেইটিৰ আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। প্ৰথমটো প্ৰৱন্ধত পুৰণি আৰু আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যত বৰ্ণাৰ প্ৰভাৱ যেনে বৰ কম—সেই কথা উল্লেখ কৰি কেইটামান বৰ্ণাৰ বিৱৰণ থকা কবিতাৰ বঙ্গাবাদন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। এই প্ৰসঙ্গত লিখকে অসম দেশ বৰ্ণামুখৰ হলেও কবিসকলৰ লেখনীত কিয় পৰ্যাপ্তবকমে বৰষাই ঠাই পোৱা নাই তাৰ

কাৰণ নিৰ্ণয় কৰা নাই আৰু আধুনিক কবি সকলৰ বৰ্ণা সম্পৰ্কীয় কবিতাৰ লেখ লোৱাই নাই বুলিব লাগে। কেৱল পুৰণি কাব্য, বিজ্ঞাপতি আৰু বৰীশ্ব ঠাকুৰৰ বচনাৰ দৃষ্টান্ত দুটামান দাঙি ধৰিছে। আধুনিক কবি বধুনাথ চৌধাৰী, ৬ধৰ্ম্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱানী, দিব্যপ্ৰভা ভড়ালী, ৬গণেশ গগৈ আদিৰ দুই চাৰিটা এই বিষয়ক কবিতা আছে বুলি জানো। অসমত বাৰিষাৰ উঠেনদী কাৰণেই বৰষাৰ মনোজ্ঞ বৰ্ণনা কম নেকি? তৃতীয় প্ৰৱন্ধত শব্দবদেৱৰ সাহিত্যৰ প্ৰকৃতিৰ স্থান আলোচনা কৰি লিখকে দেখুৱাইছে যে বৈষ্ণৱ কবিয়ে প্ৰকৃতিক দেৱতা বা মানৱ কাৰ্য্যৱলীৰ পটভূমি দৰুপেইহে প্ৰধানকৈ অঙ্কন কৰিছে। উদ্ভাপন বিভাৱৰূপে চিত্ৰিত কৰাৰ বাহিৰে প্ৰকৃতিৰ লগত মানৱৰ আত্মিক সম্বন্ধ, প্ৰকৃতিত কবিতাৰ মন আধাৰোপ কৰি চিত্ৰিত কৰাৰ নিদৰ্শন নাইবা প্ৰকৃতিত সজীৱ সত্তা আৰোপ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা শব্দবদেৱৰ বচনত পোৱা নাযায়। লিখকে দশমৰ বৰ্ণা আৰু শবত বৰ্ণনাৰ পৰা দেখুৱাইছে যে কেতিয়াবা আধ্যাত্মিক ভাৱাদৰ্শক সজীৱ আৰু বোধগম্য কৰিবলৈ প্ৰকৃতিক প্ৰতীক ৰূপে শব্দবদেৱে ব্যৱহাৰ কৰিছে। কিন্তু এইখিনিও মূল ভাগৱতৰ পৰাই মহাপুৰুষে গ্ৰহণ কৰিছে। লিখকে অৱশ্যে কবলৈ পাছৰা নাই যে শব্দবদেৱৰ বচনাসমূহ অল্পবাদমূলক, তাত প্ৰকৃতিক স্বকীয় ভাৱে ৰূপ দিবলৈ সুবিধা নাই, তদুপৰি প্ৰকৃতি

চিত্ৰণ তেখেতৰ বচনাৰ উদ্দেশ্য নাছিল। 'অসমীয়া কবিতাত পাশ্চাত্য প্ৰভাৱ' শীৰ্ষক প্ৰৱন্ধত বৰ্তমান অসমীয়া কবিতাৰ ৰূপ, ভাৱ আৰু আদৰ্শত পাশ্চাত্য কবিতাই কিমান প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে তাক দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰিছে। কিন্তু এই প্ৰৱন্ধৰ মূল বিষয়ৰ আলোচনাতকৈ পটভূমিৰ আলোচনাই অধিক ঠাই আগুৱিছে। কবিতাৰ বাহ্যিক গঠন, ভাৱ, আদৰ্শ আৰু কলা-কৌশল (technique) আদিত নানা-ভাৱে পাশ্চাত্য কাব্য সাহিত্যই প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে। আনকি উপমা, প্ৰকাশভঙ্গী চিত্ৰ আদিতো পাশ্চাত্য কবিতাই ছাঁ নেশোৱোৱাকৈ থকা নাই। এই সকলো কথা খবচি মাৰি আলোচনা কৰিবৰ যথেষ্ট থল বৈ গ'ল। প্ৰৱন্ধটোত বিষয়বস্তু ভিতৰলৈ

প্ৰৱেশহে কৰিলে, ভিতৰত কি আছে তাৰ সম্যক সন্দেহ দিয়া নহ'ল। দ্বিতীয় খণ্ডত ৬চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা, ৩নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ আৰু ৩ডাঃ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ অৱদানৰ আলোচনা সন্নিবিষ্ট হৈছে, বিশেষকৈ পাছৰ দুজনৰ অৱদানৰ আলোচনা বৰ উপযোগী হৈছে। ৩নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ সম্পৰ্কে এনে আলোচনা নাই বুলিলেও হয়। সেইদৰে ৩ডাঃ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ গল্পৰ আলোচনা সম্পূৰ্ণাঙ্ক নহলেও উপাদেয় হৈছে।

পুথিখনৰ ছপা, বন্ধা আদি মনোগ্ৰাণী। আমি শ্ৰীবৰুৱাক এনে আন্তৰিক সাহিত্যিক প্ৰেৰণাৰ কাৰণে শলাগ ললো।

—সম্পাদক

সম্পাদকৰ মন্তব্য

অসমৰ অশান্তি : গত জুলাই মাহত ঘটা অশান্তিৰ ঘটনালী সম্পৰ্কে যথেষ্ট আলোচনা ইতিপূৰ্বে হৈছে, সেই ঘটনা কিয় ঘটিবলৈ পালে আৰু তাৰ কাৰণে দৰাচলতে দায়ী কোন সেই বিষয়েও যথেষ্ট তৰ্ক-বিতৰ্ক আৰু অহুসঙ্কান হৈছে। কলিকতাৰ কোনো কোনো কাকতে স্থান বিশেষে অসম সাহিত্য সভাক উক্ত অশান্তিৰ কাৰণে দায়ী কৰিবলৈ অপ্ৰচেষ্টা নকৰা নহয়। আমি দৃঢ়তাৰে কওঁ—সাহিত্য সভাই হিংসাত্মক কাৰ্য্যৰ দ্বাৰা অসমীয়া ভাষাক প্ৰতিষ্ঠিত কৰাৰ মনোভাৱ কেতিয়াও পোষণ কৰা নাই, বৰং তেনে কাৰ্য্যৰ নিন্দাহে কৰি আহিছে।

অসমৰ অশান্তিৰ কাৰণে আমাৰ বোদেৱে প্ৰধানকৈ দায়ী অসম চৰকাৰ আৰু তাৰ লগতে

এটা বিশেষ সম্প্ৰদায় আৰু এক শ্ৰেণী কাকতৰ মূৰে ভৰি কঢ়া উদ্ভঙালি। শ্ৰীচলিহাই সংখ্যালঘু সম্প্ৰদায়ক অথবা তোষামোৰ কৰি তেওঁটা ক্ষমতা নিদিয়াহেঁতেন, তেওঁৰ চকুৰ আগতে ঘটা জিলাজব ঘটনাৱলী দৃঢ়হেঁতেন যদি দমন কৰিলেহেঁতেন আৰু ভৈয়ামত অশান্তিৰ আছেৰ পৰাৰ লগে লগে তললৈ নামি আহি ৰাইজৰ মাজত সম্প্ৰীতিৰ ভাৱ যদি সৃষ্টি কৰিলেহেঁতেন তেন্তে অশান্তিয়ে ভয়াবহ ৰূপ কেতিয়াও পৰিগ্ৰহ নকৰিলেহেঁতেন। বোম নগৰত দাবানল জ্বলোতে বোলে সম্ৰাট নেবাৰে বেহলা বজাই আত্মবিনোদন কৰিছিল; আমাৰ মন্ত্ৰীসকলেও ভৈয়ামত জুই জ্বলোতে ছিল পাছৰ পৰা নামি অহাৰ 'প্ৰয়োজন বোধ কৰা নাছিল। অশান্তি চলি থাকোঁতে কোনো এজন

মন্ত্রী নামি অহাৰ কিয় প্ৰয়োজন বোধ নকৰিলে? এতিয়া অশান্তিৰ সময়ত কৰ্তব্য নিয়মমতে নকৰা বিষয়াসকলৰ ওপৰত শাস্তিমূলক ব্যৱস্থা লোৱা হৈছে। কৰ্তব্যবিমূৰ্খ কৰ্মচাৰীক শাস্তি দিয়াত কাৰো আপত্তি নাই; কিন্তু তেওঁলোক যি পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল সেই পৰিস্থিতি অায়ত্বাধীন কৰিবলৈ চৰকাৰে কৰ্মচাৰী-সকলক আগৰ পৰাই সতৰ্ক কৰি বাৰিছিল জানো, আৰু তেওঁলোকৰ হাতত উপযুক্ত শক্তি দিয়া হৈছিল জানো? এই প্ৰসঙ্গত আমি বুৰঞ্জীৰ এটা ঘটনালৈ মন্থীসকলৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰো। মিবজুয়াৰ আক্ৰমণত ভগ্নানিয়া বজা জয়দ্বজ সিংহ চৰাইদেও পৰ্ব্বতলৈ পলাই যোৱাত নিকুপায় হৈ বহুতো বিষয়া আৰু প্ৰজাই মিবজুয়াক প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষভাৱে সহায় কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। জয়দ্বজ সিংহ আৰু সিংহাসনত প্ৰতিষ্ঠিত হৈ বিষয়াসকলক আৰু প্ৰজাসমূহক শাস্তিবিধান কৰিব খোজাত বাজমন্ত্রী আতন বুঢ়াপোহাঁয়ে কৈছিল যে মূৰ চুলি এডাল-হুডাল পকিলে কাঢ়িলে স্মৃত লাগে, কিন্তু গোটেইবোৰ চুলি পকিলে তাক কাঢ়িবলৈ গলে কঠিহে পাবলৈ আছে। বুঢ়া-পোহাঁইৰ কথামতে বজা ক্ষান্ত হ'ল। এতিয়াও সমস্ত অসম উপত্যকাৰ বিষয়া ওপৰত শাস্তিমূলক ব্যৱস্থা ল'বলৈ গলে দেশৰ প্ৰশাসন উন্নত হ'বনে?

আমাৰ বোধেৰে চৰকাৰে যদি কোনো ঐতন্ত্ৰতা নকৰি দৃঢ় মনোভাৱেৰে সাংখ্যালয় সম্প্ৰদায়ৰ কাৰণে উপযুক্ত বন্ধা কৰিব ব্যৱস্থা কৰি অসমীয়া ভাষাক চৰকাৰী ভাষাকৰূপে ঘোষণা কৰিলেহেঁতেন কোনো গণ্ডগোল কেতিয়াও নহলহেঁতেন। এতিয়াও অসমত স্থায়ী শান্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ একমাত্ৰ উপায় সমস্ত অসমত অসমীয়া ভাষাক চৰকাৰী ভাষাকৰূপে ঘোষণা

কৰা। মানসিক সংহতিৰ (emotional integration) কথা সকলোৱে কয়, কিন্তু মানুহৰ আবেগ অস্থূলকিত প্ৰকাশৰ মাধ্যম যদি বিভিন্ন হয়, ইটোৱে ভাষা সিটোৱে যদি বুজি নাপায়, আস্থূলকিত ঐক্য বা সংহতি কেনেকৈ হ'ব পাৰে? ভাষাই যে একতা আনৰ প্ৰধান মাধ্যম সেই কথা পাহৰিলে নচলিব।

এই প্ৰসঙ্গত আমি আৰু দুটামান কথা লৈ চৰকাৰৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব খোজোঁ। অসমত হোৱা অশান্তিক লৈ গোটেই ভাৰতত হৈ-ছৈ লাগিল, লোকসভাত জাউবিয়ে জাউবিয়ে বক্তৃতা চলিল, চামে চামে লোক অস্থসন্ধান কৰিবলৈ অসমলৈ আহিল, এক শ্ৰেণীৰ কাকতে বন্দনা-বন্দনে অতিব্ৰজিত আৰু অসত্য বাতৰি পৰিবেশন কৰিলে, কিন্তু পশ্চিমবঙ্গত যে সাংখ্যালয় সকলৰ ওপৰত অকথ্য অত্যাচাৰ হ'ল আৰু এতিয়াও হ'ব লাগিছে তাৰ বতৰা কোনেও নললে। উত্তৰ বঙ্গত অসমৰ উদীয়মান ডেকা ৩০০ৰ্থা বৰাক নিশ্বসভাৱে হত্যা কৰিলে, অসমৰ বিধানসভাৰ বিৰোধী দলপতীক সত্ৰীক মাৰদৰ কৰিলে, অসংখ্য বেগমাজীৰ মালবন্ধ কাঢ়িলে আৰু অকথ্য অত্যাচাৰ কৰিলে, কলিকতাৰ অসমীয়া ছাত্ৰ আৰু ব্যৱসায়ী-সকলক মাৰদৰ কৰি কলিকতা এৰিবলৈ বাধ্য কৰিলে, তথাপি অসম চৰকাৰে প্ৰকাশভাৱে তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিবলৈ আগ নবঢ়াটো। ওপৰ কথা। কলিকতালৈ ভয়ত পলাই যোৱা বঙালী ছাত্ৰসকলক উৰাজাহাজত তুলি মন্থীয়ে আনি-সাদৰি আনিলে, কিন্তু অসমীয়া ছাত্ৰসকলক ওভতাই পঠোৱাৰ কি ব্যৱস্থা লৈছে জানিব পৰা নগল। আমি আশা কৰো অসম চৰকাৰে পশ্চিমবঙ্গ চৰকাৰৰ দৰে দৃঢ় নীতি গ্ৰহণ কৰি অসমৰ বাঙালী মৰ্গদাৰী অক্ষুৰ ৰাখিব।

আগন্তুক পিয়ল: অসমীয়াৰ ভাগ্যাকাশ ঘনঘোৰ আচ্ছন্ন। ৩০০মানমনা আনন্দবান চেকিয়াল ফুকনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিয়ুৰাম মেধিলৈকে— এই এশ বছৰ অসমীয়া জাতিয়ে নানাভাৱে মুক্তি আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ যি আশা দেখিছিল সেই আশা নিবাশাত পৰিত হোৱাৰ সম্ভৱনাই দেখা দিছে। আভ্যন্তৰীণ আৰু বহিৰ্শত্ৰৰ অপচেষ্টা চলিব লাগিছে— অসমীয়া জাতিক পহু আৰু ঘৰতে আলটি কৰিবলৈ। ১৯৬১ চনৰ পিয়লৰ কাৰণে অসমীয়া জাতি এতিয়াৰ পৰাই সাৱধান হোৱা উচিত। এই প্ৰসঙ্গত চেকোচ গণনাৰ নিৰ্দেশিকাত 'মাতৃ-ভাষা'ৰ যি ব্যাখ্যা দিয়া হৈছে সেই ব্যাখ্যা আমি মানি ল'বলৈ টান পাইছো। সেই ব্যাখ্যাত কোৱা হৈছে যে ব্যক্তিয়ে মাতৃৰ কোলাত থাকোতে মাতৃয়ে যি ভাষা কৈছিল বা সেইসময়ত ঘৰৰ আন মাতৃয়ে যি ভাষা কৈছিল বা সেইসময়ত ঘৰৰ আন মাতৃয়ে যি ভাষা কৈছিল সেয়ে মাতৃভাষা। এই ব্যাখ্যা

ব্যক্তিৰ বৰ্ধমান কথিত ভাৱৰ ওপৰত গুৰুত্ব নিদি অস্বীকৃত ওপৰতহে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা দেখা গৈছে। পূৰ্ববৰ্ত্তৰ পৰা আহি অসমত স্থায়ীভাবে বসতি কৰা আৰু অসমীয়া ভাষাক নিজৰ ভাষাকৰূপে গ্ৰহণ কৰা এটা সম্প্ৰদায়ক অসমীয়াৰ বুকুৰ পৰা আঁতৰাই নিয়াৰ অপচেষ্টা বুলি আমাৰ সন্দেহ হয়। তাৰ উপৰি পিতৃ প্ৰধান সমাজত মাতৃৰ ভাৱৰ কোনো স্থান নাই। পৰি লোৱা যাক এজন মানুহৰ পিতৃ অসমীয়া, মাক অসমীয়া ভাষাভাষী। এনে ক্ষেত্ৰত মাতৃভাষাই মাকৰ হোৱা ভাষাক কেতিয়াও বুজাব নোৱাৰে। আমি এই ব্যাখ্যাৰ শুধৰণ দিবলৈ চৰকাৰক অনুৰোধ জনালো।

সমবেদনা জ্ঞাপন: ডেকা সাহিত্যিক ৩০০ৰ্থা-বৰা আৰু বণজিত বৰপূজাৰীৰ শোচনীয় মৃত্যুত আমি গভীৰ শোক পাইছো আৰু শোক সপ্তম পৰিয়াললৈ সমবেদনা জ্ঞাপন কৰিছো।

চৰকাৰী অহুদান

অসম চৰকাৰে ১৯৬০-৬১ চনৰ পৰা অসম সাহিত্য সভালৈ বাৰ্ষিক অহুদান দহহেজাৰ টকা কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰিছে; আৰু চলিত বছৰত পুৰ্বি প্ৰকাশৰ বাবদ ২০,০০০ (কুৰি হেজাৰ টকা) এককালীন অহুদানো মঞ্জুৰ কৰিছে।

অসমৰ সাংস্কৃতিক আৰু ভাষা বিষয়ক সমন্বয় সাধনৰ উদ্দেশ্যে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ছখন পুৰি—

- (১) অসমৰ জনজাতি আৰু
- (২) জনজাতীয়

সাধু—সম্পাদন আৰু প্ৰকাশৰ কাৰণে ৯,০০০ (ন হেজাৰ টকা) মঞ্জুৰ কৰিছে। অসম সাহিত্য সভাৰ ঠাণ্ডনিৰ মুঠ টকা আছিল ২৪,০০০ (চৌকিশ হেজাৰ টকা)। এই টকাৰ ৯,০০০ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আৰু ৬,০০০ অসম চৰকাৰে বহন কৰিব; আৰু বাকী ৯,০০০ (ন হেজাৰ টকা) সাহিত্য সভাই বহন কৰিব লাগিব।

পত্ৰিকাৰ নিয়মাবলী

১। অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা বছৰেকত তিনিখন ওলাব। সাধাৰণতে সকলো গ্ৰাহকে প্ৰথম সংখ্যাবপৰা কাকত পাব, যেতিয়াই গ্ৰাহক হওক।

২। ইয়াৰ বছৰেকীয়া বৰঙনি ৪৭ আগ খৰি লাগে। প্ৰতি সংখ্যাৰ বেচ ডেব টকা সাহিত্য সভাৰ সভাৰ কাৰণে বছৰেকীয়া বৰঙনি ৩।

৩। ইয়াত প্ৰকাশ কৰিবলৈ পঠোৱা প্ৰৱন্ধ আদি (উনবিংশ বছৰৰ কাৰণে) এপিঠিত, ফটকটোয়াকৈ লিখি, “ডাঃ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, সম্পাদক, অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, বিহাৰবাৰী, গুৱাহাটী” এই ঠিকনাত পঠাব। সকলো টকা-কৰি আৰু কাকত সম্পৰ্কে চিঠি “সম্পাদক, অসম সাহিত্য সভা যোৰহাট” এই ঠিকনাত পঠাব।

৪। অমনোনীত প্ৰৱন্ধ ঘূৰাই পঠোৱা আৰু সেই প্ৰসঙ্গৰ কোনো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া নহয়।

৫। মৌলিক আলোচনা, অনুসন্ধান আদিৰ গবেষণামূলক প্ৰৱন্ধইহে ইয়াত ঠাই পাব।

জাননীৰ নিৰিখ

এপিঠিত	৪০ (গ্ৰতি সংখ্যাত)
আধা পিঠিত	২২ (“ “)
মিকি পিঠিত	১২ (“ “)
বেটুপাত ৩য় পিঠিত	৪৫ (“ “)
বেটুপাতৰ ৪ৰ্থ পিঠিত	৫০ (“ “)

প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা
যোৰহাট

অসম সাহিত্য সভাৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত গ্ৰন্থসমূহ

- ১। অসম সাহিত্য সভাৰ ভাষণৱলী (প্ৰথম ভাগ)—প্ৰথম ১২ জন সভাপতিৰ বহুমূলীয়া অভিভাষণ আৰু চমু চিনাকি। বেচ ৮ (সভাৰ কাৰণে ৬)।
- ২। অসম সাহিত্য সভাৰ ভাষণৱলী (দ্বিতীয় ভাগ)—ত্ৰয়োদশ অধিবেশনৰ পৰা পঞ্চবিংশ অধিবেশনলৈ সভাপতিসকলৰ বহুমূলীয়া অভিভাষণ আৰু চমু চিনাকি। বেচ ৮ (স্থায়ীখন একেলগে ১৭ (সভাৰ কাৰণে ৬) স্থায়ীখন একেলগে ১০)।
- ৩। অসম সাহিত্য সভা বাৰ্ষিকী (প্ৰথম ভাগ)—ত্ৰয়োবিংশ অধিবেশনৰ মূল সভা, শাখা সভা আৰু অভ্যর্থনা সমিতিৰ সভাপতিৰ অভিভাষণ আদিৰ বহুবেকীয়া সংগ্ৰহ। বেচ ২ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ৪। অসম সাহিত্য সভা বাৰ্ষিকী (দ্বিতীয় ভাগ)—চতুৰ্বিংশ অধিবেশনৰ মূল সভা, শাখা সভা আৰু অভ্যর্থনা সমিতিৰ সভাপতিৰ অভিভাষণ আদিৰ বহুবেকীয়া সংগ্ৰহ। বেচ ২ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ৫। শ্ৰীশ্ৰীব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত্ত পুৰাণ—বলোৰাম দ্বিজ বিবচিত। বেচ ১ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ৬। সাহিত্য তত্ত্ব—ভাগৱত নিশ্চ বিবচিত। বেচ ১/০, সভাৰ কাৰণে আধা।
- ৭। লৱ-কুশৰ যুদ্ধ (সচিত্ৰ)—গৰিহৰ বিপ্ৰ বিচিত আৰু ডাঃ মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত। বেচ ১ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ৮। বৃক্কাৰমূলক প্ৰৱন্ধৰ তালিকা (প্ৰথম ভাগ)—ডাঃ সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা সম্পাদিত। বেচ ২ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ৯। শ্ৰীশ্ৰীবনমালী দেৱৰ চৰিত্ৰ—বমাকান্ত দ্বিজ বিবচিত। বেচ ১/০, সভাৰ কাৰণে আধা।
- ১০। This is Assam—শ্ৰীবিষ্ণুনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী আৰু শ্ৰীপ্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য সম্পাদিত ইংৰাজী গ্ৰন্থ। বেচ ২ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ১১। The Outlook on N. E. F. A.—শ্ৰীপৰাগ চলিহা সম্পাদিত। বেচ ২ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ১২। সীমান্তৰ সম্বন্ধ—শ্ৰীপৰাগ চলিহা সম্পাদিত। বেচ ২ (সভাৰ কাৰণে আধা)।
- ১৩। নীলাচল পাঠ—(আওগনা-অসমীয়া পুথি) লেখক শ্ৰীমহেশ্বৰনাথ সভাপণ্ডিত। বেচ ১/০
- ১৪। আনন্দৰাম চেকিয়াল ফুকন (জীৱনী আৰু বচন)—শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী সম্পাদিত। বেচ ১/০
- ১৫। অসমীয়া ভাষা—ডাঃ মহেশ্বৰ নেওগ অঙ্কিত। চেকিয়াল ফুকনৰ A few remarks on the Assamese Language পুথিৰ ভাঙনি বেচ ১/০।
- ১৬। উদয়াচলৰ সাধু—লুইছৰ দাই। বেচ ২
- ১৭। পৱিত্ৰ অসম ... ..

সবহকৈ নিওঁতাক কমিচন দিয়া হয়।

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন
যোৰহাট

প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভাৰ পত্ৰিকা সম্পাদক শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ দ্বাৰা কলিকতাৰ
জয়শ্ৰী প্ৰেছৰ পৰা মুদ্ৰিত আৰু প্ৰকাশিত হল।